

Надія Кравцова
Ольга Придаток
Валентина Романова

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

4

ЧАСТИНА
1

Видавництво

«Підручники
і посібники»

БУДОВА СЛОВА

корінь   закінчення ☐
префікс   основа слова
суфікс   ^

безхмарний

ЧАСТИНИ МОВИ

Іменник	хто? що?
Прикметник	який? яка? яке?
Числівник	котрий? котра? котре? скільки?
Займенник	хто? що?
Дієслово	що робити? що зробити?
Прислівник	коли? звідки? куди? де? як?

ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

підмет	↔	присудок
↓		↓
другорядні члени		

ХМАРА СЛІВ

трамвай   справедливість
восени   мізінець
мільйон   попереду
дисципліна   афіша
тепер   врівноваженість
держава
спільнота   напам'ять
наполегливість   втіра
ввечері   влітку   кілометр
тралейбус   щотіжня
життєрадісний   футбол
взімку   океан   гардероб
оптимізм   вдень   діслово

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Державний Гімн

Музика М. Вербицького   Слова П. Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим
за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття,
козацького роду.

Державний Герб

Державний Прапор

Надія Кравцова
Ольга Придаток
Валентина Романова

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
У двох частинах

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2021

УДК 811.161.2(075.2)
К77

Підручник написано
відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом **О. Я. Савченко**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 № 53)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Кравцова Н.

К77 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. заг. серед. освіти. У 2 ч. Ч. 1 / Н. Кравцова, О. Придаток, В. Романова. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. — 144 с.

ISBN 978-966-07-3829-4

ISBN 978-966-07-3830-0 (Ч. 1)

УДК 811.161.2(075.2)

ISBN 978-966-07-3829-4
ISBN 978-966-07-3830-0 (Ч. 1)

© Кравцова Н., Придаток О., Романова В., 2021
© Видавництво «Підручники і посібники», оригінал-макет, 2021

ДОБРИДЕНЬ, УЧНІВСЬКА СПІЛЬНОТО!

Ось і вересень. Розпочинається цікаве навчання. Разом ми помандруємо стежками рідної мови. У цій подорожі знаходимо відповіді на запитання, проводимо дослідження слів, речень, текстів, поглибимо свої знання та неодноразово пересвідчимось у силі українського слова.

Готові? Тоді до подорожі під назвою «ЗНАННЯ»!

Умовні позначення

— початок уроку

— домашнє завдання

— мовно-логічні завдання

— дослідження мовних явищ

— робота в парі, групі

— цікаві факти про предмети та явища

ЗВУКИ І БУКВИ. СКЛАД. НАГОЛОС. ЗВУКО-БУКВЕНИЙ СКЛАД СЛІВ

ПРАВИЛЬНЕ НАГОЛОШЕННЯ СЛІВ

1. 1. Прочитай вірш, правильно наголошуючи слова. Яка тема вірша?

Моя чарівна українська мова,
в ній стільки неповторних, дивних слів.
А слово пригорнулося до слова —
і гай зелений співом задзвенів.
І небо волошково засиніє,
і засміється сонечко згори,
бо рідна мова все на світі вміє.
Ти вчи її і нею говори.

Надія Красоткіна

2. Спиши речення, яке розкриває головну думку твору. Постав у словах наголос.
2. 1. Зіскануй QR-код і послухай пісню Володимира Клим'юка на слова Надії Янчук «Українська мова».
2. Запиши слова, які ти використаєш для складання асоціативного куща зі словом **мова**.
3. 1. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

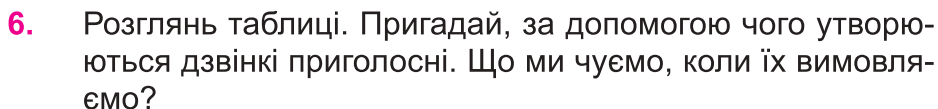
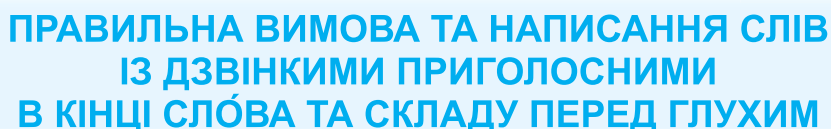
1. У кого рідна мова, в того й душа здорова. 2. Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. 3. Шабля ранить тіло, а слово — душу. 4. Не до ладу сказати — краще змовчати. 5. Слово — не горобець, вилетить — не спіймаєш.

2. Спиши три прислів'я, які тобі найбільше сподобались.
4. Запиши кілька речень про своє ставлення до української мови.

5. Знайди в додатковій літературі чи інтернеті та запиши вислів про мову, який би ти хотів / хотіла розмістити на своїй вебсторінці в розділі «Моя мова — українська».

Приголосні звуки, які не мають пари								
Дзвінкі	[в]	[л]	[л']	[м]	[н]	[н']	[й]	[р]
Глухі	[ф]							

Крок 1. Прочитай слова.

Жабка, мед, низько, загадка.

Крок 2. Які звуки позначено виділеними буквами?

- а) дзвінкі;   б) глухі.

Крок 3. Де стоять виділені букви? Вибери дві правильні відповіді.

- а) на початку слова;   б) у кінці слова;
в) у кінці складу;   г) на початку складу.

Крок 4. Які звуки позначають наступні букви після виділених у кінці складу?

- а) дзвінкі;   б) глухі.

Крок 5. Зроби висновок і порівняй його з правилом.

Дзвінки приголосні звуки **в кінці слова та складу** перед глухим вимовляємо **дзвінко**.

8. 1. Прочитай прислів'я, правильно вимовляючи дзвінкі приголосні звуки в кінці слóва та складу перед глухим. Поясни, як ти розумієш прислів'я.

1. Для кожного його мова — найкраща й найсолодша. 2. Від теплого слова і лід розмерзається. 3. Сказати легко, але зробити важко. 4. Держи хліб на обід, а слово — на одвіт*.

2. Спиши три прислів'я, підкреслюючи букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці слóва та складу перед глухим.

9. 1. Прочитай слова, розкриваючи дужки та добираючи букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці слóва та складу перед глухим.

Ни(з/с)ка, ву(ш/ж)ко, кла(д/т)ка, дося(г/х)ти, ду(ж/ш)ка, лі(с/з)ти, лі(ш/ж)ко, ло(ж/ш)ка, ні(ж/ш), зу(п/б).

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши слова, розкриваючи дужки.
- Склади та запиши одне-два жартівливі речення, використавши якомога більше слів із вправи.

10. 1. Прочитай та вивчи скороговки. Запиши з пам'яті.

1. Мишка раз прийшла до кішки, уклони́лась кішці в ніжки, кішці — смішки, мишці — нітрішки. 2. Семен сіно віз — не довів: лишив сани, узяв віз.

2. Підкресли в словах букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки в кінці слóва та складу перед глухим.

11. Проведи дослідження «Вимова слів із сумнівним приголосним».

Крок 1. Прочитай швидко слова́.

Боро**т**ьба, про**с**ьба, ні**г**ті, кі**г**ті.

Чи чітко чути звуки, позначені виділеними буквами?

---

*Одвіт — відповідь.

Крок 2. Зверни увагу на виділені букви та звуки, які вони позначають у цих словах. Які звуки (дзвінки чи глухі) позначають виділені букви?

т → [д']   **с** → [з']   **г** → [х]

Крок 3. Прочитай слова. Зверни увагу на виділені букви. Чи чітко вимовляються позначені ними звуки? Які звуки (голосні чи приголосні) позначають ці букви?

Борот**и**ся, про**с**ити, ні**г**оть, кі**г**оть.

Крок 4. Поміркуй, що потрібно зробити, щоб правильно написати слово із сумнівним приголосним.

Про**?**ьба — про**с**ити, боро**?**ьба — боро**т**ися, ні**?**ті — ні**г**оть, кі**?**ті — кі**г**оть.

Крок 5. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Глухі приголосні **перед дзвінками** вимовляються як **парні їм дзвінки**: **молотьба** [молод'ба].

У словах **легко**, **возко**, **кігті**, **нігті**, **дьогтю** звук [г] перед **к** і **т** вимовляється як [х]: **леґко** [лехко], **воґко** [вохко], **ніґті** [ніхті], **кіґті** [кіхті], **дьоґтю** [д'охт'у].

Запам'ятай! Щоб перевірити сумнівний приголосний, потрібно дібрати спільнокореневе слово так, щоб після цього приголосного стояв голосний (**леґко** — **леґенько**), або звернутися до словника.

12. 1. Прочитай дитячу забавлянку Наталі Забіли.

ЛАДКИ, ЛАДОНЬКИ, ЛАДУСІ

— **Ладки**, ладоньки, ладусі,

ой ладусі, ладки,

де були ви?

— У бабусі.

— Що їли?

— **Оладки**.

— З чим оладки?

— Із **медком** та **солодким** молочком.

2. Випиши з вірша виділені слова. Добери до них спільнокореневі за зразком.

Зразок. Кладдка — кладдочка.

13. 1. Запиши слова, вставляючи пропущені букви.

Хлі.., гарбу.., горо..чик, кни..ка, моту..ка, мере..ка, ягі..ка, дзьо.., голу..

2. Із двома словами (на вибір) склади та запиши речення.

14. 1. Спиши прислів'я, вставляючи пропущені букви.

1. **Бли..кий** сусід кращий від далекого брата. 2. **Тя..ко** щастя знайти, а **ле..ко** його згубити. 3. До доброї криниці **сте..ка** утоптана. 4. Краще гірка правда, ніж **соло..ка** брехня.

2. Випиши виділені слова. Через риску запиши перевірні.

ПОДОВЖЕНІ М'ЯКІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

15. 1. Прочитай рядки з віршів, правильно вимовляючи м'які подовжені приголосні звуки.

1. Рання осінь! Осінні теплі дні. Ще день вдягає платтячко легеньке. 2. Ткала осінь-господиня легкокриле павутиння. 3. Маг-віт-рисько в небі синім місить тісто з хмаровиння (*Наталя Карпенко*).

2. Спиши, підкреслюючи букви, які позначають подовжені звуки.

Пригадай! Подовжений м'який приголосний звук позначають двома однаковими буквами: **знання**, **життя**, а у звуковій моделі слова — **=:** : **зна[=:]я**, **жи[=:]я**.

16. 1. Від поданих слів утвори слова з подовженими приголосними звуками. Запиши за зразком.

Бажати, змагатися, бігати, додавати, малювати, навчати, запитати, читати.

Зразок. Говорити — говоріння.

2. Підкресли слова, які мають таку звукову будову .

17. 1. Пригадай і розкажи, як потрібно переносити слова з подовженими приголосними звуками.
2. Прочитай та спиши слова, поділивши їх різними способами для переносу.

жи-т^ття жит-т^ття

Суддя, знання, сміття, шиття, взуття, багаття.

18. Утвори та запиши словосполучення, доповнюючи словами з подовженими приголосними.

Соняшникове (що?) ... , сонячне ... , житнє ... , усміхнене ... , цікаве ... , шкільне ... , вишневе ... .

Слова для довідки: саяво, обличчя, листя, варення, поле, небо, приладдя, колосся, насіння, проміння, оповідання, місто.

РОЗТАШУВАННЯ СЛІВ ЗА АЛФАВІТОМ

19. 1. Пригадай алфавіт. Для складання лепбука «Подарунки осені» запиши виділені слова за алфавітом.

Осінь запасає, осінь пригощає.

В кошику газдині соковиті **дині**,

перці, **баклажани**, красені **каштани**,

жолуді в беретах, брошки бересклету,

ягоди **калини**, **глоду** й **горобини**,

і солодкі **сливи**, і **грушки** звабливі,

яблука, горіхи, буси **обліпихи**...

Господиня осінь подарунки носить (Наталя Карпенко).

2. Перевір за словником, чи правильно ти розташував / розташувала слова.

20. 1. Прочитай уривок з тексту. Чим він особливий?

Вечір. Вітерець виграє верхів'ям в'яза, витанцьовує у вільшанику, веселиться. Ведмедиця Варвара Власівна вишиває волошки (за Сніжаною Бутко).

2. Запиши слова з тексту за алфавітом, орієнтуючись на першу, другу та третю літери. Постав у кожному слові наголос, підкресли орфограми.

21. Складіть і запишіть за алфавітом список із дванадцяти осіб, з якими ви хотіли б вирушити в подорож.

22. Виконай завдання на вибір.

- Прочитай і спиши слова, вилучивши ті, які порушують алфавітний порядок. Поміркуй, де можна використати цей список.

Береза, бук, верба, сосна, вільха, груша, осика, дуб, тополя, черемха, ялина, ялівець, ясен.

- Склади та запиши два речення, усі слова яких починатимуться однаковою буквою.

ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

ОДНОЗНАЧНІ ТА БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА

23. 1. Розгадай анаграму **нечкосо**.

2. Склади речення зі словом-відгадкою. Скільки значень має це слово?

Пригадай! Слова бувають **однозначними** й **багатозначними**.

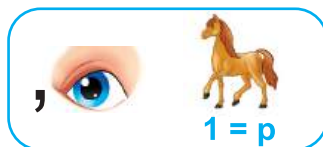
24. 1. Відгадай загадки. За допомогою тлумачного словника визнач, які слова-відгадки є багатозначними словами, а які — однозначними.

1. Хто вдень блідніє, а вночі ясніє? 2. Стоїть серед моря золота комора. 3. Влітку виростають, а восени опадають. 4. Взимку спить, а влітку шумить. 5. Не дівка, а червоні стрічки носить.

2. Спиши загадки, відгадки в яких — багатозначні слова.

25. 1. Розгадай ребуси.

2. Склади та запиши речення зі словами-відгадками, ужитими в усіх можливих значеннях. За потреби користуйся тлумачним словником.

26. На аркуші паперу напишіть одне одному будь-яке слово. Створіть асоціативний куш до цього слова, щоб було видно, однозначне воно чи багатозначне.

27. 1. Прочитай вірш Оксани Кротюк.

Від **хвоста** і аж по **вушка**
в **зебри** смужка, смужка, смужка.
Не горохи, не клітинка,
не малюнок на всю спинку —
тільки смужка, смужка, смужка
від хвоста і аж по вушка.

2. Склади та запиши словосполучення або речення з виділеними словами, ужитими в різних значеннях. За потреби користуйся тлумачним словником.

Урок розвитку мовлення. Усний твір на основі власних вражень

28. 1. Прочитай визначення слова*. Склади це слово з виділених букв.

Схильність в усь**о**му бачити гарні, **позитивні**, світлі сторони,
мріяти та вірити в щасливе **м**айбутнє.

2. Яким кольором ти намалюєш слово-відгадку? Обґрунтуй чому.

29. 1. Зіскануй QR-код та послухай пісню Володимира Будейчука на слова Ірини Зінковської «Українці» у виконанні заслуженої артистки України Ірини Зінковської та учнів її вокальної школи.

2. Обмінюйтеся враженнями від прослуханої пісні.
3. Як ти гадаєш, для кого її створено? З якою метою?
4. Чи можна назвати виконавців пісні оптимістами? Продовж речення.

На мою думку, виконавців пісні «Українці» можна / не можна назвати оптимістами, тому що ... .

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

30. 1. За поданим планом склади усний твір про події, які вселяють оптимізм.

ПЛАН

1. Моя мрія. Чому саме ця мрія?
2. Шляхи досягнення мети.
3. Враження від досягнутого.

2. Обговоріть, що сподобалося вам у творах одне одного.

ПРЯМЕ ТА ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ

31. 1. Розгадай ребус*.

”

”

2. Яким ти уявляєш океан? Прочитай текст.

Яке цікаве слово — **океа́н**! Його можна вживати в прямому і переносному значенні. Океан — не лише водний простір. Це щось безмежне: космічний океан, океан зірок, океан почуттів, океан квітів, пшеничний океан.

У величезному океані українських слів можна знайти багато цікавого (за *Валентиною Бутрім*).

3. Випиши словосполучення зі словом **океан**, ужиті в переносному значенні.

32. 1. Виконай завдання на вибір.

- Добери до поданих слова, щоб утворилися словосполучення з прямим значенням. Запиши.
- Добери до поданих слова, щоб утворилися словосполучення з переносним значенням. Запиши.

Прийшла ... . Заглянула ... . Покликала ... . Виросла ... .
Усміхнулася ... .

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Поміркуйте, чи всі слова можуть мати переносне значення.

33. Розглянь малюнки. Утвори та запиши спочатку три словосполучення з прямим значенням слів, а потім — три словосполучення з переносним значенням.

34. 1. Прочитай. Утвори та запиши словосполучення з переносним значенням слів.

Солодкі (цукерки, слова), міцні (дерева, знання), рожеві (мрії, квіти), оксамитові (тканини, кольори).

2. Склади та запиши речення з одним зі словосполучень.

СТАЛІ ВИСЛОВИ — ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

35. 1. Досліді значення слів у виділеному словосполученні.

Крок 1. Прочитай.

Золоте правило — любити й берегти рідну мову!

Крок 2. У виділеному словосполученні слово *золоте* вжито в прямому чи переносному значенні? Що, на твою думку, означає словосполучення *золоте правило*?

Вислів *золоте правило* — фразеологізм. **Фразеологізм** — це сталий вислів, який сприймається як єдине ціле. Знайти фразеологізми та їхні тлумачення можна у **фразеологічному словнику**.

2. Знайди у фразеологічному словнику значення вислову *золоте правило*.

36. 1. Прочитай.

Будь-який фразеологізм — це словосполучення, ужите в переносному значенні. Сприймати вислів слід як єдине ціле, не поділяючи його на частини, оскільки значення фразеологізму зазвичай не збігається зі значенням окремих слів у ньому.

- 2.** Спробуйте самостійно пояснити значення фразеологізмів *розкинути мізками, кіт наплакав, набрати в рот води, ловити гав, мати голову на плечах*. Перевірте за допомогою фразеологічного словника.

- 37.** Прочитай та спиши вірш Надії Красоткіної. Спробуй пояснити значення виділених словосполучень — фразеологізмів. Порівняй своє розуміння їхніх значень із тлумаченням у фразеологічному словнику.

А щастя — це і є те **сьоме небо**,
куди **на крилах** радості **летиш**.
І стільки світлого в душі у тебе,
що світишся і зіркою гориш.

- 38. 1.** Зіскануйте QR-код та перегляньте мультфільм «Говоримо українською». Дізнайтеся, як бути хорошим оповідачем, чим зацікавити співрозмовників.

- 2.** Упізнай фразеологізми, які вживали у своєму мовленні лепетуні. Запиши фразеологізми в тому порядку, у якому подано їхні тлумачення.

Дуже давно, не справдилися сподівання, дуже гарний, обізнаний.

- 39.** Прочитай. Добери до поданих фразеологізмів їх тлумачення. Запиши за зразком. За потреби користуйся словником фразеологізмів.

Зразок. *Мати щастя* — вживається для вираження гордості за щось, задоволення від чогось.

спробувати
щастя

кому-небудь поталанило, пощастило

серце радіє

відважитися на щось, сподіваючись
на успіх

щастя ще десь
завалялося

відчувати задоволення, радість, насолоду,
втіху від чогось

тішити око

приємно хвилювати, вабити кого-небудь
своїм виглядом

- 40.** Виконай завдання на вибір.

- Прочитай. Спиши, доповнюючи речення фразеологізмами з довідки.

1. Свою країну вони знають ..... 2. Нові будинки ростуть
..... 3. Вони схожі ..... 4. Усмішку з Толиного обличчя
..... 5. З вершини село було видно .....

Слова для довідки: як вітром здуло; як свої п'ять пальців;
як на долоні; як дві краплі води; як гриби після дощу.

- Запиши три фразеологізми та їхні пояснення, які використовують у своєму мовленні твої рідні.

СИНОНІМИ ТА АНТОНІМИ

- 41.** 1. Розгадай ребуси. Склади речення зі словами-відгадками.

4 = i

2. Пригадайте, що вам відомо про синоніми та антоніми. Де можна знайти приклади таких слів?

42. 1. Прочитай. Як ти зрозумів / зрозуміла подані прислів'я?

1. На чорній землі білий хліб родить. 2. Важко знання добувати, зате легко носити. 3. Матері своїх дітей жаль: хоч найменшого, хоч найбільшого. 4. М'яко стелить, та твердо спати. 5. Переливає з пустого в порожнє. 6. На сміливого собака гавкає, а боязливого рве.

2. Спиши прислів'я з антонімами. Підкресли антоніми.

43. Продовж і запиши сенкан, уставивши потрібні за змістом синоніми. За потреби користуйся словником синонімів.

Україна.

Відома, ...

Захищає, ... , ...

Я щасливий / щаслива, що живу в Україні.

Батьківщина.

44. 1. Прочитай слова.

Розмовляти, починати, випрямляти, зустрічати.

2. Користуючись словниками, виконай завдання на вибір.

- У словнику синонімів знайди два-три синоніми до кожного з поданих слів. Запиши.

Зразок. Бігати, гасати, мчати.

- У словнику антонімів знайди антоніми до кожного з поданих слів. Запиши.

Зразок. Добрий — злий.

- 45.** Спиши, доповнюючи групи синонімів. За потреби користуйся словником синонімів.

Олівець (*який?*) оранжевий, ... , ... Хлопчик (*що робить?*) бігає, ... , ... Дівчинка (*що робить?*) дружить, ... , ... Вітер (*що робить?*) віє, ... , ... , ...

ПОХОДЖЕННЯ СЛІВ

- 46. 1.** Утвори слово*.

(Гардина – дина) + (день – нь) + (робота – ота) = ?

- 2.** Зіскануй QR-код і прочитай словникову статтю.

- 3.** Досліді походження слова.

Крок 1. Як ти гадаєш, звідки прийшло до нас слово-відгадка?

Крок 2. Досліді за етимологічним словником походження слова-відгадки.

Походження слів можна з'ясувати за **етимологічним** словником.

- 47. 1.** Прочитай та відгадай загадки. Поясни вживання апострофа.

1. Чорна, але не земля, м(')яка, але не сніг, зігріває, але не піч. 2. Рідке, а не вода, біле, а не сніг. 3. Я на блискавці буваю, у негоду захищаю. 4. Як навколо об(')їси — серединки не проси. Ми такі гостинці: дірка в серединці.

- 2.** Які слова-відгадки є назвами елементів гардеробу? З'ясуй їхнє походження за допомогою етимологічного словника. Запиши.

- 48.** Досліді походження слів.

- 1.** Виконай завдання на вибір.

- Як ти гадаєш, від якого слова утворилися слова *рукавиці*, *рукав*?
- Від яких слів, на твою думку, утворилося слово *босоніжки*?

- 2.** Який висновок ти можеш зробити про походження слів?

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

49. 1. Прочитай. Що було для тебе новим?

Слово **штани** походить із праслов'янської мови та означає «тканина, яку зшивають чи пришивають до іншої». Сучасні класичні штани за довжиною мають закривати половину підбора черевиків. Короткі штани називають шортами. Популярні також штани завдовжки нижче колін, які мають назву **бриджі**.

2. Напиши, які різновиди штанів ти знаєш. За допомогою етимологічного словника досліді походження одного з різновидів штанів.

50. Прочитай. Спиши, вставляючи потрібні букви та знаки.

Найдавніші розділові знаки — кома та крапка. Вони з(')явилися в друкованих книжках шістнадцятого столі(т/тт)я.

Слово **кома** запозичене з латинської мови. Воно означало: кую, б(')ю, відсікаю, відрубую, ві(д/дд)іляю. **Крапка** — це буквальный переклад латинського слова *пунктум*. Воно дало такі назви: **пункт**, **пунктуація**, **пунктир**, **пунктуальний**.

НОВІ ТА ЗАСТАРІЛІ СЛОВА

51. Досліді значення слів.

Крок 1. Прочитай уривок з української народної казки «Солом'яний бичок».

Жили собі дід та баба. Дід служив на майдані майданником*, а баба вдома на прядці* мічки* пряла. От баба якось попросила діда зробити їй солом'яного бичка й осмолити його смолою.

Крок 2. Спробуй самостійно пояснити значення слів, позначених зірочкою. Прочитай та перевір свою версію.

*Майдáнник — смоляр, той, хто займається добуванням смоли та вугілля з деревини хвойних дерев.

**Мі́чка* — пучок конопель або льону, підготовлений для прядіння.

**Пря́дка* — домашній верстат, призначений для ручного прядіння.

Крок 3. Як ти гадаєш, чому виникли труднощі під час виконання цього завдання? Коли відбувались події казки?

а) у давнину

б) у сьогоденні

Крок 4. Зроби висновок, порівняй його з правилом.

Частина слів у мові незмінно зберігається протягом тисячоліть. Проте деякі слова люди перестають вживати у своєму мовленні. Такі слова називають **застарілими**.

52. Досліді значення слів.

Крок 1. Прочитай речення. Як ти гадаєш, чи зрозуміли б дід і баба з казки «Солом'яний бичок» значення виділених слів у поданих реченнях?

В **інтернет-магазині** Аліні придбали **скейтборд**. Вона розмістила фото на своїй сторінці в **соцмережі** та отримала безліч **уподобайок** за нього.

Крок 2. Коли відбувалися події в розповіді?

а) у давнину

б) у сьогоденні

Із плином часу в житті людей з'являються нові предмети, явища, події, які отримують свої назви. Такі слова називають **новими**.

53. 1. Прочитай текст. Що цікавого ти дізнався / дізналася?

Хочеш здійснити подорож у часі? Тоді уяви себе в старовинному місті. Як ти гадаєш, де можна побачити найбільше людей? Так, на торжкú*!

Ось стельмах продає вози та сани. Ось підійшов гúтник. Він виготовляє скло та вироби зі скла.

Сьогодні все по-іншому. Відповідно — інші професії. Наприклад, кóуч або кóучка допомагають іншим досягнути поставленої мети. Маркетóлог або маркетологíня організовують продаж товарів чи послуг. Діетóлог або дієтологíня розробляють індивідуальні схеми харчування. А ким хочеш стати ти?

2. Знайди орфограми в тексті та поясни їхнє написання.

3. Виконай завдання на вибір.

● Спиши абзац, у якому найбільше нових слів.

● Спиши абзац, у якому найбільше застарілих слів.

54. Запиши кілька слів, які можна використати для створення хмари *застарілих* або хмари *нових* слів.

55. 1. Прочитай текст. Як ти гадаєш, чи можна тебе назвати геймером / геймеркою?

Комп(')ютер, ноутбук, смартфон мають приносити користь. Але, на жаль, деякі люди багато часу проводять за комп(')ютерними іграми. Їм важко відірватися від гри. А такі ігри можуть захопити віртуальним світом і подіями в ньому. Відтак самостійно повернутися до справжнього жи(т/тт)я буде дуже складно. Бережи своє здоров(')я!

2. Спиши, розкриваючи дужки. Підкресли нові слова.

---

*Торжóк — ринок.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

56. 1. Прочитай. Що тобі відомо про гриби?

Чи знаєш ти, що коли рослини помирають, гриби їх утилізують? Їм потрібно лише кілька місяців, щоб перетворити дерево на родючий ґрунт! Якби не існувало грибів, Земля була б завалена сміттям.

А ще гриби вживають у їжу. Вміло приготовані боровики, лисички, рижики, маслюки, ковпаки, печериці, моховики, підберезники, рядовки, дощовики, трутовики — корисні страви кожного столу. Та будь завжди уважним/уважною: отруйні гриби дуже схожі на їстівні!

2. Запиши за алфавітом назви їстівних грибів для створення словничка. На дозвіллі знайди в інтернеті зображення цих грибів і проілюструй свій словничок.

57. 1. Прочитай уривок з вірша Петра Сингаївського та спиши його, уставляючи пропущені букви. Як ти гадаєш, що означають назви грибів? Перевір походження назв за етимологічним словником.

Йшли у гості сиріо..ки, заросили білі ні..ки.

А опеньки їх зустріли, обсушили, обігріли.

І в танок пішли раденькі сиріо..ки і опеньки.

Засміявся навіть пень: «Ой, який веселий день!»

2. Цікаво знати!

Деякі звірі — сороки, лисиці, лосі, ведмеді — їдять отруйні мухомори, які слугують для них ласощами або ліками.

58. 1. Прочитай. Які фразеологізми можна використати в розповіді про гриби? Склади та запиши кілька речень, використовуючи подані словосполучення. Їхні значення можна перевірити за словником.

Поставити на ноги; крутити носом; хоч греблю гати; роботи по шию; давати волю язика; кури не клюють; як цвіту по всьому світу; як піску морського; не з руки; з доброго дива.

2. Перевірте одне в одного, чи доречно вжито фразеологізми.

59. 1. Знайди будь-який вірш і спиши з нього одну строфу. Познач у дужках, у якому значенні вжито слова.

2. Запиши, яка тема з розділу тебе найбільше зацікавила. Як ти оцінюєш свою роботу під час вивчення розділу?

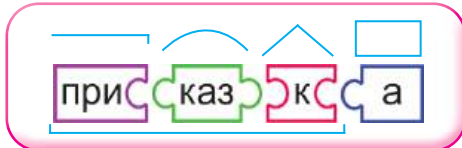

БУДОВА СЛОВА

60. 1. Пригадай будову слова за схемою.

2. Дай відповіді на запитання.

- Без якої частини не може існувати слово?
- Яка частина слова слугує для зв'язку слів у реченні?
- Які частини слова допомагають утворювати нові слова?

61. 1. Прочитай прислів'я та приказки. Як ти їх розумієш?

1. **Людей** питай, але **розум** свій май. 2. Кожен **майстер** колись був невмілим. 3. Аби **руки** й **охота**, буде **зроблена** робота. 4. **Маленька** праця краща за велике безділля.

2. Спиши. Познач будову виділених слів.

62. 1. Прочитай. Знайди та запиши слова, які відповідають одній із поданих схем.

Подарунок, зуби, розкопка, думка, лісник, малята, дощик, прогулянка, краплина, дуб, клас, примовка, безмовний, сосна, новий.

2. Перевірте завдання одне в одного. Що ви можете порадити однокласниці / однокласникові?

63. Відгадай загадки Валентини Бутрім. Запиши слова-відгадки та розбери їх за будовою.

1. Корінь — в слові <i>відгадай</i> , префікс в слові <i>запитай</i> , суфікс в слові <i>нічка</i> , закінчення — в <i>криничка</i> .	2. У слові <i>хмарка</i> корінь відшукаєш, із слова <i>літній</i> суфікс підбери, у <i>бездоріжжі</i> префікс упізнаєш, закінчення у слові <i>злий</i> впізнай.

64. 1. Прочитай уривок з оповідання Бориса Грінченка. Подумай, як можна використати отриману інформацію з користю?

Одна дівчина привчила до себе **жабку**. Раз на день, після **сніданку**, вона годувала її. Прийшовши до **малого ставочка**, дівчина починала гукати: «Томмі! Томмі!»

Де б не була жабка, вона завжди припливала до дівчинки.

2. Спиши текст. Познач будову виділених слів.

Урок розвитку мовлення. Написання переказу за планом

65. 1. Вправа «Квест». З указаних букв склади слово*.

1 5

1 2

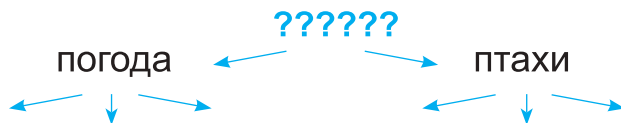

1 4

2. Назви орфограму в слові-відгадці.

66. Допишіть у зошиті кластер до слова-відгадки.

67. 1. Зіскануй QR-код і послухай оповідання Василя Сухомлинського «Ластівки прощаються з рідним краєм».
2. Для написання докладного переказу прослухай оповідання повторно.

68. 1. Напиши переказ за планом.

1. Де жили ластівки багато років?
2. Хто жив у хатинці?
3. Що любила дівчинка?
4. Що робили ластівки перед відльотом?
5. Яке бажання було в Оленки?

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Виправ у складеному переказі помилки. Познач простим олівцем речення, які, на твою думку, найвдаліші.
3. Як ти гадаєш, кому буде цікавий твій переказ? Обґрунтуй свою думку.

ПРАВИЛЬНА ВИМОВА ТА НАПИСАННЯ НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ [е], [и] В КОРЕНІ СЛОВА

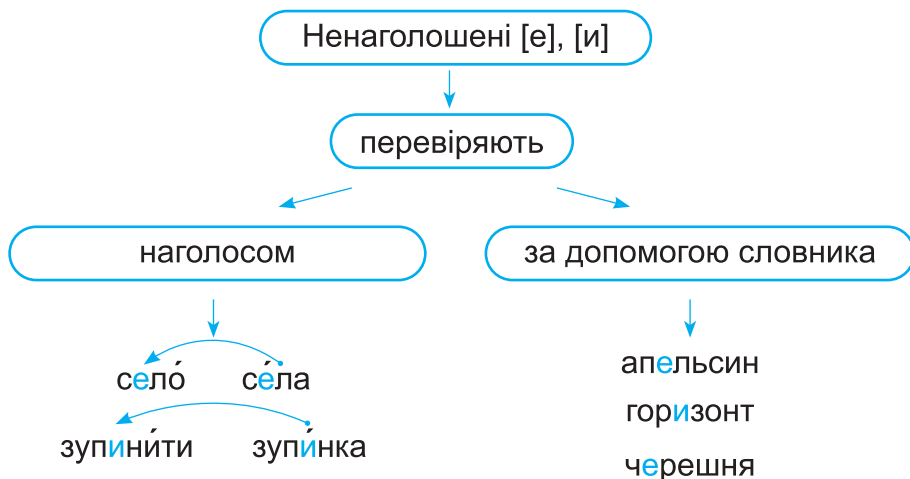
69. Пригадай, як вимовляють ненаголошені [е], [и] в коренях слів.

Крок 1. Спиши слова, уставляючи потрібну букву.

С..ло, в..сло, кр..латі, л..сток.

Крок 2. Розглянь кластер та зроби висновок.

70. Закріпіть знання правила написання слів із ненаголошеними [е], [и] в коренях.

- Зіскануйте QR-код і повторіть написання ненаголошених [е], [и] (змінить слово або доберіть спільнокореневе).

- Зіскануйте QR-код і повторіть написання слів з ненаголошеними [е], [и] (за допомогою словника).

- 71. 1.** Прочитай, розкриваючи дужки. Як ти гадаєш, що можна зробити, щоб зменшити кількість пилу?

Забрудне(н/нн)я повітря пилом — одна з причин утворення гряз(ь/ьо)вих хмар — смогу. Він висить над в(е/и)ликими містами. У наш час в усіх розвинутих країнах існують сп(е/и)ціальні с(е/и)стеми для боротьби з пилом. Адже він завдає шкоди здоров(')ю людей і навколишній пр(е/и)роді.

- 2.** Поясни написання орфограм. Спиши.

- 72. 1.** Прочитай текст, розкриваючи дужки. Що допомогло кле-
ночкові вирости міцним та високим?

З кл(е/и)нового гаю прилетіла на вітрильці насінинка. Край городу впала. Сховалася під бад(е/и)линку* і до в(е/и)сни пролежала. Пригріло сонце. Пустила насінинка пагінчики. Один — до з(е/и)млі, другий — до сонця. Обгородили д(е/и)-ревце т(е/и)нком. Рoste кл(е/и)ночок міцний та в(е/и)сокий (за Василем Чухлібом).

- 2.** Спиши, уставляючи потрібні букви.

ПРАВИЛЬНЕ НАПИСАННЯ ПРЕФІКСА ТА ПРИЙМЕННИКА

- 73.** Досліді, як розрізняють префікс і прийменник.

Крок 1. Як називають виділену частину поданих слів?
Чи зміниться значення слова без префікса? Чому?

Приїхав, **за**йшов, **під**бerezник.

Крок 2. Прочитай. Зауваж, що виділені слова — **прийменники**.
Поміркуй, чи зміниться значення слова без прийменників.

При школі, **за** деревом, **під** березою, **над** лісом.

*Бадилінка — стеблинка.

Крок 3. Пригадай, що виражають прийменники разом із закінченнями. Перевір себе, розшифрувавши слова.

Код 1. 2а, 1в, 3г, 3б, 1б,
1а, 1г, 2в, 2в, 3а.

Код 2. 3в, 1в, 2г.

Код 3. 1д, 3д, 1б, 2а, 3г, 3в, 2б.

	а	б	в	г	д
1	ш	о	і	е	ж
2	в	и	н	ж	р
3	я	н	м	д	а

Крок 4. Поміркуй, як пишуть прийменники зі словами (разом чи окремо). Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Прийменники зі словами пишуть **окремо**. Між **прийменником** і словом можна **вставити** ще одне слово. А між **префіксом** і словом — **ні**: **під високою** ялиною; **під**несли.

74. 1. Прочитай прийменники.

У, в, на, до, над, з, із, за, біля, перед, при, під, від, до, для, без, над, між.

2. Утворіть та запишіть шість слів, у яких префікс співзвучний із прийменником.

75. 1. Спиши, розкриваючи дужки.

Сонце (**за**)йшло (**за**)ліс. Мирон (**на**)лузі (**на**)косив багато трави. (**Від**)берега (**від**)плив новий теплохід. Оріся швидко (**до**)бігла (**до**)фінішу. Сонячний зайчик (**по**)стрибав (**по**)партах.

2. Виділи в словах префікс, співзвучний із прийменником. Прийменники підкресли.

76. 1. У виділених словах визнач префікс. Прочитай, уставляючи в речення прийменник, співзвучний із префіксом.

Ми **доїхали** ... школи. Христина **вхопила** кульку ... руку. Дівчата **відштовхнули** човен ... берега. Діти швидко **збігли** ... гори.

2. Спиши відредагований текст. Підкресли прийменники, познач префікси.

77. Виконай завдання на вибір.

- Запиши п'ять слів із префіксами. Префікси познач.
- Запиши п'ять словосполучень із прийменниками. Прийменники підкресли.

ПРАВОПИС АПОСТРОФА ПІСЛЯ ПРЕФІКСА ПЕРЕД КОРЕНЕМ

78. Досліди́, у яких випадках потрібно ставити апостроф після префікса перед коренем.

Крок 1. Прочитай та спиши слова́ з апострофом.

В'їхати, приїхати, під'їхати, з'їхати, заїхати, поїхати, наїхати, роз'яснити, з'юрбитися, об'єднувати.

Крок 2. Досліди́, яким звуком (голосним чи приголосним) закінчується префікс. Зверни увагу, тверді чи м'які кінцеві звуки в префіксах.

Крок 3. Досліди́, якими буквами починається корінь.

Крок 4. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Після префікса з кінцевим **твердим приголосним** звуком перед **я, ю, є, ї**, які позначають два звуки, ставимо **апостроф**.

79. 1. Утвори́ть та запишіть слова з апострофом після префікса.

в по під від
об з при

,

явитися ява єднати
їхати юрмитися

2. Доведіть одне одному, що утворені слова потрібно писати з апострофом.

80. 1. Прочитай слова́.

З'явитися, п'ятнадцять, об'єднання, в'язати, в'їхати, роз'єднати, в'юн, з'ясувати, здоров'я, пам'ятник, з'юрмився, пір'їна.

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши слова, у яких апостроф стоїть у корені. Познач корінь.
- Спиши слова, у яких апостроф стоїть після префікса. Познач префікс.

81. 1. Зіскануй QR-код і переглянь відеоролик про Хортицю.

2. Прочитай, розкриваючи дужки. Де ще, на твою думку, можна знайти цікаву інформацію про Хортицю?

Уранці ми з (д/Д)енисом та (г/Г)а-линою під(')їхали на автобусі до школи. Біля дошки оголошень з(')юрмилися учні. Усіх охочих запрошували з(')їздити на (х/Х)ортицю.

І от ми, об(')їхавши Дніпрові пороги, зі(')йшли на землю. Як тут було цікаво! Козацькі курені, церква, площа зібрань... А головне — справжні козаки верхи на конях! Дужі, спритні, умілі!

З(')ївши козацького кулешу*, втомлені, але задоволені, ми повернулися додому (Валентина Кравець).

3. Поясни орфограми.

4. Спиши абзац (на вибір), розкриваючи дужки.

82. 1. Прочитай уривок з вірша Миколи Сингаївського «Лугова казка».

Співуча, ніжна мова
у лугової казки.

Летять до неї птахи,
мов до земної ласки.

З'явилась лелечиха,
а з нею — лелі-діти.

Вони гуляють в лузі
і в казці хочуть жити.

2. Чи потрібний апостроф у виділеному синім кольором слові? Обґрунтуй свою думку.

3. Спиши виділені слова та утвори нові за допомогою префіксів.

*Куліш — густий суп (зазвичай із пшена).

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ **пре-**, **при-**

- 83. 1.** Прочитай та спиши слова. Познач у них префікс. Чітко чи нечітко вимовляються звуки, що їх позначають виділені букви? Чому?

Премудрий, превисокий, **при**біг, **при**летів.

- 2.** Як ти гадаєш, чому в одних словах ми пишемо префікс *пре-*, а в інших — префікс *при-*?

- 3.** Досліді, в яких словах треба писати префікс *пре-*, а в яких — *при-*.

Крок 1. Який префікс в утворених словах можна замінити словом **дуже**?

Крок 2. Випиши слова з цим префіксом. Познач його.

Крок 3. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Префікс **пре-** пишуть у словах у тому разі, коли його умовно можна замінити словом **дуже**: **пре**мудрий — **дуже** мудрий, **пре**високий — **дуже** високий.

Крок 4. У яких словах треба писати префікс *при-*?

Префікс **при-** пишуть переважно в **дієсловах**, що означають наближення, приєднання, частковість дії тощо, та в похідних від них словах: **при**бігти, **при**швидшити, **при**боркати, **при**будувати, **при**борканий.

- 84.** Прочитай. Утвори слова та словосполучення за зразком. Запиши.

Зразок. Дуже чудовий — **пре**чудовий.

85. 1. Прочитай. Що тебе найбільше вразило в цьому тексті?

Пр(**е/и**)багато загадок про себе пр(**е/и**)ховують змії.

Наприклад, у них немає вух. Однак вони пр(**е/и**)чудово чують. Носа в них теж немає. Проте вони пр(**е/и**)чітко уміють уловлювати запахи. Очі змій пр(**е/и**)криті цілком прозорими повіками. Вони пр(**е/и**)кріплені до краю очниці, як скельце до ду(**ш/ж**)ки окулярів!

А скільки ще невідомих зміїних таємниць чекають на відкри(**т/тт**)я!

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши текст, розкриваючи дужки і користуючись за потреби словником.
- Склади і запиши короткий текст про улюблену тварину, уживаючи якомога більше слів із префіксом *пре-*.

86. 1. Прочитайте сполучення слів. Замініть їх одним словом із префіксом *при-* або *пре-*.

Дуже мудро; дуже щиро; поява птахів навесні; дуже мило; дуже хитро; посадка літака; той, що розташований біля моря; та, що розміщена біля будинку; незначний мороз; одержання або купівля чогось; синонім до слова *прибуття*; дуже чудово.

2. Запишіть за зразком. *Зразок.* Премоудро.

87. 1. Прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш?

1. Один скаже, другий пр(**е/и**)каже. 2. З віком розум пр(**е/и**)ходить. 3. Апетит з їдою пр(**е/и**)буває. 4. Робить, робить — та само собі і пр(**е/и**)казує.

2. Спиши прислів'я, розкриваючи дужки.

РОЛЬ СУФІКСА

88. Досліді роль суфікса.

Крок 1. Розглянь малюнки. Запиши в одну колонку назви більших предметів, у іншу — назви менших.

Крок 2. Розбери слова за будовою. Яка частина слóва додала назвам предметів значення зменшеності, здрібнілості? Зроби висновок.

89. 1. Прочитайте слова. Виконайте завдання на вибір.

- Утворіть за допомогою суфікса *-еньк-* нові слова. Запишіть за зразком.

Гарний, весела, біле, смачні, чисте, ніжно.

Зразок. Світла — світл^{ен}ька.

- Утворіть за допомогою суфікса *-ищ-* нові слова. Запишіть за зразком.

Ліс, вус, рот, лапа, мороз, голос.

Зразок. Вовк — вовч^{ищ}е.

- Поміркуй, який суфікс надав словам відтінок збільшення, згрубілості, а який — зменшення, пестливості.

90. 1. Прочитай, уставляючи відповідні суфікси.

Мал..а Олен..а надумала склеїти гороб..я із сірого пір'я. Ось і гороб.. готовий — сір..ий, з тон..им дзьоб..ом, з очима, як макові зерн..а. Посадила Олен..а гороб..я на підвіконня.

За Василем Сухомлинським

Суфікси для довідки: -к-, -ик-, -ятк-, -ц-, -еньк-.

- Спиши. Познач суфікси.

91. 1. Прочитай вірш Тетяни Крикоти.

Місяченько зачепився за вершечок хмари.

Нічка темна загадково узялась за чари.

Із **мішечка** чарівниці посипались зорі.

Такі чисті, мов **джерельце**, ясні і прозорі.

Річечкою полилася фарба чорна всюди.

Спить спокійно все навколо: і природа, й люди.

2. Спиши вірш. У виділених словах познач суфікси. Яких відтінків суфікси надали словам?

Урок розвитку мовлення.
Створення коміксу за власним задумом
або казки за малюнковим планом

92. Розгадай ребуси.

93. 1. Прочитай оповідання Людмили Федорової, назва якого збігається з відгадкою. Як ти гадаєш, чи подобається дітям осінь?

На уроці вчителька запитала дітей, чим пахне осінь для кожного з них. Оленці осінь пахла духмяними яблуками та стиглим виноградом. Тарасові — дощем і туманом. Яринці — айстрами та хризантемами.

Лише Кирилко замріяно мовчав, прикипівши поглядом до вікна. Вчителька привітно подивилася на хлопчика і запитала, чим йому пахне осінь. Кирилко, спинивши на хвилику свої думки, тихо сказав: «Моя осінь пахне казкою».

2. Виконайте завдання на вибір.

- Придумайте казку, яку розповів Кирилко. Презентуйте її у вигляді коміксу.

- Створіть та запишіть казку за малюнковим планом.

ПРИГОДИ КАШТАНЧИКА

3. Прочитайте казку одне одному. Чим вона вам подобається?

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

94. 1. Розгадай ребус*.

” Й Ё “

2. Зіскануй QR-код і переглянь відеорекламу. За яку особливість ти подякуєш конструкторам цього транспортного засобу? Чому?
3. Від слова-відгадки утвори за допомогою суфіксів **-н-**, **-НИК** нові слова. Запиши їх та розбери за будовою.

95. 1. Прочитай вірші про транспорт.

1. Наче бабка, вертоліт
не лишає в небі слід,
ле(г/х)ко (у)горі кружляє,
все гуде і (не)змовкає.

2. Човен підводний в морській гл(и/е)бині
ліг, наче диво-р(е/и)бина, (на)дні.
Потім свої двигуни увімкнув,
риб налякав та й удалеч майнув.

2. Поясни орфограми. Спиши вірші, розкриваючи дужки.
3. Як ти гадаєш, чи достатньо зусиль ти доклав / доклала для вивчення розділу?

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

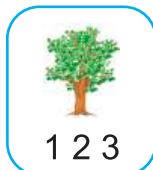

ЧАСТИНИ МОВИ. ІМЕННИК

- 96.** 1. Вправа «Квест»*.
З указаних букв скла-
ди слово.

2. Як ти розумієш слово-відгадку? Перевір свої здогадки за тлумачним словником. Чим цікаве це слово?
3. До якої частини мови воно належить?

- 97.** Пригадайте, що ви знаєте про іменник. На основі пода-
ного правила складіть кластер «Іменник».

Іменник — це частина мови, **яка називає предмети**.

Іменник відповідає на питання **хто?** (мама, тато), **що?** (дер-
жава, герб).

Іменники можуть бути **назвами істот** (**хто?** соловейко,
дитина) та **неістот** (**що?** вареник, борщ).

Іменники можуть бути **загальними** (країна, прапор) і **влас-
ними** (Шевченко, Костенко).

Іменники **мають рід**: **чоловічий** (брат, стіл), **жіночий**
(сестра, трава), **середній** (немовля, мереживо).

Іменники змінюються **за числами**: **однина** (книга, іграшка) та
множина (книги, іграшки).

- 98.** 1. Прочитай текст. Які ще цікаві факти про нашу державу ти знаєш?

Назва держави Україна вперше згадується в 1187 році в Іпаті-
ївському літописі.

Територія України займає площу близько 603 тис. квадратних
кілометрів. Крайнім східним пунктом є селище міського типу
Мілеве Луганської області. А крайнім західним пунктом — місто
Чоп Закарпатської області.

Крайня північна точка держави — село Мурав'ї Чернігівської
області, а південна — мис Сарич у Криму.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

Географічний центр України розташований на території села Мар'янівка Шполянського району Черкаської області.

2. Знайди та випиши загальні / власні іменники. Допиши ще три загальні / власні іменники.

3. Доведіть одне одному, що ви правильно виписали іменники.

99. Виконай завдання на вибір.

- Знайди в книжці, яку читаєш, чотири речення з іменниками — назвами істот. Спиши речення. Підкресли на́зви істот.
- Знайди в книжці, яку читаєш, чотири речення з іменниками — назвами неістот. Спиши речення. Підкресли на́зви неістот.

КОНКРЕТНІ ТА АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ

100. Досліді, якими можуть бути іменники.

Крок 1. Розгадай анаграми.

цеСон, аватр, ревдеа, ахпти, кошла.

Крок 2. Доведи, що подані слова — іменники.

Ці слова називають предмети і явища, які можуть сприйматися органами чуття та які можна намалювати або сфотографувати. Це — **конкретні** іменники.

Крок 3. Розгадай анаграми.

стьдіРа, спіух, ремпегао, анзнян, удмрїьст.

Крок 4. Доведи сусідові / сусідці по парті, що це іменники. Зроби висновок. **Примітка.** Науковці називають предметом усе, до чого можна поставити питання *хто? що?*

Ці слова відповідають на питання **що?**, хоча не мають конкретного значення. Це — **абстрактні** іменники. Абстрактні іменники називають поняття, явища, властивості, які не можуть сприйматися органами чуття.

- 101. 1.** Прочитай вірш Вікторії Остапчук. Яка головна думка вірша? Чи погоджуєшся ти з нею? Обґрунтуй!

ПРО ДРУЖБУ

В житті усім потрібна дружба:
і для розваг, і для журби, й для служби.
Із другом легше в світі жити,
але й дружити треба вміти.
Слід другові допомагати,
в пригоді завжди захищати.
Варт жарти друга розуміти
й самому жартувати вміти.
Коли ж якесь нерозуміння,
потрібно виявить терпіння.
При сварці — швидше помиритись.
Не варто з друзями сваритись!

- 2.** Випиши з вірша абстрактні іменники.

- 102. 1.** Прочитай слова.

Зустріч, стіл, вітання, ручка, диван, шарф, навчання, тиша, подарунок, радість, приїзд, канікули.

- 2.** Випиши конкретні / абстрактні іменники.

- 3.** Перевірте роботу одне в одного. Які слова, на вашу думку, правильно записані в однокласника / однокласниці?

- 103.** Порівняйте абстрактні та конкретні іменники. Для цього намалюйте круги Ейлера — Венна. Заповніть їх.

конкретні іменники

абстрактні іменники

104. Виконай завдання на вибір.

- Прочитай правила дружби, вибираючи з дужок доречні іменники. Спиши утворений текст. Підкресли абстрактні іменники.

Дружба — це (**правда, брехня**) і (**чесність, підлість**) кожного. Що вимагаєш від друга, насамперед вимагай від себе. Виявляй (**терпіння, нетерпіння**), радій (**успіху, невдачі**). Частіше кажи: один за всіх — усі за одного. Ходи до школи (**з радістю, із сумом**). Щиро дякуй долі, що вчишся в школі!

- Пригадайте разом із рідними та запишіть правила дружної родини, яких ви дотримуетесь. Вживайте у своїх правилах абстрактні іменники.

ВИЗНАЧЕННЯ РОДУ ТА ЧИСЛА ІМЕННИКІВ

105. 1. Пригадай алфавіт. Розшифруй слова. Склади речення.

Код 1. 12, 17, 7, 18, 18, 11, 15, 11. **Код 2.** 17, 1, 32, 23, 31. **Код 3.** 21, 12, 6.

2. Пригадай, як визначають рід іменників.

106. За три хвилини запиши якомога більше іменників одного роду.

Чоловічий (**він, мій**): заєць, ... , ... , ... , ... , ...

Жіночий (**вона, моя**): зайчиха, ... , ... , ... , ... , ...

Середній (**воно, моє**): зайчєня, ... , ... , ... , ... , ...

107. 1. Що ти знаєш про вовків? Прочитай текст. Чи змінилися під впливом тексту твої уявлення про цих звірів? Як саме, якщо так?

Вовча зграя — численна сім(')я. За вожака в ній в(**и/є**)ликий вовк, а решта — його рідні вовченята різного віку.

Вовчиця народжує по 4–6 вовченят. Вони багато сплять, прокидаються лише для того, щоб попити маминого молочка. У віці тр(**ь/ю**)ох тижнів починають куштувати м(')ясо. Люблять гратися, стрибаючи на передні лапи.

Дізнатися, скільки вовків у зграї, важко — навіть по снігу вони йдуть слід у слід (із журналу «Барвінок»).

2. Поясни орфограми в тексті. Спиши перший або другий абзац, розкриваючи дужки. Над іменниками скорочено вкажи рід: чоловічий — **ч.**, жіночий — **ж.**, середній — **с.**

- 108. 1.** Прочитай. Поміркуй із сусідом / сусідкою по парті, що потрібно зробити, щоб кількість тварин збільшилася.

До Червоної книги України занесено багато тварин. Серед них горностаї, дрохви, тушканчики, зубри, рисі, корсаки, пугачі, тетереви.

2. Знайди в тексті іменники. Визнач їх число. За якими ознаками це можна зробити?
3. Виконай завдання на вибір.
- Спиши. Знайди іменники в множині, познач у них закінчення.
  - Випиши в колонку іменники в множині. Зміни їх та через риску запиши в однині. Виділи закінчення.

Зразок. Ящір**ки** — ящір**ка**.

- 109. 1.** Прочитай. Що було для тебе новим?

Іволга (вивільга) — це красива пташка, що дуже гарно співає. Але вона може дивувати звуками, які нагадують крик котів, що б'ються. Іволги харчуються павуками і комахами. А ще іволги, як і зозулі, поїдають волохату гусінь, яку не їдять інші птахи.

2. Виконай завдання на вибір.
- Спиши, підкресливши іменники, ужиті у формі однини. Над ними скорочено вкажи рід.
  - Спиши, підкресливши іменники у формі множини.

ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ

- 110. 1.** Прочитай текст. Поміркуй, чи корисним було винайдення мила. Обґрунтуй свою думку.

Як ти гадаєш, чи завжди було **мило**? Ні, був час, коли **мила** не було. В Єгипті **милом** слугувала паста з бджолиного воску. А в Римі замість мила використовували дуже дрібний пісок.

2. Досліді, коли змінюється закінчення в слові *мило*.

Крок 1. Користуючись текстом, допиши сполучення слів.

було (*що?*) ... ; не було (*чого?*) ... ; слугувала (*чим?*) ... .

Крок 2. Дописані слова — це різні слова чи форми одного слова?

Крок 3. Познач у вставлених словах закінчення. Чому в одному слові різні закінчення?

Крок 4. До якої частини мови ми можемо віднести виділені в тексті слова?

Крок 5. Зроби висновок.

Зміну закінчень іменників називають **змінюванням за відмінками (відмінюванням)**. В українській мові іменники мають **7 відмінків**, кожен з яких відповідає на певні питання: **називний** (*хто? що?*), **родовий** (*кого? чого?*), **давальний** (*кому? чому?*), **знахідний** (*кого? що?*), **орудний** (*ким? чим?*), **місцевий** (*на/у кому? на/у чому?*), **кличний**. **Кличний відмінок** на питання не відповідає. Його використовують **при звертаннях**. Питання, які мають відмінки, — це відмінкові питання.

3. Цікаво знати!

Щоб легко запам'ятати назви відмінків, користуйся фразою: Нашого Ромчика Дивує Зебра — Оця Маленька Красуня.

111. 1. Прочитай вірш Оксани Дзьоби. Як ти гадаєш, для кого авторка написала вірш? З якою метою?

Всім, щоб грамотно писати,
сім відмінків треба знати.

Називний завжди питає
хто? і *що?* — це кожен знає.

Родовий повідомляє
нам, *кого?* *чого?* немає.

Все **Давальний** повручає,
лиш *кому?* *чому?* спитає.

А **Знахідний** радий знов:
він *кого?* і *що?* знайшов.

Десь **Орудний** забарився:
ким? і *чим?* він натрудився.

І **Місцевий** скаже знову:
ви *на кому?* і *на чому?*.

Кличний кличе всіх завзято
нові віршики вивчати.

2. За змістом вірша поставте одне одному запитання і дайте на них відповіді.

112. 1. Прочитай таблицю в поданій послідовності:

спочатку назву кожного відмінка, далі — відмінкові питання, а відтак — іменники у формі відповідного відмінка.

2. Досліди, які відмінки відповідають на однакові питання. У яких відмінках слова можуть мати два закінчення? Біля питання якого відмінка є прийменник?

Назва відмінка	Скорочене позначення	Питання		Рід іменника		
		до назв істот	до назв неістот	чоловічий	жіночий	середній
Називний	Н.	хто?	що?	рушник	паста	море
Родовий	Р.	кого?	чого?	рушника	пасти	моря
Давальний	Д.	кому?	чому?	рушнику(-ові)	пасті	морю
Знахідний	Зн.	кого?	що?	рушник	пасту	море
Орудний	Ор.	ким?	чим?	рушником	пастою	морем
Місцевий	М.	(на/у) кому?	(на/у) чому?	(на) рушнику(-ові)	(у) пасті	(на) морі
Кличний	Кл.	—	—	рушнику	пасто	море

113. Прочитай і спиши, вставляючи за зразком відповідний відмінок.

У нас є (хто?) метелик (Н. в.), (що?) сонце (Н. в.). У нас немає (кого?) метелика (...), (чого?) сонця (...). Даємо (кому?) метелику (...), (чому?) сонцю (...). Знайшли (кого?) метелика (...), (що?) сонце (...). Задоволені (ким?) метеликом (...), (чим?) сонцем (...).

114. 1. Вивчи назви відмінків та питання до них.

2. Пограй з рідними в гру «Назві пару». Для цього підготуй тринадцять прямокутних карток однакового розміру. Один бік кожної картки залиш чистим, а на звороті запиши назву одного із семи відмінків чи питання до нього. Усі картки перетасуй. Учасники гри по черзі беруть картку: якщо написана назва відмінка — ставлять питання до нього; якщо написані питання — називають відповідний відмінок. Гравець, який впорався із завданням, забирає картку собі. Виграє той, у кого буде більше карток. Цікавої гри!

Урок розвитку мовлення. Створення книжки «Золоті правила нашого класу»

115. 1. Вправа
«Квест»*.

2. Знайди в тлумачному словнику значення слова-відгадки. Чим воно особливе?
3. Прочитай проблемне запитання. Яку відповідь ти вибереш? Обґрунтуй свою думку.

Так	Проблема	Ні
	Чи потрібна дисципліна в класі?	
Висновок:		

116. Склади і запиши десять правил, які потрібно виконувати учням і ученицям, щоб у класі всім було комфортно.

117. 1. Вибери серед записаних правил три, на твою думку, найбільш доречні. Запиши їх на окремому аркуші.

2. Перечитайте виписані правила одне в одного. Звіртеся, чи є серед них такі, що повторюються. Обговоріть правила. Виберіть лише ті, з якими згодні всі учні класу.

118. Створіть книжку з назвою «Золоті правила нашого класу». Для цього:

- створіть титульну сторінку;
- виберіть відповідні шрифт, розмір, колір букв;
- запишіть правила.

119. 1. Спробуйте усім класом дотримуватися «Золотих правил класу». Через місяць проведіть анкетування за такими запитаннями:

1. Скільки учнів / учениць дотримувалися «Золотих правил класу»?

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Наскільки легко / важко було дотримуватися «Золотих правил класу»? Оцініть це питання за шкалою: легко, виникали труднощі, важко.
  3. Чи покращилося життя учнів / учениць після створення «Золотих правил класу»? Оцініть результат за шкалою: не покращилося, бачу покращення, покращилося.
2. Занесіть зібрані дані в таблицю. Зробіть висновок: чи потрібні вам «Золоті правила класу».

ЗМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ І ВІДМІНКАМИ

120. 1. Розглянь таблицю відмінювання іменників в однині та множині.

Відмінок	Відмінкові питання	Однина	Множина
<i>Н. в.</i>	<i>хто? що?</i>	персик, мама, село	персики, мами, села
<i>Р. в.</i>	<i>кого? чого?</i>	персика, мами, села	персиків, мам(-ів), сіл
<i>Д. в.</i>	<i>кому? чому?</i>	персику(-ові), мамі, селу	персикам, мамам, селам
<i>Зн. в.</i>	<i>кого? що?</i>	персик, маму, село	персики, мам(-ів), села
<i>Ор. в.</i>	<i>ким? чим?</i>	персиком, мамою, селом	персиками, мамами, селами
<i>М. в.</i>	<i>(на / у) кому?</i> <i>(на / у) чому?</i>	(на) персику(-ові), (у) мамі, (у) селі	(на) персиках, (у) мамах, (у) селах
<i>Кл. в.</i>	—	персику, мамо, село	персики, ма́мі, села

2. Дай відповіді на запитання.
- Який відмінок не відповідає на жодне питання?
  - Чому біля одного відмінка два питання?
  - Які відмінки відповідають на однакові питання?
  - У яких відмінках іменники чоловічого роду можуть мати два закінчення?

121. 1. Відгадай загадки. Усно зміні слова-відгадки за числами і відмінками.

1. Соковите, червоненьке, круглобоке, солоденьке. 2. Чи то жовта, чи то синя — соковита господиня. Чи то сонце, чи то злива — пригостить нас влітку ... . 3. Цього фрукта по шматку в чай додам я для смаку. Запашний він та кисленький, наче сонечко, жовтенький.

2. Користуючись таблицею зі с. 42, запиши змінювання одного зі слів-відгадок за відмінковими питаннями і числами.

3. Зіскануй QR-код і перевір за допомогою словника відмінювання слів-відгадок.

122. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що в дужках, за відповідними числами та відмінками.

У містечку Кролевець на Сумщині росте незвичайна яблуня-колонія. Вона стелиться ... (земля → одн., О. в.), як лоза. І, що дивно, росте і родить уже понад два століття!

Дивна яблуня нагадує гігантську доісторичну ... (істоти → одн., Зн. в.). ... (Стовбуром → мн., Н. в.) то «пірнають» у ... (трави → одн., Зн. в.), то вириваються з неї. А потім звиваються, наче хвіст якоїсь підземної ... (тварина → одн., Р. в.). Важко повірити в те, що це одна-єдина ... (рослини → одн., Н. в.). Адже її ... (пагоном → мн., Н. в.) займають ... (площі → одн., Зн. в.) майже в тисячу квадратних (метр → мн., Р. в.)!

2. Зіскануй QR-код та переглянь відео про диво-яблуню.

3. Спиши речення, у яких ти змінив / змінила слова.

123. Письмово зміні назви двох овочів за числами та відмінками.

ПОЧАТКОВА ФОРМА ІМЕННИКІВ

124. 1. Розгадай ребус*.
2. Назви орфограму в слові-відгадці.

3. Знайди в тлумачному словнику значення слова-відгадки.
4. Досліди, у формі якого числа та відмінка подано в словниках слово-відгадку.

Форма **називного відмінка однини** — це **початкова форма іменника**.

125. 1. Прочитай текст. Які візитівки Одеси ти знаєш? Чим славиться твоє місто / село?

Найдовший **в Україні** трамвай з'явився **в Одесі**. Його довжина — 30 м. Зручно вміститися **в трамваї** може 280 **пасажирів**. Є в транспорті й умови для маломобільних **груп** населення. Одесити сподіваються, що новий трамвай стане ще однією **візитівкою** міста.

2. Випиши в колонку виділені слова. Зміни їх так, щоб вони стояли в початковій формі (*Н. в. одн.*). Запиши за зразком.

Зразок. В Україні — Україна.

126. Прочитай, ставлячи іменники, що в дужках, у початкову форму. Полічи, скільки років існує трамвай. Як ти гадаєш, чому люди дотепер користуються трамваями? Спиши відредагований текст.

У 1874 році побачив світ перший трамвай на електричній тязі. Його винайшов (**українців**) Федір Піроцький.

Люди були вражені тим, що вагоном рухала невидима (**силу**). Їм було дивно, що майже миттєво, за бажанням машиніста, (**вагоном**) може зупинитися і почати їхати назад.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

ВИЗНАЧЕННЯ ВІДМІНКА ІМЕННИКА В РЕЧЕННІ

127. 1. Прочитай текст. Чи була інформація для тебе корисною?

Як часто ти регочеш **із друзями**? Сміх, виявляється, не лише зменшує кількість стресів. Він налаштовує організм на боротьбу з грипом та **застандами**.

Пам'ятай, що хвороби «втікають» не лише від ліків, а й **від щирого сміху**, рухливих **ігор**, дотепних **жартів**.

2. Досліді, як визначати відмінок іменників у реченні.

Крок 1. Спиши речення з виділеними словами. Підкресли слова, з якими пов'язані виділені іменники.

Крок 2. Від підкреслених слів постав відмінкові питання до іменників.

Крок 3. Визнач відмінок іменників. Запиши дібрані словосполучення за зразком. Зроби висновок.

Зразок. Регочеш (*із ким?*) із друзями (*Ор. в.*).

128. 1. Дай відповідь на жартівливі запитання.

1. Яку воду можна **принести в ситі**? 2. Яке колесо **не обертається в автомобілі**, коли він їде? 3. **У млині було** вісім мішків, на кожному мішку сиділо по дві миші. **Прийшов** мельник **з котом**. Скільки тепер стало ніг? 4. Що **посеред землі стоїть**?

2. Спиши виділені словосполучення, уписуючи в дужках питання. Познач відмінок.

129. Прочитай умову гри «Підсічка». У вільний час пограйся зі знайомими. Спиши текст. Познач відмінок виділених іменників.

У центрі кола стає **дитина**, яка виконує роль ведучого / ведучої. У її руках мотузка, на кінці якої підвішений мішечок **з піском**. Дитина обертає мотузку так, що мішечок ковзає **по землі**. Гравці підскакують **над мотузкою**.

Хто зачепить мотузку, той стає ведучим / ведучою.

130. 1. Прочитай речення.

Богдан милувався **квітами**. Аліна раділа **подарункові**. **Над полем** красувалася веселка. **На лавочці** сиділи діти. **Взимку** ми підгодовуємо **птахів**.

2. Випиши словосполучення з виділеними іменниками. Познач відмінок іменників. Запиши за зразком.

Зразок. Йшла (*чим?*) садом (*Ор. в.*).

РОЗРІЗНЕННЯ НАЗИВНОГО ТА ЗНАХІДНОГО ВІДМІНКІВ

131. 1. Пригадай відмінки іменників та питання, на які вони відповідають. Визнач відмінок виділених іменників.

Тато намалював **кошеня**. **Кошеня** лягло на килимок.

2. Чи виникли труднощі у визначенні відмінка? Чому?

3. Досліді, як розрізнити називний і знахідний відмінки.

Крок 1. Користуючись таблицею, розкажи, у яких іменниках (назви істот / неістот) та в якому роді слова мають однакові закінчення.

Відмінок	Питання	Однина		
		<i>Жіночий</i>	<i>Чоловічий</i>	<i>Середній</i>
<i>Н. в.</i>	<i>хто? що?</i>	мама а , земля	тато о , клен	курча а , листя
<i>Зн. в.</i>	<i>кого? що?</i>	маму у , земл ю	тата а , клен	курча а , листя

Крок 2. Уважно прочитай речення.

Тато (*Н. в.*) намалював кошеня (*Зн. в.*). Кошеня (*Н. в.*) лягло на килимок (*Зн. в.*).

Крок 3. Зроби висновок і порівняй його з правилом.

Усі іменники — назви **неістот ч. р.**, а також іменники **с. р.** в **Зн. в.** мають **ту саму форму**, що і в **Н. в.**: *будинок, сон, стіл; життя, кошеня, море*. Слід пам'ятати:

- слово в **називному** відмінку виступає в **ролі підмета**;
- **називний** відмінок завжди вживається **без прийменника**;
- у **знахідному** відмінку іменники можуть бути **з прийменниками**.

132. 1. Як ти гадаєш, чи завжди потрібно дякувати? Обґрунтуй свою думку. Прочитай легенду.

Якось Небо докоряло рослинам хлібного поля за невдячність.

«Це не так, — заперечило **Колосся**. — Наша **вдячність** у тому, що ми прикрашаємо **землю**. У нас немає іншого **способу** виявити свою **любов** до тебе».

«Гаразд, — відповіло Небо, — я зйду до вас».

І ось **Небо** наказало Землі виростити серед колосків чудесні сині **квіточки** — шматочки його самого. Відтоді кожне **стебельце** хлібних злаків нахиляється до посланців синього **неба** — волошок — і нашіптує їм теплі слова вдячності.

2. Визначте відмінок виділених слів.

3. Випиши з тексту речення з виділеними іменниками. У виділених словах познач закінчення, у дужках укажи відмінок.

133. 1. Розгадай слова.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
а	е	ж	и	й	м	о	п	р	с	т	ч

Код 1. 6, 7, 9, 2. **Код 2.** 3, 4, 11, 7. **Код 3.** 10, 11, 2, 8. **Код 4.** 12, 1, 5.

2. Склади та запиши кілька речень, щоб кожне слово-відгадка вживалося в називному і знахідному відмінках. За потреби для утворення форм знахідного відмінка іменників використовуй дієслова *побачив, видніється, намалювала, заварив*.

134. 1. Прочитай. Як ти гадаєш, чи корисна для тебе ця інформація? Чому?

Щоб бути успішними, потрібно розвивати **розум**, тренувати **пам'ять**, учитися бути уважними, спостережливими.

Людина краще запам'ятовує **правило** і швидше вивчає **вірш**, якщо слухає неголосну музику.

Цікаво, що розв'язування кросвордів не лише формує **мислення**, а й знімає **стрес** і продовжує **життя**.

2. Спиши. Над виділеними словами скорочено вкажи відмінок.

РОЗРІЗНЕННЯ ДАВАЛЬНОГО І МІСЦЕВОГО ВІДМІНКІВ

135. 1. Пригадай відмінки іменників та питання, на які вони відповідають. Визнач відмінок виділених іменників.

Ми дали **білочці** горішки. На **білочці** руда шубка.

2. Чи виникли труднощі у визначенні відмінка? Чому?

3. Досліди, як розрізнити давальний і місцевий відмінки.

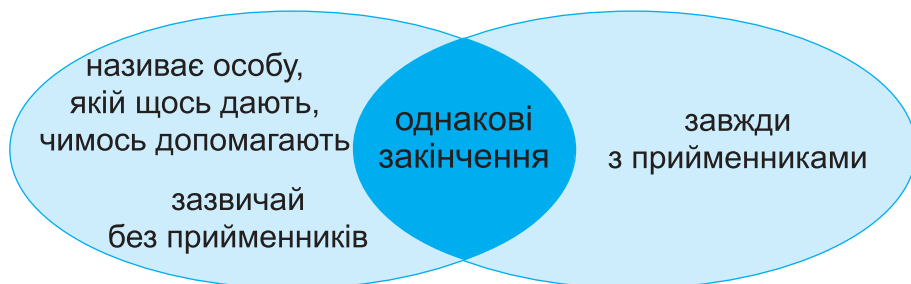
Крок 1. З опорою на таблицю розкажи, у яких відмінках іменники можуть мати однакові закінчення.

Відмінок	Питання	Однина		
		Жіночий	Чоловічий	Середній
Н. в.	<i>хто? що?</i>	білочка, квасоля	кінь, мед	теля, вікно
Д. в.	<i>кому? чому?</i>	білочці, квасолі	бику(-ові), меду(-ові)	теляті, вікну
М. в.	<i>(на/у) кому? (на/у) чому?</i>	(на) білочці, (у) квасолі	(на) бику(-ові), (у) меду(-ові)	(на) теляті, (у) вікні

Крок 2. Розглянь круги Ейлера — Вєнна та розкажи, як розрізнити іменники давального та місцевого відмінків з однаковими закінченнями за відмінками.

давальний відмінок

місцевий відмінок

Перевір себе! Ґрунт дає **дереву** (**Д. в.**) поживні речовини. По **дереву** (**М. в.**) повзе мурашка.

Крок 3. Зроби висновок і порівняй його з правилом.

Іменники, що мають **однакові закінчення** в **давальному** і **місцевому** відмінках **однини**, розрізняють за **значенням** і **питаннями**.

Іменники в **давальному** відмінку **однини** найчастіше **називають особу, якій щось дають**, чимось допомагають. Наприклад: *Грунт дає дереву поживні речовини*. Іменники в **місцевому** відмінку **однини** найчастіше **називають місце, де відбувається подія**. Наприклад: *По дереву повзе мурашка*. Також їх можна розрізнати за наявністю чи відсутністю прийменників. У **давальному** відмінку іменники **переважно вживають без прийменників**. У **місцевому** відмінку іменники вживають завжди з прийменниками.

136. 1. Прочитай речення.

Олеся подарувала **Павлові** книжку. На **Олегові** жовті шорти. На **кроликові** сіра шубка. Кирилко дає моркву **кроликові**. Затишно **квітці** на галявині. У **квітці** заховалася росинка.

2. Спишіть речення, у якому виділені слова вжито у формі давального або у формі місцевого відмінка.

137. 1. Прочитай уривок із казки Марії Деленко. Як ти гадаєш, який настрій у Літа? Чому?

Землею мандрувало веселе Літечко. Побувало воно всюди: у полі, у лісі, у саду і квітнику, у місті й селі. У торбинці несло сунички, мед, м'яту, любисточок. Коник-стрибунець на скрипочці вигравав сонечку мелодію радості. А Соловейко витьохкував на калині для усього світу.

2. Спиши текст. У дужках після іменників напиши питання та відмінок за зразком.

Зразок. Землею (**чим?** О. в.)

138. Спиши вірш Ліни Костенко, підкресли іменники. Над кожним іменником укажи скорочено відмінок.

Під маленькими ялинками
у смарагдовій траві
літо виросло суничками —
то по одній, то по дві.

Ой, сестриченько-яличко,
ти не дряпай моє личко,
я суничок назбираю
жменьку мамі і собі!

ЧЕРГУВАННЯ [г], [к], [х] із [з'], [ц'], [с']

139. 1. Прочитайте. Подані пари слів — це різні слова чи форми одного слова?

Книж**к**а — на книж**ц**і, луг — у лу**з**і, льох — у льох**с**і.

Зміну приголосних у слові без зміни його значення називають **чергуванням** приголосних.

2. Досліді, коли відбувається чергування приголосних звуків.

Крок 1. До якої частини мови належать подані слова?

Тривога, молоко, горох.

Крок 2. У формі якого числа вжито ці слова?

Крок 3. Розглянь таблицю відмінювання іменників. У яких відмінках відбувається чергування приголосних?

Відмінок	Однина		
	Жіночий	Середній	Чоловічий
Н. в.	триво г а	моло к о	горо х
Д. в.	тривоз і	моло к у	горох у(-ові)
М. в.	(у) тривоз і	(у) моло ц і	(у) горос і

Крок 4. Перед яким закінченням відбувається чергування?

Крок 5. Випиши в колонку букви на позначення звуків, які чергуються. Через риску запиши букви на позначення звуків, з якими чергуються.

Крок 6. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Під час відмінювання іменників, ужитих у формі **однини**, у **давальному** та **місцевому** відмінках **перед закінченням -і** може відбуватися **чергування**. Звуки **[г], [к], [х]** перед закінченням **-і** змінюються на **[з'], [ц'], [с']**.

140. 1. Прочитай слова.

Голка, гілка, подруга, сніжинка, усмішка, ложка, берег, Ма-
рійка, бібліотека, іволга, вільха.

2. Зміни подані слова так, щоб відбувалося чергування приголо-
сних звуків. Запиши за зразком.

Зразок. Круг — на крузі.

141. 1. Прочитай фразеологізми та їхні значення. Пригадай ситуації,
коли доречним було б уживання цих висловів.

1. *Перша скрипка* — найважливіша роль у чому-небудь.
2. *На дорозі не валяється* — має неабияку вартість, позитивні
якості, високо цінується і становить рідкість. 3. *Усміхатися аж до*
вух — щиро, від душі, широко розкриваючи рот.

2. Знайди слова, у яких при змінюванні може відбуватися чергу-
вання приголосних звуків. Для цього усно спочатку постав їх
у початковій формі, а потім провідміняй. Запиши за зразком.
Підкресли букви, які позначають звуки, що чергуються.

Зразок. Н. в. що? — виделка, Д. в. чому? — виделці, М. в.
на чому? — на виделці.

142. 1. Зміни подані слова так, щоб відбувалося чергування
приголосних звуків. Запиши за зразком.

Зразок. Кожух — у кожусіі.

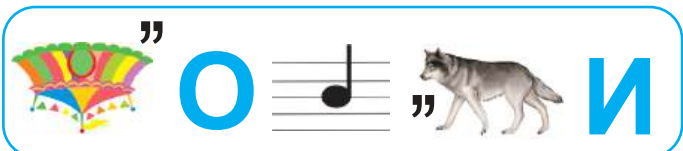
Рука, нога, Софійка, Миколка, черемха, плуг, стежка, око,
річка, галка, сорока, осика.

2. Склади і запиши три жартівливі речення, уживаючи якомога
більше слів, у яких при змінюванні відбувається чергування
приголосних звуків. Підкресли ці слова.

Урок розвитку мовлення.
Творчий переказ тексту

143. Розгадай
ребус.

144. 1. Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Чимало людей любляють носити кросівки.

А чи знаєш ти, що їх створили після закінчення Другої світової війни брати Адольф і Рудольф Дасслери — засновники сучасних фірм *Adidas* і *Puma*? Вони використали для їхньої верхньої частини парусинову тканину. А підошву виготовили з непотрібних гумових покришок.

Цікаво, що знаменита компанія *Google* разом із *Adidas* створили «балакучі» кросівки. Динамік міститься в язичку, а на місці шнурків — плата керування. Це взуття віддає двісті п'ятдесят команд і порад. Озвучення залежить від положення тіла і ніг.

2. Чи погоджуєшся ти з думкою, що кросівки мають бути в кожній дитині? Обґрунтуй свою думку.

145. 1. Уяви, що ти успішний дизайнер / успішна дизайнерка взуття. Відома фірма замовила тобі виготовлення проєкту незвичайних кросівок для дітей твого віку. Які кросівки ти створиш? Що в них буде незвичного?

2. Напиши творчий переказ тексту попередньої вправи. Замість опису балакучих кросівок опиши придумане тобою незвичайне взуття для дітей твого віку.

3. Обговоріть, яка користь від кожної розробленої пари. Створіть разом супермодель дитячих кросівок, у яких було б чимало корисного та незвичного.

ЧЕРГУВАННЯ [і] з [о], [е]

146. 1. Прочитай. Подані пари слів — це різні слова чи форми одного слова?

Бере^еза — бері^із, порі^іг — поро^ога.

2. Яке мовне явище відбулося в цих парах слів?

3. Досліди, коли можуть чергуватися голосні звуки.

Крок 1. До якої частини мови належать слова *сі^іль*, *зе^емля*, *ле^ебідь*, *га^арбуз*?

Крок 2. Розглянь таблицю відмінювання іменників. У яких іменниках відбувається чергування голосних звуків? Які звуки чергуються?

Відмінок	Жіночий		Чоловічий	
Н. в.	сіль	земля	лебідь	гарбуз
Р. в.	солі	землі	лебедя	гарбуза
Д. в.	солі	землі	лебедеві(-ю)	гарбузові(-у)
Зн. в.	сіль	землю	лебедя	гарбуз
Ор. в.	сіллю	землею	лебедем	гарбузом
М. в.	(у) солі	(на) землі	(на) лебеді	(у) гарбузі
Кл. в.	соле	земле	лебедю	гарбузе

Крок 3. В іменниках якого роду відбувається чергування голосних звуків?

Крок 4. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

У деяких іменниках жіночого та чоловічого роду, що в початковій формі мають нульове закінчення, зі зміною форми слова в корені відбувається чергування [і] з [о], [е]. Наприклад: *сіль* — *солі*, *кіт* — *кота*.

147. 1. Зміни подані слова так, щоб відбулося чергування голосних звуків. Запиши утворені пари слів.

і → о

і → е

рік — ...   пиріг — ...   ведмідь — ...   шість — ...
двір — ...   стіл — ...   джміль — ...   піч — ...

2. У виділених словах познач закінчення, основу та корінь.

148. 1. Прочитай прислів'я та поясни їхнє значення. Усно добери прислів'я, близькі за значенням до поданих.

1. Під лежачий камінь вода не тече. 2. З неба зорі хапає, а під носом не бачить. 3. Помочі, як з осики груш. 4. Корінь праці гіркий, та плід солодкий.

2. Спиши прислів'я.

3. Пригадай ситуацію, коли було б доречно вжити одне з прислів'їв.

4. Дослідіть, у яких словах може відбутися чергування голосних звуків у корені. Підкресліть ці слова.

149. 1. Прочитай та відгадай загадки.

1. Має роги і ноги, а держиться підлоги. 2. Кінь біжить, земля дрижить. 3. Гострі кігті, тонкий слух. Хто на мишок має нюх? 4. Стайню, віз, вуздечку має. Хто тваринку цю впізнає?

2. Запиши відгадки в колонку. Зміни слова-відгадки так, щоб у них відбулося чергування. Запиши через тире.

3. З однією парою слів склади та запиши речення.

ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ В ОРУДНОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

150. Досліді закінчення іменників жіночого роду в орудному відмінку.

Крок 1. Прочитай подані іменники. Визнач у словах основу.

Краса, артистка, зозуля, калюжа, дача, миша, півонія, Анастасія.

Крок 2. Зверни увагу на кінцевий приголосний основи (твердий, м'який, *ж, ч, ш* чи *й*) та на закінчення.

Відмінок	Тверда основа	М'яка основа, <i>ж, ч, ш</i>	Основа на <i>[й]</i>
Н. в.	краса а , артистка а	зозуля я , калюжа а , дача а , миша а	півонія я , Анастасія я
Ор. в.	красо ю , артистк ою	зозуле ю , калюже ю , даче ю , мише ю	півоні єю , Анастасі єю

Крок 3. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

- Іменники жіночого роду з основою на твердий приголосний в орудному відмінку однини мають закінчення **-ою**.
- Іменники жіночого роду з основою на м'який приголосний та *ж, ч, ш* в орудному відмінку однини мають закінчення **-єю**.
- Іменники жіночого роду з основою на *[й]* в орудному відмінку однини мають закінчення **-єю**.

151. 1. Прочитай текст. Розкажи про свої враження від прочитаного.

Спортсменкою-паралімпійкою Оксаною Ботурчук захоплюється увесь світ.

Змалку займалася легкою **атлетикою**. Її мрією була участь в Олімпійських іграх. Але сталася жахлива аварія. Оксанка втратила зір. За **межею** реальності, здавалось, залишилося все. Долаючи біль і труднощі, повернулася до тренувань. День за днем наполегливою **працею** дівчина йшла до мети. І ось у 2008 році в Пекіні на стометрівці українська легкоатлетка виборола золото XV Паралімпійських ігор.

Оксана Ботурчук — майстер спорту України міжнародного класу, срібна та бронзова призерка літніх Паралімпійських ігор 2008 і 2012 років.

«Вірити в себе і наполегливо досягати мети», — це слова, сказані справжньою **героїнею** зі щирою **вдачею**, **переможницею** Паралімпійських ігор, **спортсменкою** і просто чарівною **дівчиною Оксаною** Ботурчук. Хай **славою**, **відвагою** синів і дочок збагачується рідна Україна!

Валентина Кравець

2. Випиши виділені слова. Поясни написання закінчень.

152. 1. Прочитай слова.

Марина, вишня, Україна, конвалія, хвоя, чайка, акація, верба, здача, тиша, Софія, груша, пісня, їжа, лілія.

2. Постав іменники у форму орудного відмінка однини та запиши. Свої міркування починай так:

У слові ... кінцевий приголосний основи ... . Тому закінчення ... .

3. Склади та запиши три речення з іменниками жіночого роду в орудному відмінку однини. Познач закінчення.

153. Прочитай та спиши, уставивши відповідні закінчення.

Пишаюся сім'.. . Пишу ручк.. . Зафарбовую фарб.. .
 Любуюся лисиц.. . Вишиваю нитк.. . Кошу кос.. . Вичісую
 щітк.. . Полю сап.. . Розкачую качалк.. . Іду але.. . Вимірюю
 лінійк.. .

-ою
 -єю
 -єю

154. Досліді, які закінчення мають іменники чоловічого роду в орудному відмінку.

Крок 1. Прочитай подані групи іменників. Спиши їх та познач рід, число, відмінок.

Сир, Мирон.

Олівець, чиж, глядач, душ.

Крок 2. Визнач у словах основу. Зверни увагу на кінцевий приголосний основи (твердий, м'який, ж, ч, ш чи й) та на закінчення.

Відмінок	Тверда основа	М'яка основа	Основа на [й]
Н. в.	сир, Мирон	олівець, чиж, глядач, душ	гравій, Віталій
Ор. в.	сир ом , Мирон ом	олівц ем , чиж ем , глядач ем , душ ем	граві єм , Віталі єм

Крок 3. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

- Іменники **чоловічого** роду з **основаю на твердий приголосний** в **орудному** відмінку однини мають закінчення **-ом**.
- Іменники **чоловічого** роду з **основаю на м'який приголосний** та **ж, ч, ш** в орудному відмінку у формі однини мають закінчення **-ем**.
- Іменники **чоловічого** роду з **основаю на й** в **орудному** відмінку мають закінчення **-єм**.

155. 1. Прочитай слова.

Анатолій, сусід, обрій, зошит, клас, герой, ананас, грудень, горобець, успіх, вірш, вуж, м'яч, Олексій, змій.

2. Постав слова у форму орудного відмінка однини та виконай завдання на вибір.

- Запиши іменники, які в орудному відмінку однини мають закінчення -ом.
- Запиши іменники, які в орудному відмінку однини мають закінчення -ем.
- Запиши іменники, які в орудному відмінку однини мають закінчення -єм.

3. Перевірте одне в одного виконану роботу. Як ви гадаєте, чи всі закінчення в словах написані правильно?

156. 1. Прочитай прислів'я про мову, розкриваючи дужки. Як ти їх розумієш? Пригадай ситуацію, коли було б доречним одне з прислів'їв.

1. Рідна мова — не полова: її за вітр(ом/ем) не розвієш.
2. Слово вилетить горобц(ом/ем), а вернеться вол(ом/ем).
3. Будь господар(ом/ем) своєму слову.

2. Спиши прислів'я.

157. Прочитай слова. Випиши іменники чоловічого роду в орудному відмінку однини. Розбери їх за будовою.

На гаражі, гаражем, стілець, обрієм, обрій, обрію, стільцем, борщем, борщу, шпаком, шпак, підручники, підручником, зливою.

158. 1. Яке закінчення потрібно писати в іменниках *ветеринар*, *лікар* у родовому й орудному відмінках однини?

2. Досліди, яке закінчення мають іменники чоловічого роду з основою на -р у родовому та орудному відмінках однини.

Крок 1. Якого роду іменники *ветеринар*, *лікар*?

Крок 2. На який приголосний закінчується основа іменників?

Крок 3. Які закінчення мають іменники в родовому відмінку однини? А в орудному?

Відмінок	Питання	Однина
		Чоловічий
<i>Н. в.</i>	<i>хто? що?</i>	ветеринар, лікар
<i>Р. в.</i>	<i>кого? чого?</i>	ветеринара, лікаря
<i>Ор. в.</i>	<i>ким? чим?</i>	ветеринаром, лікарем

Р. в.
-а, -я

Ор. в.
-ом, -ем

Крок 4. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

- Іменники **чоловічого** роду з основою на **-р** у родовому відмінку **однини** мають закінчення **-а, -я**.
- Іменники **чоловічого** роду з основою на **-р** в орудному відмінку **однини** мають закінчення **-ом, -ем**.

Правильне написання закінчень іменників **чоловічого** роду в родовому й орудному відмінках однини потрібно **перевіряти** за допомогою **орфографічного словника**.

159. 1. Ким ти мрієш стати? Чим ця професія тобі подобається?

Ор. в.: перукар.. , кухар.. , пекар.. , шахтар.. , архітектор.. , маляр.. , шофер.. .

Р. в.: перукар.. , кухар.. , пекар.. , шахтар.. , маляр.. , архітектор.. , шофер.. .

2. Прочитай нáзви професій. Спиши, вставляючи закінчення у відповідному відмінку за допомогою орфографічного словника.
3. Склади та запиши з одним словом кожного відмінка речення.

160. 1. Прочитай, змінюючи іменник, що в дужках, за змістом. Які професії тебе зацікавили? Чим?

Чи задумувався / задумувалася ти, люди яких спеціальностей створюють навіть найкоротший фільм? Це професії ... (**режисер**), ... (**монтажер**), ... (**продюсер**), ... (**актор**), ... (**костюмер**), ... (**гример**), ... (**кінокомпозитор**), ... (**звукооператор**), ... (**художник**).

Як ти гадаєш, а чи потрібні для створення фільму професії ... (**декоратор***), ... (**реквізітор***), ... (**бутафор***)?

2. Визнач відмінок іменників чоловічого роду з основою на **-р**. Спиши текст, уставляючи закінчення. Щоб уникнути помилок, користуйся орфографічним словником (зіскануй QR-код, щоб завантажити «Словники України online»).

* *Декора́тор* — планує на сцені розміщення декорацій (предметів).

* *Реквізі́тор* — той, хто розпоряджається в театрі чи на кіностудії реквізітом.

* *Бутафо́р* — імітує предмети (скульптури, меблі, посуд, прикраси, зброю та ін.), які використовують у театральних спектаклях.

161. 1. Прочитай тлумачення професії букера.

Букер, або букінг-менеджер, — це людина, яка знаходить робочі місця для акторів, авторів, режисерів, музикантів, моделей, продюсерів, професійних спортсменів, письменників, сценаристів, теле- й радіожурналістів та інших людей в розважальному бізнесі. Крім того, букер захищає, підтримує і просуває інтереси своїх клієнтів.

- 2.** Випиши в колонку іменники чоловічого роду. Постав їх у форму родового та орудного відмінків однини, запиши через риску. За потреби користуйся словником.

ЗМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ У МІСЦЕВОМУ ВІДМІНКУ МНОЖИНИ

162. Назви прийменники. Пригадай, яка роль прийменників у реченнях. Який відмінок завжди вживається з прийменником? Досліди, яке закінчення мають іменники в місцевому відмінку множини.

Н. в. столи, поля

М. в. по столах, по полях

Іменники в **місцевому** відмінку **множини** мають закінчення **-ах, -ях**.

Запам'ятай! Прийменник **по** найчастіше вживається тоді:

- коли дія спрямована на якусь поверхню: **по світу блукати**.
- коли йдеться про напрямок дії: **ходити по садочку, діброві**.

163. 1. Знайди в таблиці іменники. Зміни та запиши їх у формі місцевого відмінка множини з прийменником **по**. Виділи закінчення в зміненому слові. Запиши за зразком.

Зразок. Сад — по садах.

- 2.** Склади та запиши два речення з іменниками у формі місцевого відмінка множини з прийменником **по**.

с	а	д	м	а	л	о
і	д	о	л	и	н	а
с	т	і	л	е	ц	ь
з	е	м	л	я	п	о
м'	я	ч	і	л	і	д
м	о	р	е	л	і	с

164. Прочитай. Що ти знаєш про історичні пам'ятки Кам'янця-Подільського? Спиши текст, розкриваючи дужки.

У неділю по обіді ми усією родиною ходили по гр(е/и)би. Нам було цікаво і вес(и/е)ло. А наступного дня вирішили поїхати на екскурсію до Кам(')янця-Подільського. Його фортеця визнана одним із семи чудес (У/у)країни. Ми бродили вежами фортеці, слухали легенди, приміряли на себе середн(ь/ьо)вічний одяг. А ще записалися на нічну театралізовану екскурсію підземе-(л/лл)ями фортеці!

Ці дні надовго запам(')ятаються нашій родині.

165. 1. Прочитай, уставляючи потрібні закінчення в іменниках у формі місцевого відмінка однини. Що ти ще знаєш про град?

Град йшов стрімко густими рядами. Градинки безжально били по дерев.. і по кущик.., м'яли листочки, хилили траву долу*, стукали по стекл..*, по вікн.., по рам.., по труб.., по доріжк.. біля хати. А потім відскакували після удару, ніби вони м'ячики.

За Галиною Мирославою

2. Спиши, вставляючи закінчення. Чому саме ці закінчення ти вставив / вставила?

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

166. 1. Вправа «Квест»*.

1 2

6 7

1

5 6 7

2. Склади речення зі словом-відгадкою.

* Дóлу — додолу, до землі.

* Стекла — форма множини слова скло.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

167. 1. Прочитай фразеологізми. Запиши через риску їхні пояснення. За потреби користуйся тлумаченням із довідки.

1. Ні на мізинець. 2. Навіть мухи не зачепить мізинцем. 3. Не вартий і мізинця. 4. Одним мізинцем.

Для довідки. Без затрати зусиль, дуже легко. Не завдасть нікому ні найменшої шкоди, неприємності, образи. Дуже мало, трохи. Нікчемний, набагато гірший порівняно з іншим, недостойний кого-небудь.

2. Над іменниками скорочено вкажи рід.

168. 1. Прочитай текст. Які вправи для пальців ти знаєш?

А ви часто замислюєтеся про руки? У наших пальцях немає м^(?)язів. М^(?)язи є в долонях і (в)передпліччі. З^(?)єднуються вони (з)кістками пальців за допомогою сухожиль, які тягнуть і управляють пальцями, як маріонетками. Пальці ніколи (не)бувають абсолютно прямими. Близько чверті кори людського мозку відповідає (за)рухи м^(?)язів рук.

2. Спиши, розкриваючи дужки. Над кожним іменником скорочено вкажи відмінок. Поясни орфограми.

169. 1. На окремому аркуші паперу заповніть таблицю.

Іменник	
Я знав / знала	Я дізнався / дізналася

2. Яку тему розділу «Іменник» ти вивчав / вивчала з найбільшим задоволенням? Чому?

Урок розвитку мовлення. Написання докладного переказу з елементами опису

170. 1. Вправа «Квест».

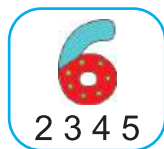
1 5

2 1

1

2 3 4 5

61

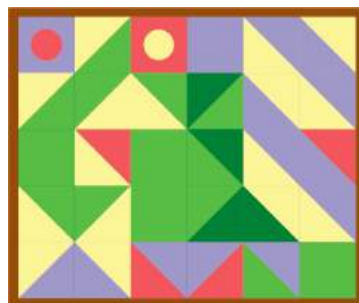
2. На окремому аркуші паперу складіть кластер до слова *творчість*.

171. 1. Що ти знаєш про печворк?
2. Зіскануй QR-код та переглянь відео.
3. Чи змінилися під впливом переглянутого відео твої уявлення про печворк? Як саме?

172. 1. Прочитай текст. Як ти гадаєш, чи можна отриману інформацію використати з користю?

Печворк — це клаптикове шиття, вияв творчої особистості митця. Вироби створюють за принципом мозаїки, зшиваючи цілісний виріб з різнокольорових шматочків тканини.

Вироби в стилі печворк сьогодні популярні в усьому світі. Більшість узорів для цієї техніки будують на поєднанні різноманітних елементів: ромбів, трикутників, квадратів, багатокутників, спіралей, прямокутників, округлих деталей.

Мистецтво печворку з'явилося дуже давно. Воно було відоме і в Київській Русі. Назву цьому виду творчості придумали англійці.

Найбільшої популярності таке шиття набуло в дев'ятнадцятому столітті. Сьогодні печворком захоплюються і дорослі, і діти.

2. За опорними словами і словосполученнями напиши переказ тексту, доповнивши його описом виробу в техніці печворк, який тобі до вподоби.

Опорні слова і словосполучення: клаптикове шиття; декоративно-ужиткове мистецтво; принцип мозаїки; квадрати; смужки; трикутники; спіралі; Київська Русь; найбільшої популярності.

173. Прочитайте переказ одне одному. Як ви гадаєте, як можна удосконалити текст?

ПРИКМЕТНИК

174. 1. Прочитай обидва тексти. Який із них допоміг тобі краще уявити дивовижний світ, описаний письменницею?

1. Небо було переділене на сектори. Кожний сектор здіймався в небо, неначе ескалатор. Усе місто було перед очима — будиночки, вежі і халупки (за Юлією Хандожинською).

2. Небо було переділене на сектори: червоний, білий, блакитний, жовтий, фіолетовий та чорний. Кожний сектор здіймався в небо, неначе швидкий ескалатор. Внизу було ще цікавіше. Усе місто було перед очима — химерні та смішні будиночки, вежі і халупки (за Юлією Хандожинською).

2. Випиши слова з другого тексту, які допомогли тобі краще уявити дивовижний світ. Усно постав до них питання. До якої частини мови належать ці слова? Яка їхня роль у тексті?

3. Пригадайте, що ви знаєте про прикметники. Створіть на окремому аркуші паперу кластер «Прикметник». За потреби скористайтесь правилом.

Прикметник — це **частина мови**, що **називає ознаку предмета** і відповідає на питання **який?** (червоний), **яка?** (червона), **яке?** (червоне), **які?** (червоні). Прикметник **зв'язаний з іменником**: **завжди** стоїть у тому **числі й роді**, що й **іменник** (сектор (який?) **жовтий**, вежа (яка?) **старовинна**, небо (яке?) **блакитне**, будинки (які?) **химерні**).

175. Уявіть, що ви потрапили на незвідану планету. Вас гостинно зустріли невідомі істоти. Опишіть їх, використовуючи якомога більше прикметників. Намалюйте за своїм описом невідомих істот.

176. Прочитай рядки з вірша Олени Пчілки, уставляючи прикметники з довідки.

Їхав вояк ..., коник ...,
кожушина ..., жупан* ... .

Слова для довідки: горіхова, буряковий, морквяний, лопуховий.

* **Жупан** — старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром.

177. Прочитай. Спиши, розкриваючи дужки. Випиши прикметники.

У В(е/и)ликому Лісі, серед в(е/и)соких запашних трав, духм(')яних квітів, у затишній хатинці жили чорна кішка Нічка і білосніжний песик Ранок.

За Віктором Васильчуком

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА РОДАМИ ТА ЧИСЛАМИ

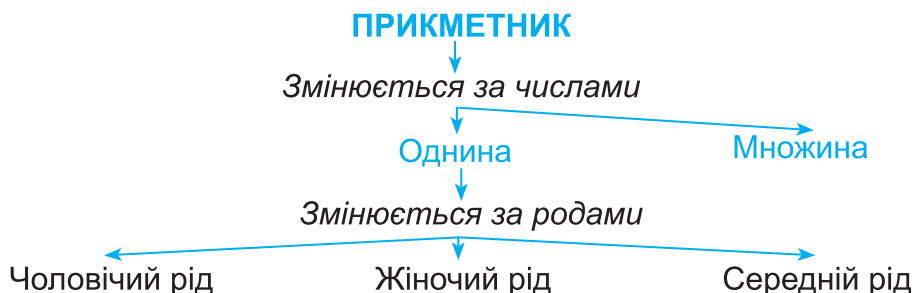
178. Досліді граматичні форми прикметників.

Крок 1. Чим відрізняються форми прикметників *розумний* — *розумні*?

Крок 2. Чим відрізняються форми прикметників *мудрий*, *мудра*, *мудре*?

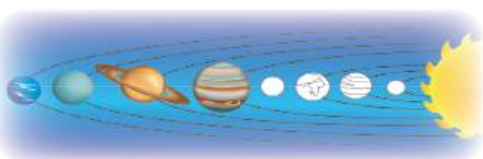
Крок 3. Зроби висновок. За потреби користуйся кластером.

179. 1. Прочитай легенду. Як ти гадаєш, чи була задоволена Земля вибором Людини? Доведи свою думку.

ПРАВИЛЬНЕ РІШЕННЯ

Якось у далекій безкінечній Галактиці зібралися на парад планети: чарівна і яскрава Венера, сміливий і войовничий Уран, виважений та спокійний Юпітер, незримий загадковий Марс, багата й ошатна Земля. Кожна з планет була по-своєму приваблива й особлива.

Перед Людиною постав вибір: де їй краще жити. Подумала Людина, вибрала Землю. Бо тільки на Землі вона може бути щедрою, привітною, доброю, працювитою.

Відтоді і зветься ми землянами, бо тут коріння нашого роду.

2. Вибери з тексту три прикметники. Зміни їх так, щоб уписати у відповідні колонки. Познач закінчення.

Зразок.

Ч. р.

Ж. р.

С. р.

неспокійний

неспокійна

неспокійне

3. Перевірте роботу одні в одних. Висловіть свою думку щодо правильності / неправильності виконаного завдання.

180. 1. Зіскануй QR-код та переглянь офіційний трейлер* до фільму «Земля: один вражаючий день». Як ти гадаєш, яка інформація потребує уточнення?

2. Якими прикметниками ти можеш описати свої враження від переглянутого трейлера?
3. Запиши в колонку п'ять прикметників в однині, які можна використати для опису тварин. Через риску запиши змінні прикметники в множині. Виділи в них закінчення.

181. 1. Прочитай та відгадай загадки.

1. Біла латка, чорна латка по дереву скаче. 2. Маленьке, сіреньке, а хвостик — як шило. 3. Гостроносий і малий, сірий, тихий і незлий. Удень ховається. Уночі йде шукать собі харчі.

2. Випиши п'ять прикметників в однині. Через риску змieni та запиши прикметники у формі множини. Познач закінчення.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ В ОДНИНІ

182. Спиши прикметники з основою на твердий приголосний.

Розумний, розумна, розумне, теплий, тепла, тепле, художній, художня, художнє, домашній, домашня, домашнє.

* Трейлер — відеоролик, який складається з коротких і зазвичай найбільш видовищних уривків фільму для його анонсування або реклами.

183. 1. Досліді, чи змінюються прикметники.

Крок 1. Прочитай. Як ти гадаєш, яких помилок припустилися?

Мені подарували (*що?*) теплий шарф. У мене немає (*чого?*) теплий шарфа. Я полюблюю прикрашати себе (*чим?*) теплим шарфом.

Крок 2. Зміни прикметник *теплий* так, щоб уникнути помилок. Запиши.

Крок 3. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Прикметники **разом зі зв'язаними з ними іменниками змінюються** за відмінками.

2. Досліді, як змінюються прикметники з основою на твердий приголосний.

Крок 1. Розглянь таблиці відмінювання прикметників. Зверни увагу на закінчення прикметників із твердою основою.

Відмінок	Чоловічий рід			Жіночий рід		Середній рід	
Н. в.	який?	білий шарф	білий кінь	яка?	біла голубка	яке?	біле яйце
Р. в.	якого?	білого шарфа	білого коня	якої?	білої голубки	якого?	білого яйця
Д. в.	якому?	білому шарфу	білому коню	якій?	білій голубці	якому?	білому яйцю
Зн. в.	як Н. або Р.	білий шарф	білого коня	яку?	білу голубку	яке?	біле яйце
Ор. в.	яким?	білим шарфом	білим конем	якою?	білою голубкою	яким?	білим яйцем
М. в.	(у / на) якому?	(у) білому шарфі	(на) білому коні	(у / на) якій?	(на) білій голубці	(у) якому?	(у) білому яйці

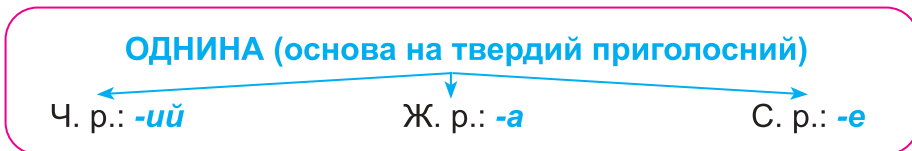
Крок 3. Користуючись таблицею, виконай такі дії.

- Досліді закінчення прикметників у називному відмінку.
- Досліді відмінкові закінчення прикметників чоловічого і середнього роду. У якому відмінку прикметники чоловічого та середнього роду мають однакові закінчення?

Крок 4. Зроби висновок, користуючись схемою.

- 184. 1.** Користуючись таблицею на с. 66, провідмінійте письмово прикметники разом зі зв'язаними з ними іменниками.

Зелений листок, зелена галявина, зелене поле.

- 2.** Позначте закінчення в словах. Поясніть, чому в цих словах саме такі закінчення.

- 185. 1.** Прочитайте скороговку Ганни Чубач кілька разів. Спробуйте її відтворити з пам'яті. Позмагайтеся із сусідом / сусідкою по парті, хто швидше її розкаже.

Чорна ворона	чудову корону.
чорній вороні	І тепер ворона чорна —
вчора купила	коронована ворона.

- 2.** Запиши скороговку з пам'яті. Познач закінчення прикметників. Укажи скорочено відмінок.

- 186. 1.** Відгадай загадку Ігоря Голомозого.

Жовте пузо, сіра спинка.

Пташеня — немов картинка.

Крихти й сало їсть та птичка.

Люди звуть її ... .

- 2.** Виконай завдання на вибір.

- Провідміній виділені словосполучення. За потреби користуйся таблицею на с. 66.
- До слова-відгадки добери два прикметники та утвори словосполучення. Провідміній їх, за потреби користуючись таблицею на с. 66.

187. Досліди, як змінюються прикметники разом зі зв'язаними з ними іменниками з основою на м'який приголосний.

Крок 1. Розглянь таблицю відмінювання прикметників. Зверни увагу на закінчення прикметників із м'якою основою.

Відмінок	Чоловічий рід		Жіночий рід		Середній рід	
Н. в.	який?	син ій плед	яка?	сусідн я грядка	яке?	осінн є дерево
Р. в.	якого?	син ього пледа	якої?	сусідн ьої грядки	якого?	осінн ього дерева
Д. в.	якому?	син ьому пледу	якій?	сусідн ій грядці	якому?	осінн ьому дереву
Зн. в.	як Н. або Р.	син ій плед	яку?	сусідн ю грядку	яке?	осінн є дерево
Ор. в.	яким?	син ім пледом	якою?	сусідн ьою грядкою	яким?	осінн ім деревом
М. в.	(у, на) якому?	(на) син ьому пледі	(у / на) якій?	(на) сусідн ій грядці	(у) якому?	(на) осінн ьому дереві

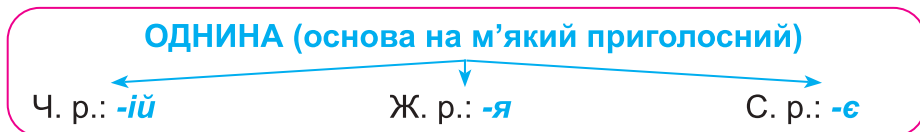
Крок 2. Користуючись таблицею, дай відповіді на запитання.

- Яке закінчення мають прикметники м'якої групи в називному відмінку однини?
- У яких відмінках прикметників однакові питання?
- У яких відмінках прикметники мають однакове закінчення?
- У якому відмінку прикметники можуть мати різні закінчення? Чому?

Крок 3. Порівняй відмінкові закінчення твердої (на с. 66) та м'якої груп.

Крок 4. Зроби висновок. Порівняй із правилом.

Відмінкові закінчення **прикметників в однині** залежать від **кінцевого приголосного основи**.

Називний відмінок однини чоловічого роду — це **початкова форма** прикметника. Прикметники в початковій формі мають закінчення **-ий, -ій**.

188. 1. Виконайте завдання на вибір. За потреби користуйтеся таблицями на с. 68.

- Провідмінійте письмово словосполучення *житній хліб, житня булка, житнє печиво*.
- Провідмінійте письмово словосполучення *домашній пиріг, домашня робота, домашнє завдання*.

2. Позначте закінчення в прикметниках.

189. 1. Прочитай вірш Тетяни Винник, уставляючи закінчення.

Син.. киці сниться мишка,
що по ліжку ходить пішки.
Син.. тінь снує хвостата
в син.. нірку біля хати.
Син.. киця, син.. сад,
син.. в небі зорепад.
Син.. вітер за вікном,
син.. мрія за столом.
В син.. дивиться вікно,
де ще жовтим все було.
Мріє киця в сні про синє —
син.. мишу в син.. сіні.

2. Спиши вірш, уставляючи закінчення та вказуючи в дужках після прикметників відмінок.

190. Прочитай, уставляючи закінчення прикметників. Де ти можеш використати цю інформацію? Спиши.

Учені довели, що кішки розрізняють кольори. Але сприйняття кольору в них менш контрастн.. і яскрав.., ніж у людини. Основн.. «котячі» відтінки — сір.. і блакитн.. . Кішки розрізняють зелен.., син.. і фіолетов.. кольори. Червон.., коричнев.. та оранжев.. часто плутають, а жовт.. може видатися їм біл.. .

191. 1. Досліді, від чого залежить граматична форма (рід, число, відмінок) прикметника в сполученні з іменником.

Крок 1. Утвори словосполучення з поданих іменників і прикметника *веселий*, змінивши його за змістом. Запиши.

... друг, ... подруга, ... свято.

Крок 2. Укажи рід, число, відмінок кожного прикметника. Порівняй граматичну форму іменника та прикметника.

Крок 3. Зроби висновок, порівняй його з правилом.

Прикметник завжди стоїть **у тому числі, роді та відмінку**, що й іменник, **з яким він зв'язаний**.

2. Запам'ятай!

Щоб **визначити число, рід (в однині), відмінок прикметника**, потрібно: 1) дослідити, від якого **іменника залежить** прикметник; 2) поставити прикметник **у тому самому** відмінку, **що й іменник**.

192. 1. Прочитайте. До кожного іменника доберіть відповідний прикметник.

Снігом, замéти, сонця, дереву, лісові, лосів.

Білим, білою, високі, високий, жовтого, жовтій, високій, високому, сосновому, соснових, великого, великих.

2. Запишіть словосполучення в колонку, позначаючи рід (де можливо), число, відмінок прикметника за іменником, з яким він зв'язаний. Запишіть за зразком.

Зразок. У соснов**ому** лісі — ч. р., одн., М. в.

193. 1. Прочитай текст. Чи сподобався тобі опис Веприкової домівки? Якщо так, то чим?

Могутній бук для смугастого Веприка був найріднішою домівкою. Тут він уперше знайшов смачний горішок. Тут він

любив качатись у пухкій траві та листі, вчився стрибати через оброслу мохом колоду. Не вгледів малий Веприк, як осінь ліс перефарбувала у свої розкішні кольори, як могутній бук почав своє листя на хвилі трусити.

А незабаром зима снігу накидала навкруги білого, пухкого і холодного (за *Василем Мельником*).

2. Вибери три послідовно розташовані речення. Випиши словосполучення прикметника з іменником. У дужках після прикметника скорочено вкажи його рід (де можливо), число, відмінок за іменником, з яким він зв'язаний.

194. 1. Прочитай словосполучення.

Цікавою книжкою, розумні тварини, веселого сміху, на маленькому курчаткові, зимової пори, нового смартфона, захоплива гра, смачні апельсини, корисних фруктів, захопливою грою, захопливі ігри.

2. Спиши словосполучення у формі однини. Через риску вкажи рід, число, відмінок прикметника за іменником, з яким він зв'язаний.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

195. Ти прочитав / прочитала кілька книжок. Одна була *цікава*, друга — *цікавіша*, а третя — *найцікавіша*. Досліді, які відтінки значень можуть мати прикметники.

Крок 1. Яке значення мають подані прикметники?

Цікава — цікавіша — найцікавіша.

Крок 2. Порівняй відтінки їхнього значення.

- Який із прикметників указує на ознаку?
- У якому прикметнику більше ознаки, ніж у попередньому? За допомогою якого суфікса утворився цей прикметник?
- За допомогою якого префікса утворився третій прикметник?

Крок 3. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

В українській мові прикметники не лише називають ознаку предмета, а й виражають різний ступінь прояву певної якості. Ці форми прикметників називають **ступенями порівняння**. Вони можуть утворюватися за допомогою суфікса **-іш-(-ш-)** (*цікавіший*) та префікса **най-** (*найцікавіший*).

196. 1. Для чого потрібні ступені порівняння прикметників? Свої міркування починайте так:

Я гадаю, що ступені порівняння прикметників потрібні для того, щоб ... . Я можу довести це на прикладі ... . Отже, ...

197. 1. Прочитай фрагменти давньогрецьких міфів в переказі Катерини Гловацької.

1. — Галатее, яка ти гарна! Ти біліша за молоко, солодша за достиглий золотий виноград, легша за лебедячий пух. А грайлива, як мале козеня. Не ховайся у морі, виринь до мене!

2. — Яке гарне море! Гарніше за гірські вершини, зелені ліси, барвисті луки. Прекрасніше за місячне сяйво. Нема на світі нічого милішого за море!

2. Знайди прикметники у формі ступенів порівняння. З якою метою їх вжито?

3. Спиши речення, у яких є прикметники у формі ступенів порівняння. Підкресли їх хвилястою лінією. Познач суфікси або префікси, за допомогою яких вони утворилися.

198. 1. Від поданих прикметників за допомогою суфікса **-іш-(-ш-)** і префікса **най-** утвори форми ступенів порівняння прикметників.

Зразок. Мудрий, мудріший, наймудріший.

Сильний, мужній, старанна, відповідальна.

2. Склади та запиши жартівливі речення, використовуючи ступені порівняння прикметників.

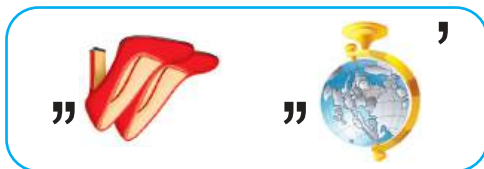

Урок розвитку мовлення. Створення реклами

199. Розгадай ребус*.

200. 1. Прочитай текст.

Футбол — це круто! Цікавий, захопливий, енергійний вид спорту! Футбол — це спритність! Це уміння миттєво оцінювати ситуацію і приймати рішення. Це командна гра. Це здоров'я, радість перемоги, самоствердження. Що може бути краще за футбол? Тільки футбол!

2. Зіскануй QR-код та переглянь відео.
3. Чи можна текст або відеоролик назвати рекламою? Чому? Обґрунтуй свою думку.

4. Як ви гадаєте, як можна зацікавити дітей до занять спортом? Висловіть свої міркування.

201. 1. Що ти знаєш про рекламу? Прочитай. Чи змінилися під впливом тексту уявлення про рекламу? Якщо так, то як саме?

Для популяризації товарів, видовищ, послуг потрібно донести інформацію про них. Тому і була створена реклама. Реклама має бути невеликою, містити текст, який легко запам'ятовується. Як ти гадаєш, яку інформацію подаватиме рекламодавець про свій товар чи послуги — позитивну чи негативну? Ось чому до реклами потрібно ставитися критично. Пригадай реклами, які пропагують шкідливі продукти. Чи траплялися тобі реклами з корисною інформацією?

2. Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що реклама має бути короткою, містити текст, який легко запам'ятовується? Обґрунтуйте свою думку.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

- 202. 1.** Створіть та запишіть текст власної реклами про футбол / футболістів / футболісток / футбольний м'яч.
- 2.** Створіть рекламну листівку, використавши складений текст та вибравши необхідний розмір паперу, букв, малюнки чи світлини, де ви граєте у футбол.

ПРИКМЕТНИКИ НА -ський, -цький, -зький

- 203. 1.** Прочитай, розкриваючи дужки.

СТОРІНКА УКРАЇНСЬКОГО ЛІТОПІСУ

Слава **запорозького** (**К/к**)о-зацтва розійшлася по вс(**ь/ьо**)му світу. За **Дніпровськими** порогами ро(**з/с**)кинулося **козацьке** містечко (**х/Х**)ортиця. Бе(**з/с**)трашні та волелюбні козаки боронили рідну **українську** землю від **татарських** і **турецьких** загарбників. Гетьман (**Б/б**)огдан (**х/Х**)мельницький разом зі своїми козаками переміг **польську** шляхту біля річки (**Ж/ж**)овті (**в/В**)оди (сучасна (**Д/д**)ніпропетровська область).

Ю. Саницький. «Битва під Жовтими Водами»

Пам'ять про Запорозьку Січ та її героїчних синів житиме віками в серцях вдячних нащадків.

- 2.** Досліді правопис суфіксів **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** у прикметниках.

Крок 1. Випиши виділені слова. До якої частини мови вони належать?

Крок 2. Познач у словах суфікси.

Крок 3. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Суфікси **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** **завжди** пишуть **із м'яким знаком**.

- 204.** Спиши текст попередньої вправи, розкриваючи дужки. Які орфограми ти пригадав / пригадала?

- 205. 1.** Пригадайте десять власних назв (міст, сіл, річок України) та запишіть їх у колонку. Утворіть від них прикметники в початковій формі за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-**. Запишіть за зразком, позначте суфікси.

Зразок. Київ — київський.

- 2.** Перевірте правильність написання прикметників за допомогою словника.

- 206. 1.** Прочитай.

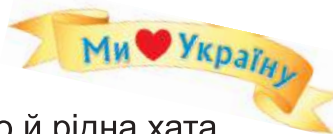
Національний природний парк «Буз..кий Гард» розташований на території п'яти районів Миколаївс..кої області: Первомайс..кого, Арбузинс..кого, Доманівс..кого, Вознесенс..кого та Братс..кого.

- 2.** Спиши текст, уставляючи букви. Познач суфікси в прикметниках.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ У МНОЖИНІ

- 207. 1.** Прочитай рядки з вірша Ярослава Скидана.

Україна — **рідний край**,   рідне місто й рідна хата,
рідне поле, зелен гай,   рідне небо й **рідна мати**.

- 2.** Досліді, які закінчення можуть мати прикметники в називному відмінку множини.

Крок 1. Випиши з тексту сполучення виділених прикметників з іменниками в колонку. Визнач та вкажи в дужках після прикметників число та рід. Познач закінчення.

Крок 2. Зміни прикметники так, щоб вони стояли у формі множини. Запиши. Познач закінчення.

Крок 3. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Усі прикметники в **називному** відмінку **множини** мають закінчення **-і**.

208. 1. Ознайомся з відмінюванням прикметників у множині.

- Змінювання прикметників твердої групи в множині.

Н. в.	які?	рідні краї, поля, матері
Р. в.	яких?	рідних країв, полів, матерів
Д. в.	яким?	рідним краям, полям, матерям
Зн. в.	як Н. або Р.	рідні краї, поля, матері
Ор. в.	якими?	рідними краями, полями, матерями
М. в.	(у) яких?	(у) рідних краях, полях, матерях

- Змінювання прикметників м'якої групи в множині.

Н. в.	які?	сусідні ліси, липи, дерева
Р. в.	яких?	сусідніх лісів, лип, дерев
Д. в.	яким?	сусіднім лісам, липам, деревам
Зн. в.	як Н. або Р.	сусідні ліси, липи, дерева
Ор. в.	якими?	сусідніми лісами, липами, деревами
М. в.	(у / на) яких?	(у / на) сусідніх лісах, липах, деревах

2. Досліді, у яких відмінках прикметники твердої та м'якої груп у множині мають однакові закінчення, а в яких — різні. Зроби висновок.

209. 1. Прочитай. Як ти гадаєш, що повинна зрозуміти людина, дивлячись на Олешківські піски? Обґрунтуй свою думку.

Олешківськ.. піски є найбільш.. піщан.. масивом у Європі. Складаються вони з бе(з/с)межн.. барханів*. Тут трапляються піщан.. бурі, під час яких не видно ані неба, ані сонця. Олешківська пустеля з(')явилася порівняно недавно. У д(е/и)в'ятнадцятому столі(т/тт)ї через надмірне випаса(н/нн)я величезн.. отар овець було знищено траву. Унаслідок цього піски і звільнилися.

Щоб стримати пустелю, люди посадили густ.. ліси.

*Бархани — нанесені вітром піщані горби переважно серпоподібної форми, які не закріплені рослинністю.

2. Які прикметники мають ступені порівняння?
3. Спиши, розкриваючи дужки та уставляючи закінчення. У дужках після прикметників, ужитих у множині, вкажи відмінок.

210. Прочитай уривок із вірша Лани Виноградової. Провідмінай два словосполучення (іменник + прикметник) з вірша (на вибір). Запиши.

Озера сині, ліси великі,
високі гори, глибокі ріки —
яка ж красива у нас країна!
Найкраща в світі моя Україна!

ПРИКМЕТНИКИ-СИНОНІМИ ТА ПРИКМЕТНИКИ-АНТОНІМИ

211. 1. Вправа «Квест»*.

					
4 5	4 4 1	1 2	1 2 5	1 4	3

2. Склади речення про життя твого класу, використовуючи різні форми слова-відгадки. За потреби використовуй таблицю.

Відмінок	однина			множина
	ч. р.	ж. р.	с. р.	
Н. в.	життєрадісний	життєрадісна	життєрадісне	життєрадісні
Р. в.	життєрадісного	життєрадісної	життєрадісного	життєрадісних
Зн. в.	життєрадісний, життєрадісного	життєрадісну	життєрадісне	життєрадісні, життєрадісних

212. Пригадай, що таке синоніми та антоніми, для чого вони потрібні. Добери та запиши синоніми та антонім до слова *життєрадісний*.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

- 213. 1.** Прочитай рядки з вірша Ірини Гарванко. Чи можна назвати його життєрадісним? Чому?

Хто прокладає (у)лісі сте(ж/ш)ки?
Їх тисячі можна (в)хашах знайти.
Короткі і довгі, прямі і хв(е/и)лясті,
з камі(н/нн)ям й болотом,
і навіть сріблясті.
Хто прокладає (у)лісі сте(ш/ж)ки?
Звірі лякливі чи їх дітлахи?
Маленькі й в(е/и)ликі, тихі й гучні,
з хвостом і без нього,
страшні і смішні.
Хто прокладає (у)лісі сте(ш/ж)ки
зимою, коли випадають сніги?
Ле(р/х)кі і морозні, білі й холодні,
з візерунками долі,
сучасні і модні...

- 2.** Спиши, розкриваючи дужки. Над прикметниками вкажи відмінок.
3. Випиши через риску антоніми.

- 214. 1.** Прочитай казку. Чи була в твоєму житті ситуація, коли доводилося перемагати свій страх?

У лісі жили сміливий їжачок і боягузливий Зайчик. Одного разу вирішив Зайчик подарувати другові кисленьких яблук і солоденьких грушок. Переборов страх сіренький, пригадав правила безпечної поведінки. І рушив до саду. Ішов їжачок з порожнім кошиком, а повернувся з повним! Як же зрадів іменинник!

- 2.** Спиши речення з антонімами. Познач у них закінчення, а в дужках вкажи рід.

ПРЯМЕ ТА ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

215. 1. Вправа «Дешифрувальник»*.

Код 1. 1а, 2б, 1в, 3а, 1б, 3в.

Код 2. 1а, 2в, 3б, 2а, 1б, 3в.

	а	б	в
1	в	к	и
2	т	з	л
3	м	і	у

2. Що ти можеш сказати про значення слів-відгадок? Поміркуй і доповни кластер.

216. 1. Прочитай. Як ти гадаєш, чого могла злякатися мишка?

Вилізла якось сіренька мишка на низенький пеньок. Дивиться — смачне насіннячко приніс сюди зимовий вітер. Поласувала ним і почала своє тепле хутро маленькими лапками чистити. Аж гульк — прямо над нею щось впало на стовбур кремезного дуба. Перелякалася миша та — шубовсть із пенька прямо в нірку. Зраділа, що втекла від страшної халепи (за Олександром Копиленком).

2. Знайди в тексті прикметники. У якому значенні їх вжито: прямому чи переносному? Обґрунтуй свою думку.
3. Випиши три речення з прикметниками. У дужках укажи число, рід (де це можливо), відмінок прикметників.

217. 1. Розглянь малюнок. Що ти відчуваєш?

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Які сполучення іменників з прикметниками у переносному / прямому значенні можна вжити для опису поданого малюнка? Запиши вісім сполучень іменників з прикметниками, ужитих у переносному / прямому значеннях.

- 218.** 1. Випиши з тексту підручника «Українська мова та читання. 4 клас. У 2-х ч. Частина 2» три речення з прикметниками, ужитими в переносному значенні.
2. Прикметники підкресли хвилястою лінією. У дужках укажи відмінок.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

- 219.** 1. Поміркуй, чи може дитина твого віку отримати премію за свої знання та здібності. Прочитай і переконайся у правильності / неправильності своїх міркувань.

У 2009 році ініціативна група, очолювана Віктором Новіковим, за підтримки народного артиста України Віктора Шпортюка, започаткувала щорічну Всеукраїнську премію «Диво-Дитина».

Для здобуття премії запрошують дітей віком від чотирьох до тринадцяти років (включно).

Номінації премії: 1) «Найрозумніша дитина»; 2) «Найспортивніша дитина»; 3) «Найтворчіша дитина»; 4) «Найдивовижніша дитина»; 5) «Найгероїчніша дитина».

2. Пофантазуйте, які ще номінації можна додати для отримання Всеукраїнської премії «Диво-Дитина».
3. Випиши з тексту в колонку прикметники, які мають ступінь порівняння. Через риску запиши прикметники, від яких вони утворилися. Познач частини слова, за допомогою яких утворилися ступені порівняння прикметників.

- 220.** 1. Прочитай поради, уставляючи закінчення. Чи була корисною для тебе подана інформація? Чому?

Якщо ти хочеш бути успішн.. людиною, вчися брати відповідальність на себе вже сьогодні. Намагайся самостійно виправляти навіть найменш.. помилки. Щоб досягти поставлен.. мети, зосе-

редься на головн.. завданні. Пам'ятай: успішн.. люди не народжу-
ються, а стають. Спілкуйся з людьми, яких ти поважаєш. Зроби
чітк.. розпорядок дня, будь дисциплінован.. дитиною. Шлях до
досягнення мети має тобі приносити радість. Навчися бути вдячн.. /
вдячн.. життю і людям за все хорош.. і поган.., що з тобою сталося.
Не забувай, завдяки чому або кому ти став / стала тим, ким є.

2. Виконай завдання на вибір.
  - Спиши чотири речення з прикметниками, вставляючи закін-
чення. У дужках після кожного прикметника вкажи число, рід
(де можливо), відмінок.
  - Випиши сполучення прикметників з іменниками. Через риску
вкажи число, рід (де можливо), відмінок.

221. 1. Заповніть таблицю на окремому аркуші паперу. За по-
треби користуйтеся змістом підручника на с. 143.

Прикметник	
Я знав / знала	Я дізнався / дізналася

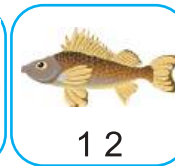
2. Яку тему ти вивчав / вивчала з найбільшим задоволенням?
Чому?
3. Опиши свої враження від вивчення розділу, уживаючи якомога
більше прикметників.

ЧИСЛІВНИК

222. 1. Вправа
«Квест».

2. Склади речення зі словом-відгадкою*, використовуючи форми
родового й давального відмінків однини та множини.

Відмінок		однина	множина
<i>Р. в.</i>	чого?	мільйона	мільйонів
<i>Д. в.</i>	чому?	мільйону	мільйонам

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

- 223. 1.** Користуючись правилом, доведіть одне одному, що слова *мільйон*, *мільйонний* належать до числівників.

Числівник — це частина мови, яка називає **кількість предметів** або їх порядок при лічбі і відповідає на питання **скільки? котрий? котра? котре? котрі?**

- 2.** Виконайте завдання на вибір.

- Запишіть п'ять числівників, які відповідали б на питання *скільки?*

Зразок. Двадцять один.

- Запишіть п'ять числівників, які відповідали б на питання *котрий?*

Зразок. Двадцять перший.

- 224. 1.** Прочитай. Чим зацікавила тебе ця інформація?

Щоб записати міл(**ьо/йо**)н, нам потрібно використати цифру один і дописати ще шість нулів. А чи знаєш ти, що число нуль було не завжди? (**йо/ьо**)го немає, наприклад, у римській нумерації.

Лише в сімнадцятому столі(**т/тт**)і в Індії почали використовувати нуль в обчисле(**н/нн**)ях, як і будь-яке інше число. Відтоді нуль можна було додавати, віднімати і множити на н(**йо/ьо**)го.

- 2.** Поясни орфограми в словах. Спиши, розкриваючи дужки. Підкресли числівники.

- 225.** Уявіть себе відомими аніматорами / аніматорками. Вас запросили організувати відпочинок для дітей на природі. Створіть план заходу, використовуючи числівники: уточніть кількість дітей, складіть список ігор та необхідного обладнання тощо. Числівники записуйте словами.

- 226.** Спиши, уставляючи букви та розкриваючи дужки. Підкресли числівники.

Кожні три секунди на Землі народжується одна дитина. В середн..му діти сміються близ..ко чотир..хсот разів на день, а дорослі — близ..ко п'ятнадцяти. Кожен поділяє свій день народже(**н/нн**)я як мінімум із дев'ят..ма мільйонами людей у світі.

Урок розвитку мовлення. Діалог

227. Прочитай діалог. Зіскануй QR-код і переглянь відео.

— Привіт, Ганнусю!

— Привіт, Ярику!

— А ми влітку були на відпочинку в Карпатах.

— Уявляєш, і ми теж там відпочивали.

— Я бачив Крапельковий водоспад. Який він гарний!

— Ми теж були біля водоспаду. Він розташований на невеликій притоці річки. А висота його — аж 10 метрів!

— Вода падає суцільним потоком. Так легко дихається біля водоспаду.

— А коли ми були біля водоспаду, було дуже жарко. І вода долітала донизу окремими краплями. Виявляється, саме тому водоспад і назвали Крапельковим.

— Кажуть, що він красивий і взимку. Поїдемо на канікулах, подивимося.

— І ми теж збираємося на зимових канікулах помандрувати в Карпати. Обов'язково відвідаємо Крапельковий водоспад. До зустрічі!

— Так, до зустрічі біля водоспаду.

Крапельковий водоспад узимку

Марина Кочетова

228. Куди ви хотіли б помандрувати на зимових канікулах? Складіть діалог про свою уявну мандрівку.

229. 1. Відгадай слово за поданими визначеннями його частин*.

1. Частина складних назв метричних мір, що збільшує будь-яку основну одиницю цих мір у тисячу разів.
  2. Одиниця довжини, яка дорівнює 100 см.
- 2.** Склади речення зі словом-відгадкою в родовому та орудному відмінках.

Відмінок		<i>однина</i>	<i>множина</i>
Р. в.	чого?	кілометра	кілометрів
Ор. в.	чим?	кілометром	кілометрами

230. 1. Прочитай. Що цікавого ти дізнався / дізналася з цього тексту?

Українські Карпати — гордість нашої Батьківщини. Вони привабливі будь-якої пори року. І кожна вершина прекрасна по-своєму.

Висота гори Говерла сягає двох тисяч шістдесяти одного метра над рівнем моря. На вершині Говерли встановлено кам'яний монумент у формі тризуба та закладено капсули із ґрунтом з усіх областей України. Висота гори Брескул — одна тисяча дев'ястсот одинадцять метрів. Вона має куполоподібну форму. Гора Туркул заввишки одна тисяча дев'ястсот тридцять три метри. Вершина Туркулу трикутної форми.

2. Назви́ числівники, які відповідають на питання *скільки*?
3. Спиши речення з числівниками.

231. Уяви, що ти опинився / опинилася в країні велетнів. І всі предмети, що тебе оточують, збільшилися в тисячу разів. Виміряй довжину підручника, зошита, ручки, олівця, парти та збільш їх теж у тисячу разів. Запиши уявну довжину предметів у кілометрах. Числа записуй словами.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

232. Виконай завдання на вибір.

- Напиши, скільки приблизно кілометрів до восьми найближчих до тебе населених пунктів. Числа записуй словами.
- Виміряй на карті відстань між десятима містами. Враховуючи масштаб, обчисли відстань між ними в кілометрах. Запиши.

233. 1. Гра «Дешифрувальник». Розшифруй і запиши слова. До якої частини мови вони належать?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
в	д	е	і	м	н	о	п	с	т	ш	я	'

Код 1. 8, 13, 12, 10, 2, 3, 9, 12, 10.

Код 2. 9, 4, 5, 2, 3, 9, 12, 10.

Код 3. 2, 3, 1, 13, 12, 6, 7, 9, 10, 7.

Код 4. 9, 10, 7.

Код 5. 1, 4, 9, 4, 5, 2, 3, 9, 12, 10.

Код 6. 11, 4, 9, 10, 2, 3, 9, 12, 10.

Код 7. 11, 4, 9, 10, 9, 7, 10.

- 2.** Прочитай форми числівників у називному та родовому відмінках.

Н. в. п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, дев'яносто, сто, шістсот.

Р. в. п'ятдесяти / п'ятдесятьох, шістдесяти / шістдесятьох, сімдесяти / сімдесятьох, вісімдесяти / вісімдесятьох, дев'яноста, ста, шестисот.

- 3.** Складіть для сусіда / сусідки по парті математичні вирази, записуючи цифри словами та використовуючи прийменники *до*, *від* і форми числівників у родовому відмінку (за зразком).

Зразок. До ... додати ... ; від ... відняти ... .

234. 1. Прочитай та перевір. Чи відомі тобі якісь інші способи швидкого обчислення? Які?

Як швидко помножити на 9? Спочатку до числа припишемо 0, тобто помножимо його на 10, а потім від отриманого результату віднімемо множене: $160 \times 9 = 160 \times 10 - 160 = 1\,440$. Цікаво помножити двозначні числа на 11. Візьмемо, наприклад, 18.

Подумки «розсунемо» 1 і 8 і між ними впишемо суму цих чисел:
 $1 + 8$. У нас вийде 1 (1 + 8) 8. Або 198.

2. Спиши текст.

3. **Цікаво!** Розглянь зразок швидкого обчислення. Спиши, записуючи цифри словами.

$$123 - 45 - 67 + 89 = 100$$

$$123 + 4 - 5 + 67 - 89 = 100$$

$$123 - 4 - 5 - 6 - 7 + 8 - 9 = 100$$

$$1 + 23 - 4 + 5 + 6 + 78 - 9 = 100$$

235. Запиши математичні вирази словами, уживаючи прийменники *до*, *від*.

$$80 - 2 = 78$$

$$70 - 60 = 10$$

$$100 + 100 = 200$$

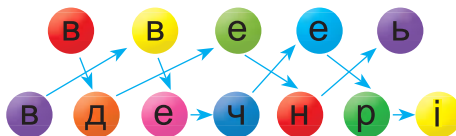
$$100 - 80 + 60 = 80$$

$$90 - 50 + 80 = 120$$

$$100 - 90 + 80 = 90$$

236. 1. Прочитай слова, рухаючись за стрілками*.

2. На які питання відповідають ці слова? Які в них орфограми?

237. Відгадай загадку. Поміркуй, навіщо вміти користуватися цим предметом.

Що може в один і той самий час стояти, висіти, ходити, лежати і правду казати?

238. 1. Прочитай. Перевір подану інформацію у вільний час.

Карл Лінней помітив, що в одних рослин квітки розкриваються вранці, в інших — удень, у деяких — увечері, а ще в якихось — уночі. І закриваються вони також кожна у свій час.

*Каліграфічне написання слів-відгадок шукай у хмарі слів на форзаці.

Це навело вченого на думку створити квітковий годинник. Спершу Лінней ретельно спостерігав за рослинами і записував, о котрій годині розкриваються чи закриваються їхні квіти. Потім він висадив їх у себе в саду на клумбі. Але розташував їх так, щоб можна було достатньо точно визначити час. А квітки й справді «поводилися» як годинник.

Назва рослини	Розкривається	Закривається
цикорій	з четвертої до п(')ятої	о десятій
безсмертник	із с..мої до восьмої	о чотирнадцятій
кукурудза	о п(')ятій	о дев(')ятнадцятій
біла лілія	о п(')ятій	о двадцятій

Однак квітковий годинник Карла Ліннея — не універсальний посібник для людей усіх країн світу, оскільки життя скрізь залежить від місцевого часу.

2. Знайди в тексті числівники, постав до них питання. Поясни орфограми.

3. Користуючись таблицею, складіть і запишіть речення про те, о котрій годині які рослини відкривають / закривають свої квіти. Підкресліть числівники.

239. Використовуючи числівники, склади та запиши свій розпорядок дня.

240. Склади та запиши жартівливу розповідь із п'яти речень, використовуючи числівники на позначення часу протягом доби. Чи сподобався тобі твій твір?

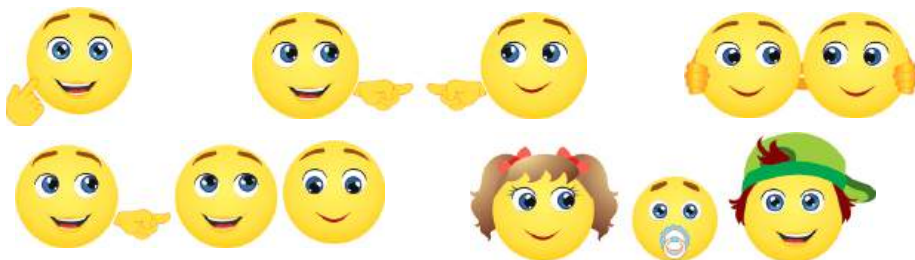
ЗАЙМЕННИК. ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ

241. Зіскануй QR-код та переглянь відеоролик про займенники. Що нового ти дізнався / дізналася?

242. 1. Розглянь малюнки. Добери до них займенники.

2. Досліді дібрані займенники.

Крок 1. Вибери правильне твердження.

- Займенники називають особу.
- Займенники вказують на особу, але не називають її.

Крок 2. Зроби висновок та порівняй із правилом.

Займенник — це частина мови, яка **вказує на предмет**, але **не називає** його. Займенники **я, ти, ми, він, вона, воно, вони** — це **особові** займенники.

243. 1. Уявіть, що ви розповідаєте другові / подрузі про займенник. Продовжте речення. За потреби користуйтеся словосполученнями для довідки.

Займенник ... вказує на ...

Словосполучення для довідки: на особу, яка говорить про себе; на осіб, які говорять про себе; на особу, до якої звертаються; на осіб, до яких звертаються; на особу / предмет, про яку / який щось говорять; на осіб / предмети, про які говорять.

- 2.** Запиши складені речення, вживаючи займенники.
- 3.** Як ти гадаєш, чому займенники назвали саме так? Доведи свою думку.

244. 1. Прочитай слова, знайди в них займенники. Запиши за зразком.

Зразок. Вимити — ви, ми, ти.

Якір, витирає, віник, мило, черво́но, червона, червоний, вигуляти.

2. Склади та запиши речення із двома займенниками. Скажи, на кого або на що вказує займенник, який ти вжив / вжила в реченні.

245. Прочитай і відгадай загадки. Спиши. Займенники підкресли.

1. Я — веселенький звірок, плиг з ялинки на дубок. 2. Довгі ноги скік та скік. Ми погнались — він утік. 3. Живе вона в лісочку, має червону сорочку. Хто йде, той поклониться. 4. Купили кругленьке, думали — новеньке. А воно усе в дірках, труситься в руках.

ОСОБИ ЗАЙМЕННИКІВ

246. Досліді, для чого потрібні займенники.

Крок 1. Прочитай. Як ти гадаєш, для чого в реченні вжито займенник **вони**?

Учені дослідили, що жирафи вміють гарчати, шипіти, мукати. Виявляється, так **вони** спілкуються між собою.

Крок 2. Прочитай. Як ти гадаєш, для чого вжито займенник **він**?

У дикій природі самки жирафи «організують» дитячий садок. **Він** потрібний для того, щоб інші жирафи мали змогу добувати їжу.

Крок 3. Зроби висновок та порівняй із правилом.

Займенники слугують для **уникнення повторів** та **для зв'язку** речень у тексті.

247. 1. Розглянь таблицю змінювання займенників.

Особа	Число	
	однина	множина
1-ша	я	ми
2-га	ти	ви
3-тя	він, вона, воно	вони

Крок 2. Назви займенники кожної особи в однині та множині.

Крок 3. Зроби висновок.

2. Зіскануй QR-код та виконай завдання.

248. 1. Прочитай текст. Поясни роль займенників у тексті.

Я знаю, що кожна планета унікальна. Наприклад, Венера. Вона має туманні плями. І майже повністю вкрита товщею білих хмар. Вони складаються з парів соляної кислоти. Під хмарами — атмосфера Венери.

2. Розкажи, який вигляд має Земля.

3. Спиши текст. Підкресли іменники, які замінюють займенники. Над займенниками вкажи скорочено особу та число.

249. 1. Як ти гадаєш, чим космічна школа відрізняється від твоєї? Обґрунтуй свою думку. Прочитай, уставляючи відповідні займенники та розкриваючи дужки.

Як ... (2-га ос. одн.) гадаєш, чим у космічній школі імені С. П. Корольова № 36 (М/м)іста (К/к)ієва можуть займатися учні? Звичайно, ... (3-тя ос. мн.) багато навчаються, тренуються. А ще із задоволенням беруть участь у змаганнях зі швидкісного складання кубика Рубіка!

... (1-ша ос. одн.) не перестаю дивуватися талантам та досягненням школярів і школярок космічної школи.

За Сергієм Вакаріним

2. Поясни орфограми. Спиши текст.

250. Виконай завдання на вибір.

- Спиши речення із займенниками. У дужках після кожного вкажи скорочено особу та число.

Я знаю, що Юпітер був названий на честь верховного римського бога. Він масивний, має найбільше супутників у Сонячній системі. Ми знаємо, що маса Юпітера в 318 разів більша, ніж Землі. Якби планета стала масивнішою, вона насправді була б меншою. Додаткова маса фактично зробить планету більш щільною. Астрономи вважають, що Юпітер міг би в чотири рази перевищити свою теперішню масу і все ще залишатися приблизно такого самого розміру.

- Знайди та запиши цікаву інформацію про одну з планет, використовуючи займенники.

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ В ОДНИНІ

251. 1. Прочитай та спиши приказку. Підкресли займенники.

Хай робота тебе боїться, а не ти роботу.

2. Розглянь таблицю відмінювання займенників першої та другої особи в однині.

Відмінок	1-ша особа	2-га особа
Н. в.	я	ти
Р. в.	мене	тебе
Д. в.	мені	тобі
Зн. в.	мене	тебе
Ор. в.	мною	тобою
М. в.	(на) мені	(на) тобі

Початковою формою особових займенників є **називний відмінок однини**.

252. Прочитай та спиши речення. Підкресли займенники.

Про людину ти можеш судити тоді, коли був із нею.

Крок 1. Розглянь таблицю відмінювання займенників третьої особи однини.

Відмінок	3-тя особа		
	Ч. р.	Ж. р.	С. р.
Н. в.	він	вона	воно
Р. в.	його	її	його
Д. в.	йому	їй	йому
Зн. в.	його	її	його
Ор. в.	ним	нею	ним
М. в.	(на) ньому	(на) ній	(на) ньому

Крок 2. У яких відмінках на початку займенника з'являється буква **н**?

Крок 3. Зроби висновок.

Після прийменників у займенниках **3-ї особи однини і множини** пишуть букву **н**: **після неї, для нього, на ній, до них**. Займенники 3-ї особи однини і множини **в Ор. в.** пишуть із буквою **н** і **без прийменника**: **ним, нею, ними**.

253. 1. Прочитай прислів'я і приказки. Як ти їх розумієш?

1. Не шукай в інших правди, як у тебе її нема. 2. Нагороду мені, а роботу — тобі. 3. З нього як з гуски вода. 4. Їй кажеш «ячмінь», а вона тобі — «гречка». 5. Не дивись на людину, а дивись на її справи. 6. Ой пече моя, пече! Коли б я на тобі, а ти на коні, — славний би козак був з мене.

2. Спиши прислів'я і приказки. У дужках після займенників скорочено вкажи особу та відмінок.

254. Розкажи про себе та свого друга / подругу, використовуючи займенники будь-якої особи однини.

255. Випиши з книжки, яку ти читаєш, чотири речення із займенниками будь-якої особи однини. У дужках після займенника вкажи скорочено відмінок.

Урок розвитку мовлення. Стислий переказ тексту за поданим планом

256. Вправа «Квест»*.

257. Досліді за допомогою словника значення слова-відгадки.

258. 1. Прочитайте оповідання. Придумайте до нього заголовок.

2. Доведіть одне одному, що скульптор був / не був наполегливим у створенні свого задуму.

Одного разу дорогою йшов чоловік. Раптом він побачив сірий камінь, який сумував при дорозі. Узяв його в руки, роздивився з різних боків і сховав у свою сумку. Це був Скульптор.

Приніс камінь у майстерню. Поклав його на стіл і знову довго роздивлявся. А потім взяв долото та молоток. І обережно почав оббивати з каменя скалки. Згодом Скульптор довго шліфував, витирав камінь вологою ганчіркою. І нарешті закінчив свою роботу.

Незабаром майстер покликав друзів і показав їм свій витвір. Усі дивилися із захопленням на камінь, який став крилатим конем.

За Тетяною Винник

3. Стисло перекажи оповідання за поданим планом.

План

1. Придорожній камінь.
2. Наполегливість Скульптора.
3. Чудовий витвір Скульптора.

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ У МНОЖИНІ

259. 1. Досліді відмінювання займенників у множині.

Крок 1. Ознайомся з таблицею.

Відмінок	1-ша особа	2-га особа	3-тя особа
Н. в.	ми	ви	вони
Р. в.	нас	вас	їх, до них
Д. в.	нам	вам	їм
Зн. в.	нас	вас	їх, про них
Ор. в.	нами	вами	ними
М.	(на) нас	(на) вас	(на) них

Крок 2. Порівняй форми займенників у родовому та знахідному відмінках множини.

Крок 3. Зроби висновок.

2. Зіскануй QR-код та виконай завдання.

260. 1. Пригадай ситуації, коли ти звертаєшся до старшої чи незнайомої людини. Який займенник, *ти* чи *ви*, ти вживаєш?

2. Зверни увагу!

Звертаючись до старшої чи незнайомої людини, вживають займенник *ви*.

261. 1. Прочитай. Які ще зимові ігри ти знаєш? Які з них улюблені?

КОТИТИ, ТАК КОТИТИ

— Софіє Анатоліївно, навчіть нас, будь ласка, нової гри! — попросили діти свою вчительку. — Ви так багато їх знаєте!

— Гарзд. Будьте уважними і чітко виконуйте правила. Отже, об'єднуємося в однакові за кількістю дітей команди. Кожна команда за 5 хв накочує якомога більшу кулю. Ці кулі ставимо уздовж однієї лінії. Після сигналу потрібно штовхнути кулі так,

щоб вони покотилися якомога далі. Чия куля покотиться найдалі, та команда і переможе. Сподобалася гра? — запитала вчителька.

— Так, так! — загукали діти. — Пограймося!

Марина Кочетова

2. Спиши речення з особовими займенниками. У дужках після кожного займенника скорочено вкажи відмінок і число.

3. Розіграйте діалог «На ігровому майданчику», вживаючи займенники у множині.

- 262. 1.** Упиши в подані словосполучення займенники у відповідній формі.

Зразок. Годують (*кого?*) їх.

Вітаємо (*кого?*) ... , відкривають (*що?*) ... , даруємо (*кому?*) ... , пишаються (*ким?*) ... , дружить (*з ким?*) ... , прийшли (*хто?*) ... .

2. У дужках скорочено вкажи відмінок, особу та число займенників.

3. Перевірте завдання одне в одного.

- 263. 1.** Прочитай умови гри. Спиши речення з особовими займенниками. У дужках після кожного займенника скорочено вкажи відмінок та число.

Ми любимо зиму за її чудовий сніг. Адже лише цієї пори ми можемо погратися в гру «Влуч у відро». Нам вона дуже подобається. А вам цікаво дізнатись умови гри? Тоді слухайте.

Спочатку об'єднайтесь у дві групи. Тепер ваше завдання — наліпити багато сніжок. Поділіть їх порівну. Приблизно через шість кроків поставте навпроти кожної команди порожнє відро. Після сигналу почергово кидайте сніжки у відро. Гра припиняється тоді, коли в однієї з команд закінчуються сніжки. Перемагає команда, у якої більше сніжок у відрі.

2. У вільний час пограйся з друзями / подругами.

ПРАВОПИС ЗАЙМЕННИКІВ ІЗ ПРИЙМЕННИКАМИ. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

264. Досліди правопис прийменників з особовими займенниками.

Крок 1. Як пишуть іменники з прийменниками? Перевір свої міркування за допомогою правила на с. 26.

Крок 2. Зроби висновок та звір його з правилом.

Особові **займенники з прийменниками** пишуть **окремо**.

265. 1. Заміни іменники займенниками.

Зразок. Для дітей — для них (*3-тя ос. мн., Р. в.*).

для людей — ...

біля Галинки — ...

у Маринки — ...

від Іванка — ...

понад землею — ...

на пташенятах — ...

2. Запиши за зразком, указуючи скорочено особу, число, відмінок.

266. Складіть і запишіть у зошиті кластер «Займенник».

267. 1. Відгадай загадку. Поміркуй, чому взимку немає цього природного явища.

Дивувались довго ми —
(**с/з**)будували міст громи.
Та (**по**)ньому я і ти
(**не**)зуміємо пройти:
він далеко і в(**и/е**)соко,
досягне н(**ьо/йо**)го лиш око.

За Леонідом Кулішем-Зіньківим

2. Спиши, розкриваючи дужки. Поясни орфограми. Підкресли особові займенники.

268. 1. Прочитай. Як ти гадаєш, чи правдива інформація, подана в статті? Доведи свою думку.

Мабуть, ви бачили купки нарітої землі. Це дах тунелю кротів, який вони риють (**під**) землею. Кроти — невеликі тварини. Довжина їхнього тіла — до 15 сантиметрів. (**У**)них ніжне оксамитове темне хутро. (**У**)крота є оченята — невеликі намистинки, прикриті шерстю і шкірою. Вони майже непомітні, тому багато хто вважає, що кроти сліпі.

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши речення з особовими займенниками, розкриваючи дужки. У дужках вкажи скорочено особу, число, відмінок.
  - Знайди в інтернеті або додатковій літературі цікаву інформацію про кротів. Запиши три речення. Підкресли, якщо є, особові займенники.
- 3.** Яку тему розділу ти вивчав / вивчала з найбільшим задоволенням?

ДІЄСЛОВО

269. 1. Прочитай і запиши слова. Обведи вставлені букви.

Мі..**ь**йон, трам..**а**й, ..**к**еан, житт..**р**адісний, к..**л**ометр, в..**с**ени, гар..**е**роб, ди..**ц**ипліна.

2. Зі вставлених букв утвори слово.

270. Прочитай. Випиши дієслова за алфавітом.

Якось Вільям Бейті зробив цікаве відкриття. Він дослідив, що в життєрадісної людини краще працюють внутрішні органи. До того ж оптимісти зазвичай виконують роботу набагато краще, ніж песимісти. Отже, скиглієм бути не вигідно.

271. Склади та запиши кластер «Дієслово». За потреби користуйся правилом.

Дієслово — це частина мови, яка **означає дію предмета**. Дієслово відповідає на питання **що робити?** (вчити), **що зробити** (вивчити), **що роблю?** (вчу), **що зроблю?** (вивчу), **що зробив?** (вивчив), **що зробила?** (вивчила), **що зробило?** (вивчило), **що зробили?** (вивчили). Дієслова можуть називати дії в різних **часах**: у **минулому** (бачив, бачила, бачило), **теперішньому** (бачу), **майбутньому** (побачу, буду бачити).

272. 1. Як, на твою думку, можна удосконалити сучасні автомобілі? Прочитай текст.

Як ти гадаєш, що чекає людей у майбутньому? Можливо, вони літатимуть, як птахи? Чи плаватимуть, як риби? Чи бігатимуть, як найпрудкіші звірі?

Але це станеться не відразу. Тому нашим надійним помічником залишиться звичний для нас транспорт. Звісно, він теж зміниться. Уявляєш, варто буде лише подумати про те, що вже час вирушати до школи, як біля ґанку з'явиться твій власний автомобіль! Він усміхнеться, запитає, як ти спав / спала і миттю домчить тебе куди треба. Ще й побажає гарного дня!

2. Випиши з тексту дієслова. У дужках після кожного дієслова вкажи питання.

3. Складіть та запишіть загадку про транспорт майбутнього, використовуючи лише дієслова. У дужках після кожного дієслова записуйте питання.

273. 1. Прочитай вірш Марії Павленко.

Дощ застукав у шибку тролейбуса:

— Ой впустіть, підвезіть, бо замерзну сам!

А водій:

— Не пушу без квитка!

І втіка від дощу, і втіка...

2. Спиши вірш. У дужках після кожного дієслова запиши питання, яке можна поставити до нього.

НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА

274. 1. Чи є місце в сучасному житті для винаходів? Прочитай текст і підтвердь чи спростуй свої думки.

РОБОТ-ПОМІЧНИК ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Юний винахідник Володимир Петрина створив алгоритм* для робота-помічника, який може розрізняти предмети і жести. Такий винахід здатний допомагати людям з інвалідністю, які не можуть самотійно озвучувати свої потреби.

На відміну від схожих пристроїв, він розпізнає об'єкти і жести, стежить за людиною та передає інформацію в десять разів швидше.

2. Досліді, яка форма дієслова є неозначеною.

Крок 1. Випиши дієслова.

Крок 2. Визнач (де можливо) час дієслів, особу, яка виконує дію.

Крок 3. Підкресли дієслова, у яких неможливо визначити час і особу, яка виконує дію.

Крок 4. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Неозначена форма — це **початкова** форма дієслова. Дієслова в неозначеній формі називають дію, але **не вказують на час, на особу та число**. Відповідають на питання **що робити? що зробити?** Дієслова в неозначеній формі закінчуються суфіксом **-ти** (рідше **-ть**). Неозначена форма є **незмінною формою** дієслова.

275. Зіскануйте QR-код та виконайте завдання.

* *Алгоритм* — набір інструкцій.

276. 1. Прочитай прислів'я. Поміркуй, чому так кажуть.

1. Спершу треба розсудити, а тоді — робити. 2. Руйнувати легше, ніж будувати, говорити легше, ніж працювати. 3. Погане слово краще проковтнути, ніж промовити.

2. Виконай завдання на вибір.

- Випиши дієслова в неозначеній формі. У дужках вкажи питання, на які вони відповідають.
- Спиши парами дієслова-антоніми, ужиті в неозначеній формі.

277. 1. Прочитай текст. Поміркуй, чи відображає головну думку тексту фраза *Ластівка знаходить своє гніздо, а людина — вихід із ситуації, що склалася*. Поясни свої міркування.

Чи задумувався / задумувалася ти, скільки шкоди можуть приносити поліетиленові пакети, плівки, пляшки? Адже в природі вони розкладаються понад 100 років.

Катерина Малкіна в чотирнадцятирічному віці на Міжнародній олімпіаді з біології в Нідерландах 2016 року презентувала ефективний метод переробки пластикових відходів. Дівчина знайшла певний вид личинок, що перетравлюють поліетилен.

Метод полягає в тому, що в спеціальний контейнер завантажують поліетиленові пакети, плівку. Там перебувають личинки молі, які з'їдають поліетиленові вироби. Один пакет утилізують 100 личинок.

Катерина перемогла зі своїм проектом на Міжнародній учнівській олімпіаді з екології в Бразилії. Зараз дівчина продовжує займатися науковими розробками.

- 2.** Випиши з тексту дієслова в колонку. Через риску запиши їх у неозначеній (початковій) формі.

Зразок. Задумувався — задумуватися.

278. 1. Спробуй пояснити значення фразеологізму *Ловити момент*. Прочитай текст і переконайся у правильності / неправильності своїх міркувань.

ЛОВИ МОМЕНТ

Давньоримський поет Горацій завжди влучно відгукувався на всі важливі проблеми і події сучасності. Тому вважають, що фразеологізм «лови момент» походить від його фрази «лови день, довіряючи якомога менше майбутньому». Він означає: використовуй слушну нагоду, не пропускай жодної можливості, не марнуй часу, намагайся використовувати його найефективніше.

2. Випиши з тексту дієслова в колонку. Через ризик запиши їх у неозначеній (початковій) формі.

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ЗА ЧИСЛАМИ

279. 1. Досліді граматичні форми дієслів.

Крок 1. Чим відрізняються дієслова *плаває* — *плавають*, *дихає* — *дихають*?

Крок 2. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Дієслова змінюються за **числами**. Вони вживаються в **однині** і **множині**.

2. Розкажи про дієслова у формі однини чи множини, користуючись словосполученнями для довідки. Запиши утворені речення.

Словосполучення для довідки: дієслово, вжите в однині; дієслово, вжите в множині; називають дії; називає дію; одного предмета; багатьох предметів.

280. 1. Прочитай текст. Яку цікаву та корисну інформацію ти почерпнув / почерпнула?

Вам цікаво, як ж(**е/и**)вуть риби взимку? Адже вони (**не**)літають до теплого моря. А взимку, здається, найнезатишніше місце — це гл(**е/и**)бини ставків та річок. Там, як ми всі знаємо, мокро і холодно. А то й узагалі твердо. Тобто вода перетворюється на кригу.

Насправді риби під водою не мокро. Та й замерзнути вона (не)боїться, бо не надто мілкі річки і ставки не зам(е/и)рзають до дна. Тож під кригою риби ж(е/и)вуть своїм риб(')ячим жи(т/тт)ям.

2. Поясни орфограми. Спиши один абзац на вибір, розкриваючи дужки.
3. Над кожним дієсловом укажи число.

281. Прочитай іменники. Добери до них спільнокореневі дієслова, ужиті у формі однини та множини. Запиши за зразком.

Зразок. Галас — галасую, галасуємо.

Галас, біг, плавання, бачення, турбота, стрибок, сторож.

282. 1. Прочитай. Яких ще незвичних риб ти знаєш?

РИБИ-«ВЕДМЕДІ»

Деякі риби на зиму... впадають у сплячку! Ну просто як в(е/и)дмеді! У них навіть такі собі барлоги є. Називають їх з(е/и)-мувальними ямами.

Т(е/и)плолюбні риби, такі як короп, карась, лин, ще в жовтні-л(е/и)стопаді збираються в з(е/и)мувальних ямах у в(е/и)-личезні зграї і стають нерухомими. До кінця лютого риби там майже не рухаються і ледве дихають. Так краще зб(е/и)рігати тепло.

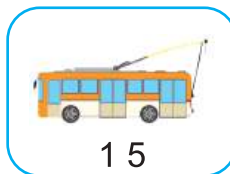
2. Спиши один абзац на вибір, розкриваючи дужки.
3. Над кожним дієсловом укажи число.

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ЗА ЧАСАМИ

283. 1. Вправа «Квест»*.

2. Який синонім до відгадуваного слова не змінює свого значення, коли його прочитати зліва направо?

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

284. 1. Досліди́, які часові форми можуть мати дієслова.

Крок 1. Прочитай дієслова.

йде	закриває	сяє
йшов	закриватиме	сяятиме
йтиме	закривала	сяяв

Крок 2. Виконай завдання на вибір.

- Випиши дієслова, які називають дію, що вже відбулася.
- Випиши дієслова, які називають дію, що відбувається в даний момент.
- Випиши дієслова, які називають дію, що має відбутися.

Крок 3. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Пригадай! Дієслова можуть називати дії **в минулому, теперішньому та майбутньому часі**. Форма майбутнього часу дієслова може бути виражена **одним** або **двома словами**.

2. Цікаво знати!

Для визначення часу дієслів пригадай слова-підказки: **вчора** (минулий час), **сьогодні** (теперішній час), **завтра** (майбутній час).

285. 1. Прочитай. Поміркуй, чого вчить ця казка.

ДУБ-ПАСТУХ

На узліссі стоїть дуб. Старий, мов дід-пастух. Споглядає, як ростуть його побратими в лісі.

Та ось налетіла гроза. Вдарила вогняна стріла в стовбур дуба. Обгоріла його вершина. Засумував ліс — хто ж тепер буде нашим пастухом?

Але дуб не загинув. Через рік зазеленіли молоді пагони, де горіли гілки.

А вершина була суха. Летіли з теплого краю лелеки. Сіли на сухе верховіття й помостили там гніздо.

Радіє старий дуб кожному дню. Адже він не самотній.

За Василем Сухомлинським

2. Випиши дванадцять дієслів. Після кожного вкажи в дужках скорочено час: **мин.**, **теп.**, **майб.**

286. 1. Прочитай, ставлячи дієслова, що в дужках, у відповідну часову форму.

На блакитному небі ... (**з'явитися**) сірі хмаринки. Вони ... (**закрити**) сонечко. ... (**Потемніти**). ... (**Полити**) дощ. Усе навколо ... (**ожити**). Ось квіточки ... (**піднімати**) свої красиві голівки. Деревячно ... (**затріпотіти**) листочками. Невдовзі ... (**з'явитися**) на небі сонечко. Всі з нетерпінням ... (**чекати**) на нього.

2. Запиши утворений текст.

287. 1. Прочитай та відгадай загадки.

1. Кінь сталевий вівса не просить, але оре і косить. 2. Народився із землі, зарум'янивсь на вогні і з'явився на столі до борщу тобі й мені. 3. Летить коник, басує, полем-долом пустує, ніхто його не впіймає і ніхто не загнуждає.

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши загадки. Над кожним дієсловом укажи час.
- Випиши дієслова, указуючи в дужках час.

Урок розвитку мовлення. Написання переказу від імені іншої особи

288. 1. Вправа «Дешифрувальник»*.

Код. 1а, 1б, 1в, 2в, 3в, 3б, 3а, 2а, 2б.

	а	б	в
1	с	п	і
2	т	а	л
3	о	н	ь

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Доповни кластер.

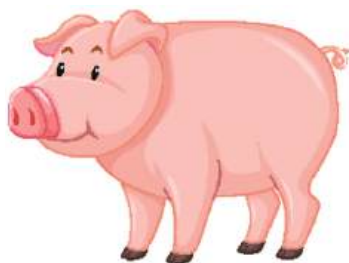

289. 1. Прочитай казку Анатолія Григорука. Що, на твою думку, неприпустиме в стосунках між поросятами?

ЧЕПУРУНЧИК

Усім відомо, що свині та кабани — жахливі нечупари. Бо вони з бруду ніколи не вилазять.

А ось один кабанець змалку вдався чепурунчиком. Він щодня мив свого п'ятчка та хвостика. Ніколи не ліз ногами в корито. І кожна щетинка на ньому аж виблискувала.

Це не подобалося іншим свиням та кабанам. І надумали вони провчити кабанчика. Після великого дощу нарили поросята канавок до хлівця Чепурунчика. Та так, щоб він опинився в багнюці. Самі ж порозлягалися довкруги і чекають кабанчика. Так хочеться їм посміятися з нього!

А Чепурунчик побачив бруд, змайстрував ходулі та й перебрів через багнисько. Він навіть ратичок не забруднив!

2. Як ви гадаєте, чи будуть ще знущатися свині та кабани з Чепурунчика? Доведіть свою думку.
3. Чи можна назвати спільнотою групу свиней і кабанів? Обґрунтуйте свою думку.
4. Перекажи за планом казку від імені іншої особи. Запиши переказ. За бажанням пофантазуй та склади іншу кінцівку, де поросята стали спільнотою.

Орієнтовний план

1. Свині та кабани — жахливі нечупари.
2. Дивний кабанчик.
3. Змова проти Чепурунчика.
4. Кмітливий Чепурунчик.
5. ... .

290. 1. Прочитайте переказ одні одним. Обговоріть, що вдалося найкраще, а над чим потрібно попрацювати.

2. Чи можна назвати спільнотою твій клас? Свої міркування розпочинай так:

Я гадаю, що мій клас можна / не можна назвати спільнотою, тому що ... . Отже, ...

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У ТЕПЕРІШНЬОМУ ЧАСІ

291. 1. Пригадай, яку дію називають дієслова теперішнього часу та на які питання відповідають.

2. Розглянь таблицю. Досліди, які закінчення мають дієслова теперішнього часу.

Однина			Множина		
Особа	Питання	Приклад	Особа	Питання	Приклад
1-ша (я)	що роблю?	іду, мрію	1-ша (ми)	що робимо?	ідемо, мріємо
2-га (ти)	що робиш?	ідеш, мрієш	2-га (ви)	що робите?	ідете, мрієте
3-тя (він, вона, воно)	що робить?	іде, мріє	3-тя (вони)	що роблять?	ідуть, мріють

Дієслова **теперішнього** часу змінюються за **числами** та **особами**.

3. Запам'ятай!

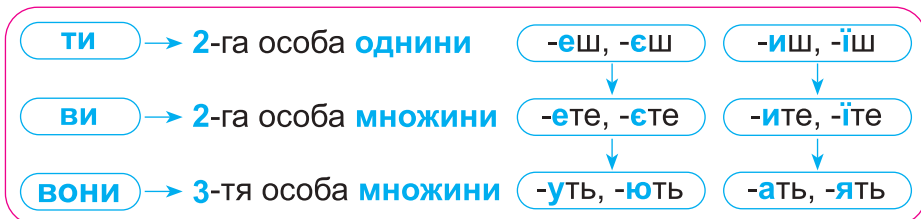
Особу та число дієслова визначаємо за допомогою питання, у якому буде займенник.

Читаєш — що **ти** робиш? — 2-га особа однини;

Читаєте — що **ви** робите? — 2-га особа множини.

Щоб визначити, яку букву писати в закінченнях дієслів 2-ї особи однини теперішнього часу, користуйся схемою.

292. Зіскануй QR-код та виконай завдання.

293. 1. Прочитай. Яку назву має денна зірка? Чому?

ЗІРКА, ЩО СВІТИТЬ УДЕНЬ

Чи чули ви, що є зірка, яку ми бачимо тільки вдень? Що ж це за зоря, яка не блякне в променях нашого світила? Не шукайте її очима. Бо ця зірка — саме Сонце, наше Сонце!

Астрономи, які знаються на планетах і зірках, називають його — «денна зірка» (за Тарасом Кіньком).

2. Випиши дієслова у формі теперішнього часу. Познач закінчення. Запиши через риску скорочено особу, число.

Зразок. Спадають — 3-тя ос. мн.

294. 1. Зміни подані дієслова за зразком. Запиши. Познач закінчення. За потреби користуйся таблицею.

Зразок. Досліджувати — досліджують (3-тя ос. мн.), досліджуєш (2-га ос. одн.), досліджуєте (2-га ос. мн.).

Малювати, бачити, зберігати, спостерігати, відкривати, виявляти, вивчати.

295. Зміни дієслова в дужках і запиши у формі 2-ї особи однини та множини. Познач закінчення.

Ти... (танцювати, шелестіти, грати, писати, бігати, робити).

Ви... (танцювати, шелестіти, грати, писати, бігати, робити).

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У МАЙБУТНЬОМУ ЧАСІ

296. 1. Пригадай, яку дію називають дієслова в майбутньому часі та на які питання відповідають.

Форми дієслів **майбутнього** часу можуть бути виражені **одним словом** або **двома словами**.

2. Досліді, як змінюються дієслова у формі майбутнього часу.

Крок 1. Розглянь таблицю змінювання дієслів майбутнього часу, які виражені одним словом і відповідають на питання *що зробить? що зроблять?*

Однина			Множина		
Особа	Питання	Приклад	Особа	Питання	Приклад
1-ша (я)	що зроблю?	напиш у	1-ша (ми)	що зробимо?	напиш емо
2-га (ти)	що зробиш?	напиш еш	2-га (ви)	що зробите?	напиш ете
3-тя (він, вона, воно)	що зробить?	напиш е	3-тя (вони)	що зроблять?	напиш уть

Крок 2. Порівняй змінювання дієслів у майбутньому та теперішньому часі в 1-й особі однини (с. 106).

Крок 3. Розглянь таблицю змінювання дієслів майбутнього часу, які виражені одним словом і відповідають на питання *що робитиме? що робитимуть?*

Однина			Множина		
Особа	Питання	Приклад	Особа	Питання	Приклад
1-ша (я)	що робитиму?	ітим у	1-ша (ми)	що робитимемо?	ітим емо
2-га (ти)	що робитимеш?	ітим еш	2-га (ви)	що робитимете?	ітим ете
3-тя (він, вона, воно)	що робитиме?	ітим е	3-тя (вони)	що робитимуть?	ітим уть

Зверни увагу! Перед **-му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть** завжди пишемо букву **и**.

Крок 4. Розглянь таблицю змінювання дієслів, виражених двома словами, у майбутньому часі.

Однина			Множина		
Особа	Питання	Приклад	Особа	Питання	Приклад
1-ша (я)	що буду робити?	буду іти	1-ша (ми)	що будемо робити?	будемо іти
2-га (ти)	що будеш робити?	будеш іти	2-га (ви)	що будете робити?	будете іти
3-тя (він, вона, воно)	що буде робити?	буде іти	3-тя (вони)	що будуть робити?	будуть іти

Крок 5. Яке слово змінюється: допоміжне чи основне?

Крок 6. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Дієслова **майбутнього** часу **змінюються** за **числами** й **особами**. Вони відповідають на питання: **що зроблю?, що буду робити?, що робитиму?** тощо: *наплю, буду лити, литиму*. Дієслова майбутнього часу, які відповідають на питання **що зроблю?, що зробиш?, що зробить? що робитиму?, що робитимеш?, що робитиме?**, при змінюванні мають такі самі закінчення, як і дієслова теперішнього часу. При змінюванні дієслів майбутнього часу, виражених **двома** словами, змінюється тільки допоміжне слово **бути**: *буду малювати, будеш малювати, будуть малювати*.

297. Розкажи про правопис закінчень у дієсловах 2-ї особи однини та множини майбутнього часу, виражених одним словом / двома словами. За потреби користуйся схемами на с. 108.

298. 1. Прочитай фразеологізми. Поясни їхні значення за допомогою одного дієслова. За потреби користуйся словами для довідки.

Байдики бити; брати ноги на плечі; літати у хмарах; сушити собі голову; задирати носа; пекти раків.

Слова для довідки: червоніти, втікати, думати, мріяти, лінуватися, зазнаватися.

2. Запиши дієслова в тому порядку, що й фразеологізми. Через ризику запиши дієслова майбутнього часу в 2-й особі множини, потім — у 3-й особі множини.

Зразок. Бігати — бігатимете (2-га ос. мн.), будете бігати (2-га ос. мн.), бігатимуть (3-тя ос. мн.), будуть бігати (3-тя ос. мн.).

299. 1. Прочитай дієслова, розкриваючи дужки.

Матим(е/и)ш, дбатим(е/и)те, шепоч(е/и)ш, скач(е/и)те, оберігатим(е/и)ш, садитим(е/и)те, напиш(е/и)ш, намалю(є/ї)ш.

2. Виконай завдання на вибір.

- Запиши слова за зразком. **Зразок.** Матимеш — матимуть.
- Склади жартівливе речення, уживаючи якомога більше дієслів майбутнього часу в 2-й особі однини чи множини.

299. 1. Прочитай. Чи погоджуєшся ти з твердженнями, висловленими в статті?

Чи знаєш ти, яку користь приносить читання книг?

По-перше, за допомогою читання ти постійно **пізнават(е/и)меш** щось нове. По-друге, у тебе **збільшуватим(е/и)ться** словниковий запас, адже часто траплятимуться нові слова та терміни, і ти із задоволенням **шукатим(е/и)ш** їхні пояснення. По-третє,

читання **спонукат(е/и)ме** краще працювати твій мозок. Адже події, описані в книжці, ти **зіставлят(е/и)меш** із подіями у власному житті.

Отже, читати не тільки цікаво, а й корисно! (Світлана Ходій)

2. Випиши виділені слова, уставляючи потрібну букву. Через ризику напиши дієслово в 3-й особі множини.

Зразок. Пізнаватимеш — пізнаватимуть.

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У МИНУЛОМУ ЧАСІ

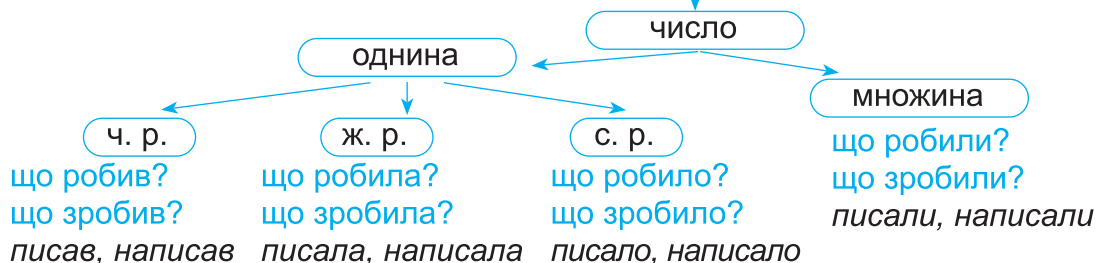
300. 1. Пригадай, яку дію називають дієслова минулого часу та на які питання відповідають.

2. Досліди, як змінюються дієслова минулого часу.

Крок 1. Розкажи за схемою, як змінюються дієслова.

Дієслова минулого часу

Крок 2. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Дієслова **минулого часу** змінюються **за числами**, а **в одині** — **за родами**.

301. 1. Прочитай та вивчи одну зі скоромовок Лесі Вознюк.

1. Кружляло, дзижчало, петляло, пищало. Летіло, дзвеніло, гуділо, бриніло. Сіло, вместилося. Трісь! Десь поділось. 2. З(е/и)-леніли в лу(г/з)і лози, заблукали (в)лозах кози. Кіз (у)лозах я знайду і додому приведу. 3. Фарбував фазан фіранки, брав фломастер (у)фіалки.

2. Поясни орфограми. Запиши одну скоромовку з пам'яті. Підкресли дієслова в минулому часі. Над дієсловами скорочено вкажи час і, де можливо, рід.

302. 1. Прочитай, ставлячи дієслова в дужках у потрібну форму минулого часу. Чи згодний / згодна ти з думкою, висловленою у статті?

Бездоганна дикція* — запорука успішного майбутнього. Адже від того, наскільки чітко та послідовно людина ... (висловлювати) свої думки, постійно ... (залежить) прихильність оточення.

*Дикція — чітке вимовляння звуків відповідно до норм мови.

Недарма в Стародавній Греції судову справу частенько ... (вигравати) не постраждалий, а той, хто гарно ... (говорити) і ... (схиляти) публіку на свій бік.

Якщо ти відчуваєш труднощі в спілкуванні з друзями: тебе часто не розуміють, перепитують, просять повторити сказане, — удосконалюй артикуляцію, вивчаючи скоромовки. Розминку за допомогою скоромовок використовують телеведучі, актори, політики, співаки, педагоги. Шліфуй вимову незручними «швидкісними» віршами.

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши перший абзац, ставлячи дієслова у формі минулого часу. Познач закінчення.
- Випиши з другого абзацу дієслова у формі теперішнього часу. Через ризик запиши дієслова у формі минулого часу, позначаючи закінчення.

303. 1. Розшифруй анаграми та упиши їх у відповідні колонки.

Ввавчуїд, чуввідаал, лочувавїд; вівідадполо, давїдвівпо, повідвлїаїда; лосаягр, авгрся, алагрся; туволлааг, гтвувоа, увго-тоал; увптвалаа, увгтаапла, валтугапо.

Чоловічий

Жіночий

Середній

2. Склади та запиши одне речення, у якому були б дієслова усіх родів. Познач у них закінчення.

ВИМОВА ТА ПРАВОПИС ДІЄСЛІВ НА -ся

304. Досліді, якого значення надають дієсловам -ся, -сь.

Крок 1. Прочитай дієслова. На кого спрямована дія (на когось чи на себе)?

Умивати, обливати, торкати, розчісувати.

Крок 2. Прочитай дієслова. На кого спрямована дія (на когось чи на себе)?

Умиватися, обливатися, торкатися, розчісуватися.

Крок 3. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Дієслова на **-ся, -сь** виражають дію, спрямовану на самого виконавця (**на самого себе**).

305. Досліді, як вимовляють і пишуть дієслова на **-ся, -сь**.

Крок 1. Прочитай дієслова. Укажи їх особу, число.

умиваєшся, обливаєшся   умивається, обливається

Крок 2. Прочитай дієслова **умиваєшся, умивається**. Поділи їх на склади. Швидко пошепки промов останній склад кожного слова.

шся → [с':а]

ться → [ц':а]

Крок 3. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

У дієсловах **2-ї особи однини -шся** вимовляють як [с':а]. У дієсловах **3-ї особи однини та множини -ться** вимовляють як [ц':а].

306. 1. Прочитай. Які ти знаєш цікаві факти про мурашок?

Удень мурашки добре напрацюю[ц':а], а потім лягають спати. Коли прокину[ц':а], відразу ж чепуря[ц':а]. А то ж як цікаво мурашки бавля[ц':а]! Вони проти сонечка борю[ц':а], перекидаю[ц':а]. Зараз видно, що малі комашки, напрацювавшись, дозволили собі трошки побавитися (за Борисом Грінченком).

2. Спиши, розкриваючи дужки.

307. 1. Прочитай прислів'я, змінивши дієслова так, щоб вони стояли у формі 2-ї особи однини.

1. Не доженеш і конем, що ... (**запізнитися**) одним днем.

2. Узявся за плуг — не ... (**оглядатися**). 3. Не натопиш — не ... (**погрітися**).

2. Спиши. Спробуй пояснити значення прислів'їв.

308. Прочитай та спиши прикмети, ставлячи дієслова у формі 3-ї особи однини теперішнього часу.

1. До першого грому земля не ... (розмерзатися). 2. Тоді просо ... (засіватися), як сухий дуб ... (розвиватися). 3. Птахи довго не співають — ... (очікуватися) похолодання. 4. Взимку сонце крізь плач ... (сміятися).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

309. 1. Прочитай вірш Надії Красоткіної. Кому він адресований? Яка мета цього вірша?

Ну як це правильно сказати?
Які слова вживати нам?
Відкрити що? Що відчиняти?
Як дати лад усім словам?
Все просто, в нас багата мова,
для всього є свої слова.
Уважно прислухайсь до слова
і зрозумі..ш ці дива.
Розплющу..ш, прокинувш..ся, очі
і відкрива..ш дивний світ.
І душу відкривай охоче
ти для добра з маленьких літ.
Вікно до сонця відчиня..ш,
для друзів двері відчиняй.
Замок у дверях відмикаєш.
Ти добре це запам'ятай!

2. Виконай завдання на вибір.

- Випиши дієслова-синоніми. Поміркуй, для чого їх використано у вірші.
- Випиши дієслова, які стоять у формі теперішнього часу 2-ї особи однини. Через ризик зміни та запиши ці дієслова у формі теперішнього часу 3-ї особи множини.

3. Познач закінчення дієслів.

- 310. 1.** Розглянь малюнки. Опиши їх за допомогою дієслів.
- 2.** Склади та запиши за кожним малюнком три речення, використовуючи дієслова у формі одного часу. У дужках після кожного дієслова познач час, особу, число та рід, якщо є.

- 311. 1.** Складіть діалог Дієслова та допитливої дитини, яка вперше почула про цю частину мови. Як ви гадаєте, про що вони можуть розмовляти? За потреби використай зміст підручника на с. 143.
- 2.** Обговоріть із сусідом / сусідкою по парті, які теми з розділу «Дієслово» були найцікавіші.

ПРИСЛІВНИК

- 312. 1.** Розшифруй анаграми.

омУда, домудо, госьонід, випраноль.

- 2.** Досліди, до якої частини мови належать подані слова.

Крок 1. На які питання вони відповідають?

- а) який? яка? яке? які?   б) що робить? що зробить?
в) як? де? куди? коли?

Крок 2. Що вони називають?

- а) назву предмета   б) ознаку предмета
в) ознаку дії, стан предмета або ознаку якості

Крок 3. Зроби висновок.

Прислівник — це **незмінна частина мови**, яка **називає ознаку дії, ознаку якості** або **стан предмета**. Прислівник пояснює, **як, де, коли** відбувається дія, **куди** вона спрямована. Прислівники відповідають на питання **як? де? куди? коли?** тощо.

- 313.** Зіскануй QR-код та виконай завдання. На які питання відповідають прислівники?

314. Допиши словосполучення, вставляючи відповідні прислівники.
За потреби користуйся словами для довідки.

Малює (*як?*) ... , фарбує (*коли?*) ... , іде ... (*куди?*), знайшли (*де?*), ішла (*як?*) ... , виграла (*коли?*) ... , грають (*як?*) ... .

Слова для довідки: навмання, гарно, вчора, угору, вранці, внизу, завзято.

315. 1. Вправа «Квест»*. Розгадай слова.

5 1

6 2 3

1 3

2 3 4

2. До якої частини мови належать слова-відгадки?

3. Досліді, чи є закінчення у прислівників.

Крок 1. Спробуй визначити закінчення в словах-відгадках (пригадай, що для цього потрібно змінити слово).

Крок 2. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Прислівники **не змінюються**, тому в них **немає закінчення**.

Вони можуть мати суфікс: до[^]воко[^]ла, теп[^]ло, ввечер[^]і.

316. 1. Прочитай. Випиши прислівники. Познач у них суфікси.

Увечері, вечоріє, зимувати, взимку, оптимістично, суперечка, стиха, домашнє, додому.

2. Склади речення з прислівниками. Запиши.

317. 1. Знайди серед поданих слів прислівники. Випиши.

Швидко, швидкісний, весела, весело, радість, радісно, далекі, далеко, близькі, близько, щотижня, тижневий, щороку, річний.

2. Склади та запиши два речення з прислівниками.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

Урок розвитку мовлення. Створення афіші

318. 1. Розгадай анаграму* **фаіаш**.

2. Досліди афішу.

Крок 1. Дай відповіді на запитання за зображенням.

Афіша — це великий плакат чи маленька листівка? Яку інформацію розміщують на афіші?

Крок 2. Зроби висновок та звір його із текстом.

Афіша — це плакат, на якому рекламують якусь подію, що незабаром відбудеться. На афіші розміщують інформацію про назву події, дату і час початку, де можна придбати квитки і за яку ціну. На афіші обов'язково вказують контактну інформацію. Афіші мають бути яскравими, привабливими, щоб зацікавити якомога більше людей.

319. 1. Уявіть ситуацію, що незабаром у вашому класі відбудеться якась подія. Створіть для неї афішу покроково.

- Доберіть аркуш відповідного розміру.
- Визначте, які слова та яким шрифтом ви будете писати, букви якого кольору та розміру використаєте.
- Доповніть афішу зображеннями відповідно до події.

2. Обміняйтеся афішами. Чим сподобалася вам афіша однокласників та однокласниць?

320. 1. Вправа «Дешифрувальник»*.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
а	в	д	е	з	і	л	н	о	п	р	у	ч

Код 1. 2, 10, 4, 11, 4, 3.

Код 2. 8, 1, 5, 1, 3.

Код 3. 10, 11, 1, 2, 9, 11, 12, 13.

Код 4. 7, 6, 2, 9, 11, 12, 13.

*Каліграфічне написання слів-відгадок шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Склади та запиши речення, у якому буде вжито пару розшифрованих тобою антонімів. Підкресли прислівники.

321. 1. Прочитайте та поміркуйте вголос, чому так кажуть.

1. Хто багато говорить, той мало творить. 2. Бур'ян росте швидко, а добра трава — довго. 3. М'яко стелить, та твердо спати. 4. Поранити легко, загоїти — важко. 5. Не йдеш уперед — ідеш назад. 6. Гарно щебече, та погано слухати.

2. Виконай завдання на вибір.

- Спиши речення, підкресли в кожному з них антоніми.
- Випиши п'ять прислівників. Добери та запиши до них два-три синоніми. Склади з ними речення.

322. 1. Які випадки незвичної дружби тварин ти знаєш? Розкажи. Прочитай текст.

Якось (у)літку (в)вечері вийшло з будки маленьке цуценя. Воно стало пос(е/и)редині двору, несміливо роздивляючись усе довкола. До нього тихо підійшла кицька. Вона лагідно подивилася на цуценя і ніжно замуркотіла. Так любо було спостерігати за незвичною дружбаю кішки і собаки. І так приємно усвідомлювати, що можуть дружити між собою навіть такі різні тварини!

2. Поясни орфограми. За потреби перевір написання прислівників за допомогою словника.
3. Випиши прислівники в колонку. Добери до них, де можливо, синоніми. Запиши через риску. За потреби користуйся словником синонімів.

323. 1. Прочитай. Добери до поданих прислівників лише синоніми або лише антоніми. Запиши.

Пізно, старанно, довго, правильно, важко, гарно.

2. Склади та запиши два речення з прислівниками.

324. 1. Вправа «Дешифрувальник»*.

Код. 1г, 2в, 1в, 2в, 2г, 2а, 2б, 1б, 1а.

	а	б	в	г
1	ь	т	п	н
2	,	я	а	м

2. До якої частини мови належить слово-відгадка? Обґрунтуй свою думку.

325. 1. Зіскануй QR-код та виконай завдання. На які питання відповідають прислівники?

2. Прочитай уривок із вірша. Спробуй, використовуючи поради з відео, створити схематичний малюнок до вірша. Вивчи напам'ять частину вірша за малюнком. Запиши з пам'яті.

Якось зра(**н/нн**)я, ще й спросо(**н/нн**)я,
я дивлюсь — попідвіко(**н/нн**)ю
по ромашках бродять коні,
а надворі попідти(**н/нн**)ю
вальс танцюють свині сині...

Затія Марійченко

3. Перевірте одне в одного написання прислівників.

326. 1. Прочитай. Що ще тобі відомо про колібри?

Колібри — незвичайна пташка.

По-перше, вона найменша у світі. По-друге, колібри здатна зависати в повітрі. Птаха також може літати не тільки вперед, але й убік і навіть назад. По-третє, порівняно з людиною, вона в 50 разів енергійніша.

Отже, колібри надзвичайно цікава пташка.

2. Спиши текст, підкреслюючи прислівники.

Слова **по-перше, по-друге, по-третє** — це прислівники. Їх пишуть **з дефісом**.

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

- 327. 1.** Прочитай та спиши рядки з віршованої казки Ганни Чубач «Жук малий і волохатий». Як ти гадаєш, чи буде затишним дім жука?

Жук малий і волохатий
все жи(т/тт)я прожив без хати.
(в)день від холоду тремтів,
а (в)ночі від страху млів.
Дощик спинку обливав,
в душу смутку наганяв.
І набридло йому жити
(під)дощами і (під)вітром.
Жук малий і волохатий
захотів своєї хати.

- 2.** Підкресли прислівники.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

- 328. 1.** Поміркуй, як замінити одним словом сполучення слів *кожного тижня**.

- 2.** До якої частини мови належить слово-відгадка? Обґрунтуй свою думку.

- 329. 1.** Розглянь малюнок. Склади та запиши речення, уживаючи якомога більше прислівників.

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Виконай завдання на вибір.
- Підкресли прислівники, до яких ти можеш дібрати синоніми.
- Підкресли прислівники, до яких ти можеш дібрати антоніми.

330. 1. Уявіть себе в ролі Прислівника. Напишіть повідомлення.

Роль	Аудиторія	Формат	Тема
Прислівник	Для кого я писатиму текст?	У якому форматі я напишу текст?	Що я напишу про себе?

2. Чи вдалося тобі досягти успіху у вивченні цього розділу? Над якою темою ще потрібно попрацювати?

РЕЧЕННЯ

331. 1. Дослідіть, скільки речень можна виділити серед цієї групи слів.

найбільший серед жуків — це жук-олень колись давно його можна було побачити в дубових лісах Європи, Близького Сходу та Північної Африки на жаль, сьогодні жук-олень під загрозою винищення

2. З якої букви пишуть перше слово в реченні? Які розділові знаки можуть бути в кінці речень?

332. 1. Прочитай текст. Яка його тема?

Чи знаєш ти, де в дикій природі живуть леви? Як ти гадаєш, чи могли вони мешкати в Україні? Виявляється, в давнину леви вільно блукали українськими степами. Тепер цих тварин побачити на волі неможливо. Адже люди їх знищили. І, як наслідок, тепер леви — екзотичні тварини в Україні.

Милуйся природою! Бережи довкілля. Адже саме від тебе залежить, чи побачать люди років десь через 100 тварин, яких бачиш ти (*Марина Кочетова*).

2. Як ти гадаєш, чому в кінці речень стоять різні знаки? Розкажи про речення, різні за метою висловлювання, використовуючи вправу «Фішбоун».

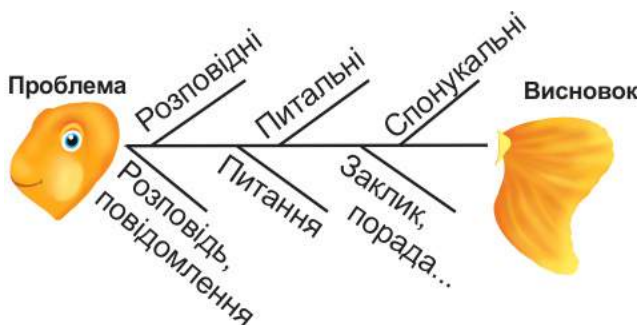

Проблема. Якими можуть бути речення за метою висловлювання?

Висновок. Кожне речення виражає ...

3. Чи можуть речення вправи бути прикладом до схеми? Якщо так, то виконай завдання на вибір.

- Спиши два розповідні речення.
- Спиши два питальні речення.
- Спиши два спонукальні речення.

333. 1. Прочитай вірш Володимира Коломійця. До чого закликає автор?

Ремези сплели в гіллі
рукавичку-хату...

Скоро-скоро вже малі
будуть пташенята!

Не скрадайтеся ніхто —
навіть і скраєчку.

Птахи кидають гніздо,
як торкнеш яєчка!

2. Які речення ти читав / читала з більшою силою голосу? Чому?

Пригадай! Речення бувають **окличні** та **неокличні**.

3. Випиши два окличні або два неокличні речення.

334. 1. Прочитай вірш Олени Пчілки.

ТЯМУЩИЙ КОТИК

Ну й розумний же наш котик!
Де такий і взявся?!

Чи у школі де навчався?

Чи такий вже вдався?

Казку хоч яку вам скаже,
про жар-птицю, змія.

Пісню всяку заспіва вам —
чиста чудасія!

Звідки ж котик теє знає?

Він книжки читає;

і читає, й розбирає
та на вус мотає.

2. Спиши речення в такій послідовності: розповідне неокличне, розповідне окличне, питальне неокличне, питальне окличне.

ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

335. 1. Прочитай речення. Пригадай, що означають такі підкреслення.

Настала весна. На деревах з'явилися перші листочки.

2. Порівняй свої міркування з правилом.

Пригадай! Слова в реченні називають **членами речення**. **Підмет** і **присудок** — це **головні члени** речення. **Підмет** **указує, про кого** або **про що йдеться** в реченні. Його підкреслюють   . **Присудок** **указує, що говориться про підмет**. Його підкреслюють   . Решта членів речення — другорядні. Їх підкреслюють   .

336. 1. Прочитай вірш. Які ще ознаки весни ти спостерігаєш навколо?

Сипнула зима наостанку
сніжинки свої крижані...
Раніше приходять світанки.
Зробилися довшими дні.
Вже сонечко дужче пригріло.
Сніжинки розтанули вміть.
...Надворі уже потепліло.
І зимонька стала тужить.
Прийшла їй пора нас лишати —
іде вона в інші краї...
Тож будемо весну стрічати,—
чекати у гості її!

За Марією Познанською

2. Спиши виділені речення. Підкресли головні члени речення.

337. 1. Прочитай. Це похмурий чи сонячний день? Обґрунтуй.

Настала весна. Сонце піднялося вище над обрієм. Блакитні хмари повільно плывуть по небу. На річці скресла крига. З'явилися перші квіти. Незабаром повернуться з теплих країв птахи.

2. Виконай завдання на вибір.
- Спиши три речення. Познач у них головні члени.
- Спиши речення відповідно до схем.

.....   =====   _____ .

=====   .....   _____ .

_____   =====   ....

338. 1. Прочитай вірш Михайла Стельмаха.

Грає сонце промінцями.
Білий сніг стає струмками.
І веселії струмки
шлях знаходять до ріки.
Річка ширшою стає.
В річці сонце устає.
Біля сонця риболов
тягне срібний свій улов.

2. Спиши. Підкресли підмети та присудки.

ЗВ'ЯЗОК МІЖ СЛОВАМИ В РЕЧЕННІ

339. 1. Прочитай групи слів. Яку з них можна назвати реченням? Чому?

1. на ліс галявина з'явиться перший квіток
2. На лісовій галявині з'явилися перші квіти.

2. За допомогою чого зв'язані слова в реченні?

Пригадай! У реченні слова зв'язані між собою за допомогою закінчень, прийменників та за змістом.

340. 1. Досліді структуру речень.

Крок 1. Прочитай речення. Визнач члени.

Виросли крокуси. У проталинах снігу виросли ніжні крокуси.

Крок 2. Порівняй члени речення в обох реченнях. Зроби висновок.

Речення, які складаються **тільки з підмета та присудка**, називають **непоширеними**.

Речення, у яких, крім підмета та присудка, **є інші члени речення**, називають **поширеними**.

Непоширені

Поширені

2. У якому реченні (поширеному чи непоширеному) більш точно передається інформація? Доведи свою думку.

341. 1. Поміркуйте, чи можна в непоширеному реченні встановити зв'язок між словами. Доведіть одні одним.
2. Розшифруйте анаграму.

Підмет та присудок не утворюють словосполучення, муто ноуставити зокзв'я жмі мини не намож.

3. Прочитайте. Як потрібно ставитися до лісових квітів?

На проталинах виросли ніжні крокуси.

Вони стали окрасою галявини.

Жовті крокуси простягли вгору листочки.

4. За допомогою питань доведіть одне одному, що всі слова в реченні зв'язані за змістом.

Зразок. Вони стали окрасою галявини.

(Що?) вони (що зробили?) стали;

стали (чим?) окрасою;

окрасою (чого?) галявини.

У реченні **особові займенники в називному відмінку** можуть виступати в ролі **підмета**.

342. 1. Прочитай. Які ще першоцвіти ти знаєш? Як потрібно до них ставитись? Чому?

Навесні ми любуємося квіточками примули. Різнокольорова квітка росте в різних країнах.

У кожного народу примула має свою легенду. Наприклад, англійці вважають, що в її квітках живуть крихітні гноми і феї. А за повір'ями давніх греків, примула може вилікувати усі хвороби.

В Україні примула — це символ довголіття. **У давнину українці щовесни збирали букетики квіток.** А потім їх топтали ногами, щоб дочекатися наступної весни.

2. Установи зв'язок між словами за допомогою питань у виділених реченнях.

343. Спиши речення та установи зв'язок між словами в реченнях із завдань за власним вибором:

- в уривку з вірша Олени Журливої.

В небі сонце ясно сяє.
Потекли дзвінки струмки.
Тануть зрушені* сніги.
Хвиля пінить береги.

- у трьох реченнях із книжки, яку читаєш.

Урок розвитку мовлення. Написання розповіді з власного досвіду за опорними словами

344. 1. Вправа «Дешифрувальник»*.

Код. 1а, 1б, 1в, 1а, 2в, 2б, 1а, 2а, 3а, 3б, 2в, 1в, 3в, 4в, 4б.

	а	б	в
1	в	р	і
2	а	о	н
3	ж	е	с
4	у	ь	т

* Зрушені — зміщені, зсунуті.

* Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

2. Що означає слово-відгадка? Знайди його тлумачення в словнику та перевір правильність своїх міркувань.
3. Зверни увагу, як змінюється слово в називному та родовому відмінках. Яке мовне явище ти помітив / помітила?

Н. в. (що?) врівнова́женість

Р. в. (чого?) врівнова́женості

345. Доповніть кластер.

Врівноваженість

346. 1. Прочитай твердження. Чи є у твоєму житті історія, яку можна закінчити цим висловом?

Я пишаюся собою!

2. Запиши розповідь про себе, у якій ти виявив / виявила врівноваженість. За потреби використовуй словосполучення з довідки.

Словосполучення для довідки: одного разу, мене вразило, не розгубився / не розгубилася, я вирішив / вирішила, допоміг / допомогла, було приємно, відчував / відчувала радість.

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

347. Досліді, які бувають члени речення.

Крок 1. Прочитай. Визнач підмет у реченні. Що незвичного ти помітив / помітила?

Дніпро, Дністер, Десна течуть територією України.

Два і більше підмети біля одного присудка називають **одно-рідними** підметами.

Крок 2. Прочитай. Визнач присудок у реченні. Що незвичного ти помітив / помітила?

Качки добре плавають і вправно пірнають.

Качки (**що роблять?**) плавають, пірнають.

Два і більше присудків біля одного підмета називають **одно-рідними** присудками.

Крок 3. Прочитай. Визнач другорядні члени речення.

Біля річок, ставків, озер ростуть дерева.

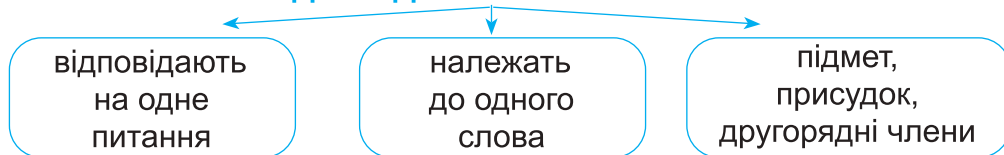
Ростуть (**де?**) біля річок, ставків, озер.

Два і більше другорядних членів речення, які відносяться до одного слова і відповідають на однакові питання, називають **однорідними** другорядними членами речення.

Крок 4. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Однорідними можуть бути **підмети, присудки та друго-рядні члени** речення.

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

348. 1. Як ти гадаєш, чи кожна річка впадає у море чи іншу водойму? Прочитай. Чи була для тебе цікавою інформація? Чим?

Куди впадає Дніпро? У Чорне море. Кожна річка вливається в море чи іншу водойму.

Але на нашій планеті існує кілька річок, які нікуди не впадають. **Вони або губляться в пустелях, або закінчуються на зрошувальних полях.** Наприклад, річка Окаванго сповільнює свій плин у пустелі Калахарі. **Вона розпадається тут на озера й болота.**

2. Доведіть або спростуйте подане твердження.

У виділених реченнях правильно підкреслено однорідні члени речення.

Підказка. Випиши виділені речення. Усно встанови зв'язок між словами в реченні.

349. 1. Прочитай. Знайди інформацію про незвичайні річки. Розкажи її друзям.

Однією з найзагадковіших річок є Каньйо-Кристалес у Колумбії. Вона зовсім маленька — завдов(ш/ж)ки близько 100 км, а завширшки не більше 20 м.

У річці Каньйо тече з(и/е)лена, синя, жовта, ч(и/е)рвона і чорна вода. Кольору воді надають відображе(н/нн)я неба, водорості і річковий пісок. Особливо яскравий вигляд вона має між сезонами посухи і дощів.

- 2.** Спиши другий абзац, розкриваючи дужки. Усно установи зв'язок між словами в реченні. Підкресли однорідні члени речення. Поясни орфограми.

350. 1. Прочитай вірш Наталі Забіли.

**Тече річка крізь лісок,
блискотить срібليсто.
А на березі пісок —
золотий та чистий.
Сонце весело блищить,
дужче припікає.
Річка хвильками плющить,
діток всіх вітає.
Хвильки плещуть на пісок,
сміх веселий ллється.
А на березі лісок
дивиться й сміється.**

- 2.** Виконай завдання на вибір.
- Спиши виділені речення. Підкресли головні члени речення.
  - Спиши речення, у яких є однорідні члени речення. Підкресли їх.

КОМИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

351. 1. Прочитай. Розкажи, чим тобі подобаються / не подобаються феєрверки.

Здавна люди супроводжували свята та урочистості різнокольоровими світловими ефектами. Історія феєрверку почалася в Стародавньому Китаї. Мудрі китайці винайшли свого часу порох аж ніяк не для військових цілей, а саме для феєрверку. Металеві труби з різною швидкістю викидали в небо вогняні кулі. Греки та римляни до свят влаштовували ілюмінації зі спалюванням безлічі світильників.

2. Досліді, коли ставлять коми між однорідними членами речення.

Крок 1. Знайди однорідні члени речення в першому й п'ятому реченнях. За допомогою чого вони поєднуються?

Крок 2. Знайди однорідні члени речення в третьому реченні. За допомогою чого вони поєднуються?

Крок 3. Перед якими словами треба ставити кому між однорідними членами речення?

Крок 4. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Однорідні члени речення можуть поєднуватися **за допомогою інтонації** та слів **і, й, ні, та, а, але, проте** тощо.

Між двома однорідними членами, які поєднуються словами **і, й, та, кому не ставлять**. Їх вимовляють з **інтонацією перелічування**.

Якщо однорідні члени речення поєднуються словами **а, але, проте, то кому** між ними **ставлять завжди**. Їх вимовляють з **інтонацією протиставлення**.

3. Запам'ятай!

352. 1. Прочитай текст з відповідною інтонацією (перелічування чи протиставлення). Чим ще можна прикрасити свято?

Італія здавна славиться вуличними походами .. і карнавалами. Раніше під час свят життєрадісні італійці підкидали вгору смачні цукерки .. льодяники .. горішки. Потім солодощі замінили гіпсовими .. та крейде-ними кульками. У сучасній Італії під час свят жителів обсипають різнокольоровим паперовим конфеті. Святкове конфеті популярне не лише в Італії .. а й в Україні.

2. Спиши, уставляючи на місці крапок, де потрібно, коми.

353. Продовжте та запишіть речення, використовуючи одно-рідні члени речення.

Навесні свій день народження святкують ... .

На день народження ми їм подарували ... .

На святі нам було ... .

354. 1. Прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш?

1. Добре слово говориться не язиком .. а серцем. 2. Смішк-ом .. та жартами часом правда мовиться. 3. Вода все криє .. а береги риє. 4. Вміння .. і труд все перетруть. 5. Лінивий до обіду спить .. а після обіду позіхає. 6. Наука в ліс не веде .. проте з лісу виводить.

2. Спиши, уставляючи за потреби коми між однорідними членами речення.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

355. 1. Вправа «Дешифрувальник»*.

Код. 1а, 2а, 1а, 2б, 1б, 2б, 1в, 2в.

	а	б	в
1	п	р	д
2	о	е	у

2. Розгляньте фрагмент словникової статті. Що ви можете сказати про слово-відгадку?

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

*Попéреду*¹ — прийменник. *Попéреду*² — прислівник.

3. Розглянь малюнок. Склади та запиши речення так, щоб слово *попереду* виступало в ролі прийменника або прислівника.

356. 1. Прочитай та відгадай загадки.

1. Б'ється, стука молоток, поправляє нам садок. 2. Яскраве коромисло через річку повисло. 3. Чорне сукно лізе у вікно. 4. Сивий кінь на весь світ заліг.

2. Спиши дві загадки на вибір. Установи за допомогою питань зв'язок між словами в реченні.

357. Уявіть, що ви створюєте підручник української мови для жителів інших планет. Що ви умістили б у розділ «Речення»? За допомогою яких речень пояснили б матеріал? За потреби використовуйте зміст на с. 143.

ТЕКСТ

- 358. 1.** Зіскануй QR-код та переглянь відео.
2. Прочитай текст. Як ти гадаєш, чим був корисний проєкт, про який ідеться?

«Це — наше і це — твоє» (проєкт Міністерства освіти і науки України та телеканалу ПЛЮСПЛЮС) — це 25 серій мультфільмів про Україну.

Вони створені на основі історій та малюнків школярів і школярок, які брали участь у Всеукраїнському проєкті.

Упродовж кількох місяців діти з різних куточків України збирали цікавинки та захопливі історії про свій край. Потім надсилали їх на телеканал ПЛЮСПЛЮС. Було отримано понад 600 листів. Усі вони сповнені любові та гордості за свій рідний край.

Одна з тем-переможниць — «Дивовижні витвори природи — наші!».

- 3.** Доведіть одне одному, що ви прочитали текст. Серед поданих словосполучень знайдіть складові тексту.

Підмет, кінцівка, заголовок, основна частина, приголосні звуки, тема, ненаголошені голосні, мета, префікс, речення розміщено в логічній послідовності, корінь, зв'язані за змістом речення, присудок.

- 359. 1.** Прочитай текст. Що цікавого є у твоєму краї, що заслуговує на увагу туристів з інших країн?

Перлиною Хмельниччини є гіпсова печера «Атлантида».

Печера була відкрита юними київськими спелеологами* в 1968 році. Вік печерних гіпсів — близько 50 мільйонів років. «Атлантида» — це не просто печера. Це ціла система залів, сполучених мережею ходів у три поверхи. Вони майже на 3000 метрів плетуть свої дивовижні лабіринти.

Печера «Атлантида» складається з магістралей та підвалів, на перетинах яких розташовані зали.

- 2.** Про що йдеться в тексті? Яка тема тексту? З якою метою його створено? Поділи текст на частини. Спиши основну частину.

* Спелеологи — люди, які досліджують печери.

360. Спиши зачин будь-якого тексту з другої частини підручника «Українська мова та читання. 4 клас. У 2 ч.».

361. 1. Прочитай байку. Чи хотів би / хотіла б ти мати такого друга, як дроворуб? Обґрунтуй свою думку.

Якось дроворуб запропонував лисиці заховати її від мисливців у своїй хатинці. Зачинилася лисичка, зробила шпарину та й дивиться.

Підбігли мисливці до дроворуба і запитали в нього про лисицю. Він відповів, що не знає. Тоді показав рукою на схованку втіачки. На щастя лисиці, мисливці не зрозуміли підказки.

Щойно дроворуби зникли, лисиця побігла додому. Там розказала лисеняткам про свою пригоду. А тоді сумно додала:

— Дроворуб спершу видався мені дуже добрим і шляхетним. Так він лагідно говорив, що хотілося слухати й слухати. Але слова його солодкі, та вчинки ганебні. А коли чиниш зле, то чого варта солодка мова?

Запам'ятайте, діти: ніколи не шануватимуть того, хто каже одне, а робить інше. Бо судять про когось не за словами його, а за ділами. Як оце я суджу про дроворуба.

За Езопом

2. Яка тема байки? Яка головна думка байки? Спиши речення, яке відображало б головну думку твору. Придумай заголовок.

3. Складіть та запишіть план байки. Для цього спочатку визначте коротко, про що йдеться в кожному абзаці. Відтак запишіть суть абзацу одним питальним або розповідним реченням.

- 362. 1.** Прочитай план тексту. Поміркуй, яка головна думка твору, побудованого за цим планом. Добери заголовок.

План

1. Дорога зі школи.
  2. Незвичайна знахідка.
  3. Прийняте рішення.
  4. Лікування цуценятка.
  5. Вдячне цуценя.
- 2.** Побудуй текст за поданим планом. Запиши одну з частин (на вибір).

- 363.** Знайди в другій частині підручника «Українська мова та читання. 4 клас. У 2 ч.» художній твір, який тобі до вподоби. Склади та запиши до нього план.

- 364.** Розшифруй анаграми. Сформулюй визначення розгаданих понять, користуючись довідкою. Запиши.

поРоздвї, пиос, кумїрннява, еес.

Довідка. Доводять або спростовують твердження. Описують людей, предмети, явища. Виражають власні почуття. Описують враження від предмета чи події. Розповідають про події. Висловлюють думки та враження про якусь подію.

- 365. 1.** Прочитайте тексти. З якою метою написано кожний текст? Визначте тип кожного тексту.

1. Дорогами однієї далекої країни їздив вантажний автомобіль. У (й/нього)го був в(е/и)ликий причіп, лобатий кузов, що з-під ва(ж/ш)ких брів зиркав очима-фарами на все навколо (Юлія Смаль).

2. Того дня, коли пан (Т/т)одось приїхав у місто й ро(з/с)клав свої товари, до (й/нього)го прийшов перший покупець.

— Добридень! — сказав він пану (Т/т)одосю. — Мене звати (М/м)аркіян.

— Привіт, (М/м)аркіяне! — аж засвітився усім своїм ластови(н/нн)ям продавець. — Як у тебе справи?

— Добре, — зам(')явся хлопчик. — Але, розумієте...

— Ти хочеш якийсь план на майбутнє?

— Ага (Юлія Смаль).

3. Прочитала оповідання (Ю/ю)лії (С/с)маль «Магазин планів на майбутнє». Я в захваті! Як гарно письмо(н/нн)иця розповідає про плани на майбутнє! Саме плани, а не мрії! Бо мрії бувають різні, часто нездійсненні. І не мету! Бо мета має бути чітка і виважена... А плани! Плани — це те, що ти щодня, крок за кроком будеш виконувати. І у визначений тобою час, якщо будеш упертим / упертою, план буде виконано. Успіхів у викона(н/нн)і своїх планів!

4. Ти знаєш, як виконати свій план?

По(-)перше, спочатку його склади. По(-)друге, продумай пункти, які допоможуть тобі виконати план. Обов(')язково напиши термін викона(н/нн)я кожного пункту. По(-)третє, роби все для того, щоб вчасно виконувати кожний пункт плану.

У такий спосіб, виконуючи вчасно усе запланова(н/нн)е, ти станеш успішною людиною.

2. Поясни орфограми. Спиши один із текстів. Наприкінці вкажи тип цього тексту.

366. Виконайте завдання на вибір.

- Складіть та запишіть розповідь про сьогоднішній урок.
- Складіть та запишіть есе про сьогоднішній урок.
- Опишіть учня / ученицю, що найкраще працював / працювала сьогодні на уроці.

Пригадай! Речення в тексті зв'язані між собою. **Для зв'язку** речень у тексті використовують **займенники** (він, вона, воно), **прислівники** (потім, тоді, тут, ...), **синоніми** (діти, дітлахи, малеча).

367. Спиши з хрестоматії для читання або книжки, яку зараз читаєш, три послідовні речення. У дужках запиши, який це тип тексту.

Урок розвитку мовлення. Складання усного відгуку

368. 1. Розгадай слово*.

справа – **а** + (**кредо** – **кр** – **о**) + (**злива** – **з** – **ва**) +
+ (**совість** – **со**) = ?

2. Назви орфограми в слові-відгадці.
3. Склади асоціативний куш до слова-відгадки.

369. 1. Зіскануй QR-код та прослухай казку М. Андріанова «Метелик і Квітка».

2. Чи справедливо Метелик уважав себе винним перед Квіткою? Обґрунтуй свою думку.

370. Прочитай. Чи потрібно, на твою думку, писати відгуки?

Як ти гадаєш, для чого письменники і письменниці пишуть твори? Правильно, для того, щоб їх читали.

І, звичайно, вони хочуть дізнатися від читачів і читачок враження від своїх творів. У відгуку читач або читачка дає оцінку прочитаному, висловлює своє ставлення до твору. Відгук можна скласти усно або написати. Він може бути у формі міркування або у формі есе. У відгуку також може бути порада прочитати / не читати цей твір.

371. 1. Послухай казку М. Андріанова «Метелик і Квітка» ще раз та склади усний відгук. За потреби користуйся орієнтовним планом.

Орієнтовний план відгуку

1. Як називається твір? Хто його автор?
2. Яка мета твору?
3. Про кого чи про що розповідається у творі?
4. Як ти ставишся до того, що Метелик почав дружити з Квіткою?

*Каліграфічне написання слова-відгадки шукай у хмарі слів на форзаці.

5. Як ти ставишся до того, що Квітка вирішила врятувати своє життя ціною життя Метелика? Чи можна, на твою думку, назвати стосунки Квітки і Метелика дружніми? Як би ти вчинив / вчинила в цій ситуації?

6. Чи справедливо Метелик просив вибачення у Квітки? Що ти хотів / хотіла б сказати Метеликові?

7. Чи порадив / порадила б ти прочитати цю казку друзям?

2. Уважно послушайте відгуки одні одних. Подискутуйте, починаючи свої міркування так:

Я поділяю думку однокласника / однокласниці повністю.

Я частково відхиляю думку однокласника / однокласниці, тому що ...

Я повністю відхиляю думку однокласника / однокласниці, тому що ...

372. 1. Прочитай. Що ти вмієш створювати в техніці оригамі?

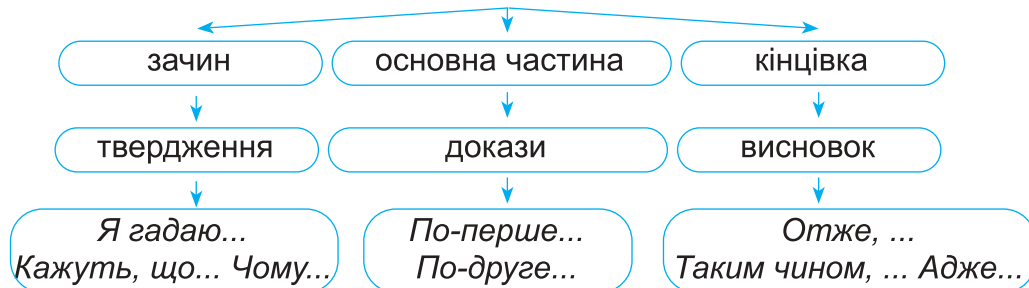
Чому ця техніка подобається багатьом?

По-перше, оригамі схоже на фокус — зі звичайного аркуша паперу за кілька хвилин народжується чудова фігурка! По-друге, для занять оригамі потрібен лише папір і твоє бажання. По-третє, за допомогою оригамі легко і швидко створюється цілий світ, у який можна гратися. Адже це просто та цікаво!

2. Доведіть одне одному, що ви прочитали текст-міркування. За потреби користуйтеся таблицею.

ТЕКСТ-МІРКУВАННЯ

3. Запиши ще два докази.

373. 1. Склади та запиши текст-міркування про користь / шкоду спілкування в соціальних мережах. Познач у складеному тобою тексті твердження, доказ і висновок.

2. Прочитайте свої тексти-міркування одні одним. Який висновок ви можете зробити про спілкування в соціальних мережах?

374. Склади та допиши текст-міркування.

У народі кажуть: «Вік живи — вік учись».

Я погоджуюся / не погоджуюся з цим твердженням.

По-перше, ... По-друге, ... По-третє, ... Отже, ...

ХУДОЖНІЙ І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ СТИЛІ

375. 1. Із деталей конструктора склади назви стилів текстів.

2. Прочитай слова та словосполучення. Випиши ознаки художнього або науково-популярного стилів.

Опис, пестливі слова, точне повідомлення про предмет, чітке висловлювання про предмет, ставлення автора до предмета, слова в переносному значенні, немає ставлення до предмета, наукові поняття в доступній формі.

376. 1. Прочитай текст. Яка його головна думка?

Стоїть край дороги стара-престара тополя.

Скільки й пам'ятаю, стоїть вона, як сторож. Люди приходять і відходять, а струнка тополя завжди росте.

Може, це й не тополя, а легенда? Може, дерево це вічне? Може, вона народилася тоді, коли й наша Україна? Коли так, то вона — вічна, бо Україна наша — вічна (за Василем Сухомлинським).

2. Прочитай. Визнач головну думку тексту. При нагоді перевір інформацію.

За допомогою тополі можна перевірити, чисте чи забруднене повітря у твоєму місті або селі.

Уважно розглянь тополіні листочки. Зверху вони блискучі, темно-зелені, а знизу — світлі, з білим опушенням. Таке опушене листя здатне вловлювати з повітря багато пилу. Він осідає на волосках, а сильні зливи змивають його. Якщо ж повітря дуже забруднене, тополя подає сигнал біди — листя стає дрібним, вкривається плямами, рідішає.

3. Визнач стилі обох текстів. Доведи свою думку.

377. Складіть художній або науково-популярний текст про дерево, яке росте біля вашої школи.

378. 1. Перестав абзаци так, щоб утворився текст. Яка мета тексту?

Оста(н/нн)я п(')ятниця травня — це чудова нагода піти в гості до сусідів. Адже цього дня св(')яткують Європейський день сусідів.

Завда(н/нн)я свята — єдна(н/нн)я сусідів. Воно виявляється через усмішку, добрі побажа(н/нн)я, взаємодопомогу, частува(н/нн)я.

С..годні багато залежить від того, які люди нас оточують вдома, у дворі, на відпочинку. Тому важливо вміти налагоджувати контакт з усіма, починаючи із сусідів / сусідок по шкільній парті і закінчуючи сусідами / сусідками в будинку, дворі.

2. Поясни орфограми. Спиши утворений текст.

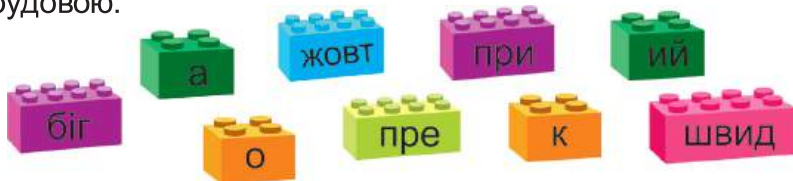
379. Спиши три послідовні речення з художнього або науково-популярного тексту.

ПОВТОРЕННЯ

380. Склади слова з частинок та запиши їх. Розбери п'ять слів за будовою.

381. 1. Пригадай алфавіт та виконай завдання на вибір.

- Розшифруй слова. Запиши. Зміни слова так, щоб відбулося чергування приголосних звуків.

1. 3, 7, 22, 7, 16, 15, 1. **2.** 33, 2, 16, 24, 15, 19. **3.** 20, 24, 26.
4. 17, 24, 26, 1. **5.** 19, 16, 31, 4, 1. **6.** 21, 1, 14, 6, 24, 4, 1.

- Зміни слова так, щоб відбулося чергування голосних звуків.

1. 29, 15, 19, 16, 1. **2.** 4, 19, 21, 1. **3.** 18, 19, 4, 1. **4.** 22, 16, 19, 3, 19. **5.** 22, 12, 15. **6.** 15, 1, 17, 12, 18, 31.

- 2.** Запиши слова за зразком. Перевір правильність / неправильність виконання роботи за допомогою орфографічного словника.

Зразок. Попіл — попелу, наука — науці.

382. 1. Прочитай вірш Валентини Бутрім. Якою має бути дружба?

Ми з Антоном друзі нерозливовода!
 Спільні в нас турботи — радість і біда.
 Нам удвох не нудно — дружимо давно.
 Нас цікавлять книги, спорт, а ще — кіно.
 Не було між нами сварок і образ.
 А от гарний настрій — він завжди у нас!

2. Виконай завдання на вибір.

- Випиши три абстрактні іменники. Провідміняй їх письмово.
- Запиши шість прикметників, які можуть бути використані в описі дружніх стосунків.
- Запиши шість числівників, що означають кількість прочитаних книжок, прогулянок, ігор, переглянутих мультфільмів, сварок тощо.

- Випиши займенники та їх відмінкові форми. У дужках після кожного скорочено укажи особу, число та відмінок.
- Випиши в колонку дієслова. Зміни їх в інші часові форми та через ризку запиши.
- Випиши прислівники. Допиши ще чотири прислівники.

383. Складіть казку «Як частини мови вибирали найголовнішу».

384. 1. Прочитай уривок з вірша Галини Кирпи. Яким ти уявляєш літо?

Плело віночок літо,
сиділо і плело.
Межи волошок в житі,
де зелено було.

2. Установи зв'язок між словами в першому реченні. Пригадай, що ти ще знаєш про речення.

385. 1. Прочитай уривок з вірша Івана Малковича. Доведи, що ти прочитав / прочитала текст.

НАПУЧУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ

Хай це, можливо, і не найсуттєвіше,
але ти, дитино,
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічку букви «ї»,
а також,
витагнувшись на пальчиках,
оберігати місячний серпик
букви «є»,
що зрізаний з неба разом із ниточкою.

Бо кажуть, дитино,
що мова наша — солов'їна.
Правильно кажуть.

2. Яка головна думка уривка? Обговоріть, що ви можете зробити для процвітання рідної мови.

Вивчай, бережи, шануй рідну українську мову!

ЗМІСТ

Звуки і букви. Склад. Наголос.

Звуко-буквений склад слів 4

Правильне наголошення слів 4

Правильна вимова та написання слів
із дзвінками приголосними в кінці слова

та складу перед глухими 5

Подовжені м'які приголосні звуки 8

Розташування слів за алфавітом 9

Значення слова 10

Однозначні та багатозначні слова 10

Пряме та переносне значення слів 12

Сталі вислови — фразеологізми 13

Синоніми та антоніми 15

Походження слів 17

Нові та застарілі слова 18

Будова слова 22

Правильна вимова та написання
ненаголошених голосних [e], [u]

в корені слова 24

Правильне написання префікса

та прийменника 25

Правопис апострофа після префікса

перед коренем 27

Правопис префіксів *пре-, при-* 29

Роль суфікса 31

Частини мови. Іменник 34

Конкретні та абстрактні іменники 35

Визначення роду та числа іменників 37

Відмінки іменників 38

Змінювання іменників за числами

і відмінками 42

Початкова форма іменників 44

Визначення відмінка іменника в реченні 45

Розрізнення називного

та знахідного відмінків 46

Розрізнення давального

і місцевого відмінків 48

Чергування [g], [k], [x] із [z'], [c'], [c'] 50

Чергування [j] з [o], [e] 52

Закінчення іменників

в орудному відмінку однини 54

Змінювання іменників

у місцевому відмінку множини 59

Прикметник 63

Змінювання прикметників за родами

та числами 64

Відмінювання прикметників в однині 65

Ступені порівняння прикметників 71

Прикметники на *-ський, -цький, -зький* .. 74

Відмінювання прикметників у множині ... 75

Прикметники-синоніми

та прикметники-антоніми 77

Пряме та переносне

значення прикметників 79

Числівник 81

Займенник. Особові займенники 88

Особи займенників 89

Відмінювання особових займенників

в однині 91

Відмінювання особових займенників

у множині 94

Правопис займенників

із прийменниками 96

Дієслово 97

Неозначена форма дієслова 99

Змінювання дієслів за числами 101

Змінювання дієслів за часами 102

Змінювання дієслів у теперішньому часі 106

Змінювання дієслів у майбутньому часі .. 108

Змінювання дієслів у минулому часі 110

Вимова та правопис дієслів на *-ся* 112

Прислівник 115

Речення 121

Головні та другорядні члени речення 123

Зв'язок між словами в реченні 124

Однорідні члени речення 127

Коми при однорідних членах речення 130

Текст 132

Художній і науково-популярний стилі 139

Повторення 141

Уроки розвитку мовлення 11, 23,

32, 41, 51, 61, 73, 83, 93, 104, 117, 126, 137

Навчальне видання

**КРАВЦОВА Надія Михайлівна, ПРИДАТОК Ольга Дмитрівна,
РОМАНОВА Валентина Михайлівна**

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

**Підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти
У двох частинах**

Частина 1

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Відповідальна за випуск *Тетяна Дунаєвська*
Літературний редактор *Любов Левчук*
Обкладинка *Олени Демчак*
Художнє оформлення *Юлії Деркач, Світлани Бедної*
Технічний редактор *Олександр Гриців*
Редагування та комп'ютерна верстка *Тетяни Дунаєвської*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 11,67. Обл.-вид. арк. 10,76.
Тираж 47902 пр. Зам. № 295/04.

Видавець Редакція газети «Підручники і посібники».
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21.
Збут: rip.ternopil@ukr.net Редакція: editoria@i.ua www.pp-books.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5143 від 05.07.2016 р.

Надруковано у ПП «Юнісофт»
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13 б www.unisoft.ua
Свідоцтво ДК № 5747 від 06.11.2017 р.

Список використаних джерел

- C. 4. <https://web.archive.org/web/20210420081947/https://krasotkina.com/vipshi%20pro%20movy/>
C. 8–9. <https://web.archive.org/web/20210420083158/https://mala.storinka.org/natalia-karpenko-dobirka-virshiv-dlya-ditey-pro-osini.html>
C. 11. <https://web.archive.org/web/20210209075734/https://mala.storinka.org/oksana-krotuk-dobirka-virshiv-dlya-naimenших-shkola-rykiv.html>
C. 14. <https://web.archive.org/vipshi/Malenki%20vipshi%20pro%20velike.html>
C. 21. <https://web.archive.org/web/20210420101327/https://dobrovirshi.com.ua/zolota-osin/shedra-osin/gnybyl/>
C. 23, 113. https://web.archive.org/save/https://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/Starodruk/Grinch/Libr/Grinch_Rozum_tviri_1994.pdf
C. 32. <https://web.archive.org/web/20210420101452/https://naurok.com.ua/zbirka-avtorskih-virshiv-navchalnogo-zmistu-na-gostini-doridnogo-slova-morfologiya-imennik-99399.html>; <https://web.archive.org/web/20210420101550/https://mala.storinka.org/kazka-osinni-pakhocji-ljudmilla-fedorova.html>
C. 33. <https://web.archive.org/web/20210420101629/https://vseosvita.ua/library/virsi-dla-ditej-transport-271357.html>
C. 36. <https://web.archive.org/web/20210420101748/https://vseosvita.ua/library/vcitelu-nus-material-do-persogo-uroku-v-novomu-navcalnomu-roci-virsi-pro-druzbu-149877.html>
C. 39. <https://web.archive.org/web/20210420113840/https://vseosvita.ua/library/embed/01003023-cs76.docx.html>
C. 49. <https://web.archive.org/save/https://mala.storinka.org/mapia-delenko-kazka-pro-rosinky-namistinky.html>; https://web.archive.org/save/http://307.in.ua/wp-content/uploads/2020/06/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%B8_compressed.pdf
C. 55. https://web.archive.org/web/20210705084359/https://uk.wikipedia.org/wiki/Ботурчук_Оксана_Олександрівна
C. 63. <https://web.archive.org/web/20210420114129/https://mala.storinka.org/юлія-хандожинська-дрімники-міфічна-історія.html>
C. 64. <https://web.archive.org/web/20210420114214/https://mala.storinka.org/віктор-васильчук-добірка-казок-для-дітей.html>
C. 67. <https://web.archive.org/save/http://megaznaika.com.ua/zagadku/zahadky-pro-ptahiv-holomozyj-ihor/>
C. 69. <https://web.archive.org/web/20210427084929/https://mala.storinka.org/тетяна-винник-синій-світ-збірка-віршів-для-дітей.html>
C. 70–71. <https://web.archive.org/web/20210427085008/https://mala.storinka.org/малюнок-на-снігу-василь-мельник.html>
C. 74. https://web.archive.org/web/20210427085040/https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Битва_під_Жотими_водами_Саницький.jpg
C. 75. https://web.archive.org/save/http://metodistdnz.at.ua/load/virshi/ukrajina_ridnij_kraj/6-1-0-139
C. 76. https://web.archive.org/web/20210427085224/https://uk.wikipedia.org/wiki/Олешківські_піски
C. 78. <https://web.archive.org/web/20210427085313/https://mala.storinka.org/рина-равранко-дитячі-поезії-з-книги-сім-ожин.html>
C. 79. <https://web.archive.org/save/http://megaznaika.com.ua/kazka/hiba-vid-nichoho-tak-tikayut-oleksandr-kopylenko/>
C. 83. https://web.archive.org/web/20210427090834/https://uk.wikipedia.org/wiki/Кранельковий_водоспад
C. 84. https://web.archive.org/web/202101021120812/https://uk.wikipedia.org/wiki/Українські_Карпати
C. 93. <https://web.archive.org/web/20210427091102/https://mala.storinka.org/тетяна-винник-придорожній-камінь-казка-для-дітей.html>
C. 96. <https://web.archive.org/save/http://megaznaika.com.ua/zagadku/zahadky-pro-veselku-rajduhu/>
C. 98. <https://web.archive.org/save/http://abetka.ukrlife.org/pavlenko3.html>
C. 99. <https://web.archive.org/save/https://shotam.info/visim-vynakhodiv-vid-ukrains-kykh-shkoliariv-iaki-pidkoryly-svit/>
C. 103–104. <https://web.archive.org/save/https://mala.storinka.org/василь-сухомлинський-збірка-оповідань-та-казок-куди-поспіша-ли-мурашки-читати-завантажити.html>
C. 105. https://web.archive.org/save/http://abetka.ukrlife.org/skoro_voznyuk.htm
C. 107. <https://web.archive.org/save/http://doshkolenok.kiev.ua/otvpochem/876-malyatam-pro-sonce.html>
C. 111. https://web.archive.org/save/http://abetka.ukrlife.org/skoro_voznyuk.htm
C. 114. <https://web.archive.org/save/https://krasotkina.com/Говори%20правильно.html>
C. 119. <https://web.archive.org/save/http://maysterni.com/publication.php?id=88624>
C. 120. https://web.archive.org/save/http://chytanka.com.ua/ebooks/index.php?action=url/view&url_id=1504
C. 122. <https://web.archive.org/save/https://mamabook.com.ua/virshi-pro-ekologiu/>; <https://web.archive.org/save/https://osvita.ua/school/literature/p/73816/>
C. 123. <https://web.archive.org/save/https://mala.storinka.org/mapia-poznanska-poeма-всьому-свій-час-вірші-про-ysi-pori-poku.html>
C. 124. <https://web.archive.org/save/https://probapera.org/publication/13/53330/vesna.html>
C. 126. <https://web.archive.org/save/https://mala.storinka.org/олена-журлива-хто-знає-як-рік-минає-ілюстрована-книжечка.html>; Квіт-ка із багатьма повіями / *Дзеіночок*. — 2012. — № 2. — С. 6.
C. 129. <https://web.archive.org/save/https://osvita.ua/school/literature/z/68995/>
C. 134. *Езопові байки / Перекл. П. Цімікалі, мал. А. Жуковського*. — Київ: Веселка, 1972. — С. 108.
C. 135–136. <https://web.archive.org/save/http://abetka.ukrlife.org/smal3.html>
C. 139. *Василь Сухомлинський. Майже чарівна розмова: оповідання, казки*. Серія «Веселка». — Харків: Белкар-книга, 2015. — С. 19.
C. 140. <https://web.archive.org/save/https://nbu4kids.wordpress.com/2016/05/12/гополя-санітар-міст-і-сіл/>
C. 142. <https://web.archive.org/save/http://poetyka.uazone.net/malkovykh/kluch40.html>

В оформленні видання використано зображення з інтернет-джерела <https://freepik.com/> таких авторів: Macrovector, Valadzionak_volha, Nizovatina, Vectorpocket, Vectorpouch, Brgfx, Pch.vector

Відгадки до загадок, вправ «Дешифрувальник», «Квест» тощо

- C. 10 № 23(1). Сонечко. C. 10 № 25. Мишка, корінь. C. 11 № 28(1). Оптимізм. C. 12 № 31(1). Океан. C. 15 № 41(1). Антоніми, синоніми. C. 17 № 46. Гардероб. C. 17, № 47. Шуба, молоко, куртка, бублик. C. 22 № 63. Загадка, безжмарний. C. 23, № 65(1). Восени. C. 26, № 73 (крок 3). Відношення між словами. C. 32 № 92. Осінні пахощі. C. 33 № 94(1). Тролейбус. C. 34 № 96. Держава. C. 35 № 100 (крок 1). Сонце, трава, дерева, птахи, школа. C. 35 № 100 (крок 3). Радість, успіх, перемога, знання, мудрість. C. 37 № 105(1). Іменники мають рід. C. 41 № 115(1). Дисципліна. C. 43 № 121. Яблуко, слива, лимон. C. 44 № 124. Травмай. C. 45 № 128. Заморожену, запасне, дві ноги мельника, буква м. C. 47 № 133(1). Море, степ, житю, чай. C. 51 № 143. Кросівки. C. 54 № 149(1). Стіл, грім, кіт, кінь. C. 60 № 166(1). Мізинець. C. 61 № 170(1). Творчість. C. 65 № 181(1). Сорочка, вишня, іжак. C. 67 № 186(1). Синичка. C. 73 № 199(1). Футбол. C. 77 № 211(1). Життерадісний. C. 79 № 215(1). Влітку, взимку. C. 81 № 222(1). Мільйон. C. 84 № 229. Кіло, метр. C. 85 № 233(1). П'ятдесят, сімдесят, дев'яносто, сто, вісімдесят, шістдесят, шістсот. C. 86 № 236(1). Вечері, вдень. C. 86 № 237. Годинник. C. 89 № 245. Білка, заєць, суніця (полуніця), сито. C. 93 № 256. Наполегливість. C. 96 № 267(1). Веселка. C. 102 № 283(1). Тепер. C. 104 № 288(1). Спільнота. C. 112 № 303(1). Відчував, відчувала, відчувало; відповідало, відповідала, відповідала; грался, гралася, гралася; гапувала, гапував, гапувало. C. 115 № 312(1). Удома, додому, сьогодні, правильно. C. 116 № 315(1). Вночі, мідиша. C. 117 № 318(1). Афіша. C. 117 № 320(1). Вперед, назад, праворуч, ліворуч. C. 119 № 324(1). Напам'ять. C. 120 № 328(1). Шотландія. C. 126 № 344(1). Врівноваженість. C. 131 № 355(1). Попереду. C. 132 № 356. Дятел, веселка, ніч, туман. C. 135 № 364(1) Розповідь, опис, міркування, есе. C. 137 № 368(1). Справедливість. C. 141 № 381(1). Веселка, яблуко, пух, муха, Ольга, райдуга; школа, гора, нога, слово, сік, камінь.

ВІД

НАЗИВНИЙ

ХТО? ЩО?

брат,
школа

РОДОВИЙ

КОГО? ЧОГО?

брата,
школи

ДАВАЛЬНИЙ

КОМУ? ЧОМУ?

брату(-ові),
школі

ЗНАХІДНИЙ

КОГО? ЩО?

брата,
школу

ВСІМ, ЩОБ ГРАМ
СІМ ВІДМІНКІВ ТР
НАЗИВНИЙ ЗАВЖ
(ХТО?) І (ЩО?) —
РОДОВИЙ ПОВІД
НАМ (КОГО? ЧОГО
ВСЕ ДАВАЛЬНИЙ
ЛИШ (КОМУ? ЧОМУ
А ЗНАХІДНИЙ РА
ВІН (КОГО?) І (ЩО
ДЕСЬ ОРУДНИЙ
(КИМ?) І (ЧИМ?)
І МІСЦЕВИЙ СКА
ВИ (НА КОМУ?) І
КЛИЧНИЙ КЛИЧЕ
НОВІ ВІРШИКИ ВІ

ВІДМІНКИ

●ТНО ПИСАТИ,
РЕБА ЗНАТИ.
ДИ ПИТАЄ
ЦЕ КОЖЕН ЗНАЄ.

●МЛЯЄ
О?) НЕМАЄ.
ПОВРУЧАЄ,
У?) СПИТАЄ.
ДИЙ ЗНОВ:
?) ЗНАЙШОВ.

ЗАБАРИВСЯ:
ІН НАТРУДИВСЯ.
КЕ ЗНОВУ:
НА ЧОМУ?).

ВСІХ ЗАВЗЯТО
МВЧАТИ*.

ОРУДНИЙ

КИМ? ЧИМ?
братом,
школою

МІСЦЕВИЙ

(НА/У) КОМУ?
(НА/У) ЧОМУ?

на братові,
у школі

КЛИЧНИЙ

(ЛИШЕ ПРИ
ЗВЕРТАННІ)

брате, школо

